

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto  
Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės katedra

Jūratės Guzevičiūtės,  
V kurso, tarptautinės teisės  
studijų atšakos studento

Magistro darbas

**Vaiko teisių apsauga:  
reglamentavimo problematika tarptautiniu mastu**

Vadovė: asist. Vygantė Milašiūtė

Recenzentė: dokt. Indrė Isokaitė

Vilnius 2007

## TURINYS

ĮŽANGA .....	4
VAIKO STATUSAS .....	8
VAIKO STATUSO VYSTYMASIS .....	8
VAIKYSTĖS SAMPRATA .....	8
<i>Vaikystės samprata pagal Vaiko teisių konvenciją</i> .....	9
<i>Vaiko samprata pagal tarptautinę praktiką</i> .....	10
VAIKYSTĖS PABAIGA .....	12
VAIKO TEISIŲ ĮGYVENDINIMAS.....	14
VAIKO TEISIŲ PRINCIPAI .....	17
GERIAUSIŲ VAIKO INTERESŲ PRINCIPAS .....	17
DIDĖJANČIŲ VAIKO SUGEBĖJIMŲ PRINCIPAS.....	18
IDENTIŠKUMAS.....	19
VAIKO TEISĖ Į VARDĄ IR PILIETYBĘ.....	19
ŠEIMOS RYŠIAI .....	21
VAIKAS IR ŠEIMA .....	24
ĄTSAKOMYBĖS PADALIJIMO KLAUSIMAS .....	24
ŠEIMOS SAMPRATA TARPTAUTINĖJE TEISĖJE .....	25
<i>Tinkamos sąvokos parinkimas</i> .....	26
<i>Šeimos samprata pagal tarptautinę praktiką</i> .....	26
<i>Šeimos samprata pagal Vaiko teisių konvenciją</i> .....	28
ALTERNATYVIOS VAIKO PRIEŽIŪROS FORMOS.....	29
<i>Įvaikinimo santykiai</i> .....	30
EUROPOS SĄJUNGOS REGLAMENTAVIMAS .....	33
VAIKO TEISĖ Į APSAUGĄ NUO SMURTO .....	34
FIZINĖS BAUSMĖS.....	34
EUROPOS SĄJUNGOS REGLAMENTAVIMAS .....	39
VAIKO TEISĖ Į MOKSLĄ.....	40
TEISĖS Į MOKSLĄ TURINYS .....	42
<i>Vienodas priėjimas</i> .....	42
<i>Ikimokyklinis lavinimas</i> .....	43
<i>Nemokamo mokslo principas</i> .....	44
<i>Privalomo mokslo principas</i> .....	44
<i>Vaiko teisė būti mokomam pagal savo įsitikinimus</i> .....	46
EUROPOS SĄJUNGOS REGLAMENTAVIMAS .....	48
VAIKO TEISĖ Į APSAUGĄ NUO IŠNAUDOJIMO.....	50
APSAUGA NUO EKONOMINIO IŠNAUDOJIMO.....	51
VAIKŲ DARBO SĄVOKA .....	52
<i>Minimalaus įdarbinimo amžiaus reikalavimas</i> .....	54
<i>Išimtys dėl minimalaus įsidarbinimo amžiaus</i> .....	55
VAIKŲ DARBO SĄLYGOS .....	57
TEISĖS Į APSAUGĄ NUO IŠNAUDOJIMO ĮGYVENDINIMAS .....	59
EUROPOS SĄJUNGOS REGLAMENTAVIMAS .....	59
IŠVADOS .....	61

LITERATŪROS SARAŠAS .....	63
SANTRAUKA .....	70
SUMMARY .....	71

## IŽANGA

*Temos aktualumas.* Pagarba pagrindinėms žmogaus teisėms ir fundamentalioms laisvėms yra kertinis kiekvienos teisinės valstybės pagrindas bei kiekvienos pasaulio tautos siekiamybė. Šios teisės ir laisvės yra garantuojamos kiekvienam individui, be jokios diskriminacijos.

Vaiko teisės yra dalis žmogaus teisių. Jų fundamentalumas yra nekvestionuojamas. Tačiau supratimas, kad vaikas yra tarptautinės teisės subjektas, o ne objektas, išsivystė tik XX amžiaus pradžioje. Viduramžiais, kaip nurodo P. A. Papapaschalis, vaikas buvo suvokiamas, kaip silpnas ir trapus objektas, beveidis ir besielis, ir dėl ypatingai didelio vaikų mirtingumo, nebuvo laikomas žmogiškąją būtybe.<sup>1</sup>

Šiandien vaikas turi visas universalių žmogaus teisių dokumentų nuostatuose įtvirtintas teises kaip ir suaugęs asmuo. Tačiau, autorės nuomone, to nepakanka. Svarbu vaiko teises suvokti kaip nepriklausomus interesus, o ne savaimę įtraukti į žmogaus teisių visumą. Vaikas, kaip jauna, dar nesubrendusi asmenybė, yra ne tik lengviau pažeidžiamas, bet ir sunkiau gali pats apginti savo teises ir interesus. Maža to, kaip besivystančiam asmeniui, vaikui privalo būtų garantuojamos kelios specifinės, tik šiai asmenų grupei būdingos teisės, pavyzdžiui, teisė į mokslą ar teisė į poilsį ir laisvalaikį.

Temos aktualumą sąlygoja kelios priežastys. Visų pirma, vaikas – tai kiekvienos visuomenės pagrindas, valstybės auginama vertybė. Kartu, kaip jau minėta, vaikas yra kiekvienos visuomenės silpnoji dalis, priklausoma nuo aplinkos, dažniausiai pati nesugebanti apsiginti savo interesų. Tai sąlygoja būtinybę įsikišti pagarbos žmogaus teisėms ir laisvėms principu pagrįstai tarptautinei bendruomenei.

Kita svari priežastis – tai valstybių noras turėti moraliai teisingą, apsišvietusią, sąmoningą visuomenę. Vaiko kaip būsimo pilnateisio, politiškai aktyvaus valstybės piliečio apsaugai, valstybės turėtų teikti ypatingą prioritetą. Šis tikslas gali būti įgyvendintas vystant kiekvieną asmenybę nuo mažumės, jai garantuojant apsaugą, rūpinantis teisių įgyvendinimu, sudarant sąlygas sėkmingam subrendimui ir pasirengimui pilnaverčiam gyvenimui. Išsilavinę vaikai tampa dorais piliečiais ir geba gerbti esmines tarptautinėje teisėje pripažįstamas vertybes: laisvę, pagarbą žmogaus teisėms, nediskriminavimą ir panašiai.

---

<sup>1</sup> PAPANASCHALIS, P. The European Convention on the Exercise of Children's Rights and the Related Frameworks: A Short Presentation. In *Child Protection in the Framework of the Council of Europe*. Working Papers. Athens: Ant. N. Sakkoulas Publishers, 2002, p. 46.

Nors ir sveikintinas pastarųjų dešimtmečių tarptautinis politinis bei teisinis aktyvumas vaikų teisių apsaugos srityje<sup>2</sup>, tačiau, autorės nuomone, šiandien tarptautiniu mastu vis dar akivaizdžiai trūksta išsamios strategijos, padedančios plėtoti ir saugoti vaiko teises tarptautinėje politikoje bei remti valstybių pastangas šioje srityje.

*Darbo tikslas.* Šio darbo tikslas – prisidėti prie vaiko teisių stiprinimo doktrinoje. Šiuo darbu siekiama atskleisti vaiko statusą tarptautinėje teisėje bei vaiko turimas teises. Taip pat siekiama išanalizuoti kelių vaiko teisių turinį bei jų įgyvendinimą. Analizuojamos teisės buvo pasirinktos atsižvelgiant į jų fundamentalumą vaiko asmeniui. Taipogi šiuo darbu siekiama atskleisti atvejus, kur reglamentavimas nėra pakankamas, aptarti poreikius ir prioritetus ir atitinkamai pateikti galimus problemų sprendimų būdus.

*Darbo objektas.* Šiame darbe aptariama vaiko samprata bei statusas tarptautinėje teisėje. Atkreipiamas dėmesys į šio statuso vystymąsi bei subjektiškumo suteikimo vaikui raidą. Išsamiai analizuojamas vaiko teisių į mokslą, į apsaugą nuo išnaudojimo, į apsaugą nuo smurto šeimoje, teisės išsaugoti savo identišumą, įvaikinto vaiko teisių turinys. Analizuojant šias vaiko teises, aptiriamos “šeimos”, “tapatybės” sąvokos. Analizuojami tarpvalstybiniai įvaikinimai, įvaikinimo duomenų slaptumas, fizinių bausmių taikymas bei kiti probleminiai klausimai.

Prie kiekvienos iš temų apžvelgiamas ir Europos Sąjungos reglamentavimas konkrečiu klausimu, siekiant atkreipti dėmesį į pažangesnius standartus. Tokį pasirinkimą nulėmė Europos Sąjungos stiprus vaidmuo bei įtaką tarptautinėje arenoje, įgyvendinant vaikų teises. ES tikslas – daryti įtaką trečiosioms šalims ir nevalstybiniais veikėjams įgyvendinant tarptautines normas ir standartus, regioninius tarptautinius žmogaus teisių teisės dokumentus.<sup>3</sup>

Autorė į darbą sąmoningai neįtraukė tokių temų, kaip vaikų nusikalstamumas; vaiko, kurio laisvė suvaržyta, teisės; vaiko apsauga ginkluotame konflikte; vaiko su specialiais poreikiais teisės; vaikų grobimas ir prekyba; vaiko teisė į sveiką vystymąsi (ŽIV/AIDS atvejai). Autorės nuomone, kiekviena iš šių temų galėtų būti analizuojama atskiru diplominiu darbu, todėl jų įtraukimas į šį darbą neišvengiamai taptų paviršutiniškas ir nebūtų naudingas.

---

<sup>2</sup> 1979-ieji Jungtinių Tautų paskelbti Tarptautiniais vaiko metais. 1989 m. priimta JT Vaiko teisių konvencija. Dokumentas įsigaliojo po septynių mėnesių nuo priėmimo, kai jį ratifikavo net 61 valstybė. Šiandien Vaiko teisių konvenciją yra ratifikavusios visos pasaulio valstybės, išskyrus Jungtines Amerikos Valstijas ir Somalį.

<sup>3</sup> 2003 *EU Guidelines on Children and Armed Conflicts*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-11]. Prieiga per internetą: <<http://www.redbarnet.dk/Files/Files/Rapporter/uganda/Konference/EUGuidelinesonchildrenandarmedconflict.pdf>>, p. 3.

*Darbo metodai.* Siekiant visapusiškai aptarti bei išanalizuoti vaiko teisių turinį, darbe naudojami šie metodai:

1. Sisteminis – sistemiškai analizuojamos vaiko teisę įtvirtinančios kelių skirtingų teisės aktų nuostatos bei jas aiškinantys ir papildantys moksliniai darbai.
2. Lyginamasis – lyginami skirtingi tarptautinėje bendruomenėje egzistuojantys požiūriai bei skirtingų teisės aktų nuostatos. Lyginamas tarptautinis reglamentavimas su regioniniu, ypač atkreipiant dėmesį į Europos regioną.
3. Istorinis – analizuojamas vaiko statusas iki Vaiko teisių konvencijos priėmimo bei identifikuojamos naujovės, kurios atsispindi Vaiko teisių konvencijoje. Aptariama tarptautinių institucijų praktika bei jos vystymosi tendencijos.
4. Lingvistinis – teisių sąvokų prasmė aiškinama bei analizuojama pagal bendrinėje teisėje bei specialiojoje kalboje vartojamas žodžių reikšmes.
5. Teleologinis – šio metodo pagalba atskleidžiamas vaiko teisių teisinis turinys, galimi šių teisių ribojimai, vaiko subjektiškumo reikšmė ir tikslai.
6. Praktinis – analizuojama Tarptautinių teisminių institucijų praktika, atskleidžiami praktinio vaiko teisių įgyvendinimo ypatumai bei problematika.

*Darbo originalumas.* Vaiko teisės – sąlyginai naujas klausimas žmogaus teisių darbotvarkėje. Be atitinkamų tarptautinių sutarčių priėmimo, būtina kuo gausiau ir išsamiau analizuoti vaiko, kaip teisių subjekto, statusą, aiškinti jam suteiktas teises ir moksliniuose darbuose, pranešimuose, straipsniuose ar komentaruose aptarti jų praktinį įgyvendinimą.

Pažymėtina, kad vaiko teisių reglamentavimo problematika, tokia apimtimi kaip šiame darbe, nebuvo nagrinėta jokiam Vilniaus Universiteto teisės fakulteto studento diplominiame darbe. Šiuo darbu ne tik apžvelgiamas vaiko teisių reglamentavimas, jo ypatumai, tendencijos ir šių teisių turinys bei įgyvendinimas, bet ir pateikiamos problemų sprendimo rekomendacijos. Šiuo darbu siekiama prisidėti prie atitinkamos žmogaus teisių doktrinos aiškinimo, formavimo ir įgyvendinimo, siekiant efektyvios vaiko teisių apsaugos sistemos.

*Svarbiausi šaltiniai.* Darbo pagrindą sudaro tarptautinių bei regioninių teisės aktų analizė. Apžvelgiama 1924 m. Ženevos vaiko teisių deklaracija<sup>4</sup> bei jos pagrindu priimta

---

<sup>4</sup> 1924 Geneva Declaration of the Rights of the Child. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm>>.

1959 m. Vaiko teisių deklaracija<sup>5</sup>. Darbo pagrindą sudaro 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (toliau – Vaiko teisių konvencija).<sup>6</sup>

Be Vaiko teisių konvencijos darbe remiamasi ir kitais tarptautiniais teisės aktais: Tarptautiniu pilietinių ir politinių teisių paktu,<sup>7</sup> Tarptautiniu ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktu,<sup>8</sup> Visuotine žmogaus teisių deklaracija.<sup>9</sup> Šių dokumentų pagalba aiškinamos ir stiprinamos Vaiko teisių konvencijoje įtvirtintos teisės.

Aptariamai ir regioniniai teisės aktai. Apžvelgiama padėtis Europoje (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija<sup>10</sup> (toliau – Europos žmogaus teisių konvencija)), Amerikoje (Amerikos žmogaus teisių konvencija<sup>11</sup>), Afrikoje (Afrikos žmogaus ir tautų teisių chartija,<sup>12</sup> Afrikos vaiko teisių ir gerovės chartija<sup>13</sup>).

Į analizę įtraukta ir tarptautinė praktika. Aptiriamos Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komiteto bei Europos Žmogaus Teisių Teismo ar Europos žmogaus teisių komisijos (iki 11 Protokolo įsigaliojimo) nagrinėtos bylos.

Išsamiai analizei atlikti buvo remtasi ir tarptautine literatūra vaiko teisių klausimais. Iš gausybės kūrinių, minėtina Londono Universiteto tarptautinių žmogaus teisių profesorės Gerandine Van Bueren knyga *“The International Law on the Rights of the Child”*. Svarbus ir Deirdre Fottrell redaguotas leidinys, skirtas Vaiko teisių konvencijos dešimtmečiui paminėti *“Revisiting Children’s Rights”* bei P. Naskou – Perraki ir P. Papapaschalis darbai *“Child Protection in the Framework of the Council of Europe”*. Europos Sąjungos naujausios politikos kryptys bei prioritetai vaiko teisių apsaugos srityje analizuoti remiantis Sandy Ruxton analizuojamąja studija *“What about us? Children’s Rights in the European Union. Next steps.”*

---

<sup>5</sup> 1959 Declaration of the Rights of the Child. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/25.htm>>.

<sup>6</sup> 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501).

<sup>7</sup> 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3288).

<sup>8</sup> 1966 m. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas (Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3290).

<sup>9</sup> 1948 m. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (Valstybės žinios, 2006, Nr. 68-2497).

<sup>10</sup> 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987).

<sup>11</sup> 1969 American Convention on Human Rights. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-26]. Prieiga per internetą: <<http://www.cidh.org/Basicos/basic3.htm>>.

<sup>12</sup> 1986 African Charter on Human and People’s Rights. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-27]. Prieiga per internetą: <<http://www1.umn.edu/humanrts/instree/z/afchar.htm>>

<sup>13</sup> 1999 African Charter on the Rights and Welfare of the Child. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-26]. Prieiga per internetą: <<http://www1.umn.edu/humanrts/africa/afchild.htm>>;

## VAIKO STATUSAS

### Vaiko statuso vystymasis

Nei viena iš Vaiko teisių deklaracijų neįtvirtino vaiko teisinio statuso. Vystantis vaiko socialiniam statusui, iš pradžių nacionalinė teisė, o vėliau ir tarptautinė teisė pripažino vaikui teisinį subjektiškumą.<sup>14</sup> Jį atskleidžia didėjančių vaiko sugebėjimų principas, įtvirtintas Vaiko teisių konvencijos 5 straipsnyje, kuris, autorės nuomone, sąlygoja laipsnišką veiksnio įgijimą – vaikui vystantis ir bręstant, didėja jo galimybės pačiam rinktis ir kontroliuoti savo gyvenimą.

Pažymėtina, kad vaikai sudaro trečdalį pasaulio gyventojų.<sup>15</sup> Tarptautinė teisė nėra išsami pateikdama “vaiko” sąvokos apibrėžimą: tai asmuo iki 18 metų.<sup>16</sup> Šalia egzistuoja ir “vaikystės” sąvoka, kuri nėra apibrėžiama nei tarptautiniu, nei regioniniu mastu. Kaip teigia G. Van Bueren, vaikystės sąvoka yra neišvengiamai dirbtinė, o sutartinis apibrėžimas kyla iš bandymo dalinti vaikystę į tam tikrus etapus.<sup>17</sup> Tarptautinėje teisėje vartojama daugybė sąvokų, susijusių su vaiko statusu: kūdikis (angl. – *baby*), pradinukas (angl. – *infant*), jaunuolis (angl. – *juvenile*), paauglys (angl. – *adolescent*), jaunimas (angl. – *youth*), jauni asmenys (angl. – *young persons*) ar nepilnametis (angl. – *minor*).<sup>18</sup> Vaikystės sąvoka svarbi dėl to, kad asmenys, patenkantys į vaikystės periodą, turi tik jiems garantuojamas teises. Vaikystę apibrėžia kiekviena valstybė savo nacionaliais teisės aktais. Tačiau, autorės nuomone, negalima teigti, kad tose valstybėse, kur ši sąvoka nėra apibrėžta, neegzistuoja tam tikros prigimtinės su vaikyste susijusios asmenų teises.

### Vaikystės samprata

Bandant apibrėžti vaiką, ginčo objektu iš esmės yra du aspektai: vaikystės pradžios bei vaikystės pabaigos momentai. Atkreiptinas dėmesys, kad šiame darbe vartojamos sąvokos “vaikystės pradžia” bei “gyvybės pradžia” yra sinonimai. Jų apibrėžimas svarbus dėl teisinės apsaugos taikymo nustatymo.

---

<sup>14</sup> FOTTRELL, D. One step forward or two steps sideways? Assessing the first decade of the United Nations Convention on the Rights of the Child. In *Revisiting Children's Rights. 10 years of the UN Convention on the Rights of the Child*. Hague: Kluwer Law International, 2000, p. 1.

<sup>15</sup> 2006 *Communication from the Commission, Towards an EU Strategy on the Rights of the Child*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-01-30]. Prieiga per internetą: <[http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2006/com2006\\_0367en01.pdf](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2006/com2006_0367en01.pdf)>, p. 2.

<sup>16</sup> 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501), 1 str.

<sup>17</sup> VAN BUEREN, G. *The International Law on the Rights of the Child*. Hague: Kluwer Law International, 1998, p. 32.

<sup>18</sup> *Ibidem*.



Vaikystės pradžios momentas, sąlygojantis vaiko statuso įgijimą, svarbus dėl prigimtinės teisės į gyvybę, numatytos tiek Vaiko teisių konvencijoje,<sup>19</sup> tiek Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakte<sup>20</sup> ar kituose tarptautiniuose teisės aktuose, taikymo. Jei tarptautinė teisė pripažintų, kad gyvybė prasideda bei įgyjamas vaiko statusas nuo pastojimo momento, tai reikštų, kad tarptautinė teisė netiesiogiai uždraudžia abortus. Šiandien valstybės dėl tokių konfliktinių požiūrių, kaip gyvybės pradžios momentas, nėra linkusios tartis tarptautinėmis sutartimis. Todėl kiekviena valstybė turi teisę pati spręsti, kaip ji supranta gyvybės pradžią, bei teisę legalizuoti abortus arba nelegalizuoti. Vienos valstybės mano, kad vaikystė apima visą periodą nuo pastojimo momento, kitos linkusios šį periodą riboti tam tikrais nėštumo etapais, trečios mano, kad vaikystė prasideda tik po gimimo.<sup>21</sup>

Dauguma Europos valstybių įteisina abortus.<sup>22</sup> Beje, pažymėtina, kad Europos Žmogaus Teisių Teismas 2007 m. kovo 20 d. byloje *Tysiāc prieš Lenkiją* pirmą kartą savo praktikoje įtvirtino pareigą Vyriausybėms įsteigti efektyvius mechanizmus, užtikrinančius moterims aborto galimybes, kada tai yra leidžiama.<sup>23</sup>

#### *Vaikystės samprata pagal Vaiko teisių konvenciją*

Vaiko teisių konvencijos preambulė žodis žodin atkartoja 1959 m. Vaiko teisių deklaracijos preambulės nuostatą, dėl vaikai teikiamos apsaugos ir priežiūros tiek iki gimimo, tiek po jo.<sup>24</sup> Autorės nuomone, frazė “vaiko apsauga ir priežiūra iki jo gimimo” pripažįsta, kad gyvybė egzistuoja anksčiau nei gimimo momentas, tačiau vistiek lieka neaišku, nuo kada – nuo pastojimo momento ar nuo vėlesnio nėštumo etapo. Be to, pažymėtina, kad preambulė neturi jokios įpareigojančios tarptautinės teisinės reikšmės. Ji tiesiog gali būti naudojama interpretuojant sutarties nuostatas, kai siekiama nustatyti vaikystės pradžios momentą.

Kaip minėta, Vaiko teisių konvencijos 1 straipsnis įtvirtina, kad šioje Konvencijoje vaiku laikomas kiekvienas žmogus, neturintis 18-os metų.<sup>25</sup> Taigi Vaiko teisių konvencija

<sup>19</sup> 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501), 6 str. 1 d.

<sup>20</sup> 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3288), 6 str. 1 d.

<sup>21</sup> VAN BUEREN, G. *The International Law on the Rights of the Child*. Hague: Kluwer Law International, 1998, p. 33.

<sup>22</sup> Išskyrus Lenkiją ir Airiją. Portugalijos Parlamentas po nesėkmingo referendumo šiuo metu svarsto įstatymą dėl abortų legalizavimo.

<sup>23</sup> Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. kovo 20 d. sprendimas byloje *TYSIAC v. Poland*. Application no. 5410/03. HUDOC collection.

<sup>24</sup> *1959 Declaration of the Rights of the Child*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.unhcr.ch/html/menu3/b/25.htm>>, preambulė.

<sup>25</sup> 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501), 1 str.

neįtvirtina jokių nuorodų, nuo kada vaikystė pradedama skaičiuoti. Ir, autorės nuomone, vargu, ar sąvoka “kiekvienas žmogus” galėtų paaiškinti situaciją. Pagal Vaiko teisių konvencijos nuostatas, valstybėms paliekama diskrecijos teisė nacionalinėje teisėje įtvirtinti, kas laikoma vaikystės pradžia.

Vaikystės pradžios momentas salygoja ne tik prigimtinės teisės į gyvybę, bet ir kitų su vaiko statusu susijusių teisių įgijimą, pavyzdžiui, teisės sveikai vystytis.<sup>26</sup> Vadinasi, Vaiko teisių konvencija, leidžianti kiekvienai valstybei apibrėžti vaikystės pradžios momentą, kartu palieka valstybėms teisę parinkti, nuo kada vaikas gali remtis Konvencijos nuostatomis.

Tarptautiniu mastu pripažįstama, kad dauguma vaiko tarptautinių teisių negali būti taikomos iki vaiko gimimo<sup>27</sup> (pavyzdžiui, akivaizdu, kad vaikui negimus dar netaikomos tokios teisės kaip minties, sąžinės ar religijos laisvė ar teisė į taikių susirinkimų laisvę), tačiau toks argumentas, autorės nuomone, negali būti laikomas pagrįstu ir pakankamu siekiant pagrįsti požiūrį, kad teisės atsiranda tik nuo gimimo momento. Juk egzistuoja kitos teisės (pavyzdžiui, teisė į apsaugą ar priežiūrą), kurių užtikrinimas yra fundamentalus net ir negimusiam vaikui.

Autorės nuomone, sektinas pavyzdys yra Amerikos žmogaus teisių konvencija, kuri gyvybę saugo nuo pradėjimo momento. “Kiekvienas asmuo turi teisę, kad jo gyvenimas būtų gerbiamas. Ši teisė yra saugoma įstatymo ir paprastai nuo pastojimo momento.”<sup>28</sup> Įtvirtinta aiški bendra taisyklė, draudžianti abortus. Beje, žodis “paprastai” buvo ištruktas, siekiant nesuabsoliutinti teisės į gyvybę ir leisti tam tikras galimas išimtis, pavyzdžiui, išprievartavimo atveju ar kilus pavojui motinos gyvybei.<sup>29</sup>

### *Vaiko samprata pagal tarptautinę praktiką*

Šiuo klausimu nebyli lieka ir tarptautinė praktika. Vaiko teisių konvencijos pagrindu veikiantis Vaiko teisių komitetas nėra teisminė institucija, todėl nėra tikėtina, kad jis kada turės svarstyti abortų klausimą *per se*.

<sup>26</sup> 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501), 6 str. 2 d.

<sup>27</sup> VAN BUEREN, G. *The International Law on the Rights of the Child*. Hague: Kluwer Law International, 1998, p. 34 – 35.

<sup>28</sup> *1969 American Convention on Human Rights*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-26]. Prieiga per internetą: <<http://www.cidh.org/Basicos/basic3.htm>>, 4 str. 1 d.

<sup>29</sup> *1968 Inter-American Yearbook on Human Rights*. Washington, D.C, OAS General Secretariat, p. 321. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-06]. Prieiga per internetą: <[http://scm.oas.org/Reference/english/INTER-AMERICAN%20COMM.%20ON%20HUMAN%20RIGHTS%20\(CIDH\)/U.%20CIDH%20PUBLICATIO NS.doc](http://scm.oas.org/Reference/english/INTER-AMERICAN%20COMM.%20ON%20HUMAN%20RIGHTS%20(CIDH)/U.%20CIDH%20PUBLICATIO NS.doc)>

Ginčų nagrinėjimo institucijos yra linkusios šį klausimą palikti valstybių prerogatyvai. Bylos „*The Baby Boy*” metu<sup>30</sup> Tarp-Amerikos žmogaus teisių komisija<sup>31</sup> siekė išaiškinti Amerikos žmogaus teisių ir pareigų deklaracijos 1 straipsnio „kiekvienas žmogus turi teisę į gyvenimą”<sup>32</sup> taikymo ribas. Komisija nusprendė, kad Amerikos žmogaus teisių ir pareigų deklaracija leido kiekvienai valstijai nustatyti, sutinkamai su vietiniais teisės aktais, nuo kada gyvybė prasideda ir nuo kada, valstybės manymu, yra būtina suteikti apsaugą. Verta paminėti, kad panašus sprendimas greičiausiai būtų priimtas aiškinant Afrikos vaiko teisių ir gerovės chartija, kuri taipogi tyli dėl vaikystės pradžios: „vaiku laikomas kiekvienas žmogus, nesulaukęs 18 metų amžiaus.”<sup>33</sup>

Šis probleminis klausimas buvo iškilęs ir Europos Tarybos rėmuose. Europos žmogaus teisių komisija byloje *Paton prieš Jungtinę Karalystę* turėjo nuspręsti, ar negimęs vaikas yra saugomas pagal Europos žmogaus teisių konvencijos 2 straipsnio 1 dalį. Europos žmogaus teisių komisija atmetė požiūrį, kad vaisius turi absoliučią teisę į gyvybę, tačiau pažymėjo, kad „tam tikros teisės priskiriamos pradėtam, bet dar negimusiam vaikui, ypač teisė paveldėti.”<sup>34</sup> Atkreiptinas dėmesys, į 1979 m. Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos rekomendaciją, kurioje buvo rekomenduojama kiekvienam vaikui teisę į gyvybę suteikti nuo pastojimo momento.<sup>35</sup>

Iš negausios teisinės praktikos bei iš sutarčių nuostatų susidaro įspūdis, kad tarptautinė teisė yra linkusi ginti vaiką tik nuo gimimo. Valstybės yra laisvos išplėsti šią sąvoką ir iki gimimo, kaip tai padarė Amerikos žmogaus teisių konvencijos valstybės dalyvės.

Visgi egzistuoja dvi tarptautinėse sutartyse įtvirtintos išimtys, kai gyvybės apsauga yra garantuojama ir dar negimusiam vaikui. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių paktas draudžia mirties bausmės įvykdymą nėščioms moterims.<sup>36</sup> Ženevos protokolo Nr. 1 6 straipsnis žengia toliau ir įpareigoja konflikto šalis kiek tik įmanoma stengtis vengti skelbti mirties bausmę už nusikaltimus moterims ar mažamečių vaikų motinoms, nuo

---

<sup>30</sup> Inter-American Commission on Human Rights 1981, March 6, “Baby Boy” Case 2141 (United States), Resolution 23/81. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-26]. Prieiga per internetą: <<http://www.wcl.american.edu/humright/digest/1980/res2381.cfm>>;

<sup>31</sup> *Inter-American Commission on Human Rights*. Organisation of American states.

<sup>32</sup> *1948 American Declaration of the Rights and Duties of Man*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-26]. Prieiga per internetą: <<http://www.cidh.org/Basicos/basic2.htm>>, 1 str.

<sup>33</sup> *1999 African Charter on the Rights and Welfare of the Child*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-26]. Prieiga per internetą: <http://www1.umn.edu/humanrts/africa/afchild.htm>, 2 str.

<sup>34</sup> Europos žmogaus teisių komisijos 1980 m. sprendimas byloje *Paton v. United Kingdom* (1980), 3 E.H.R.R. 408.

<sup>35</sup> *1979 Recommendation 874 on a European Charter on the rights of the child*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-30]. Prieiga per internetą: <<http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta79/BREC874.pdf>>, VI. Social and medical protection.

<sup>36</sup> 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3288), 6 str. 5 d.

kurių šie vaikai priklauso. Mirties bausmė už tokius nusikaltimus šioms moterims neturi būti vykdoma.<sup>37</sup> Visgi nei viena iš šių išimčių nepateikia “vaikystės” apibrėžimo.

### Vaikystės pabaiga

Ne mažiau svarbus yra vaikystės pabaigos aptarimas. Skirtingose visuomenėse ir kultūrose vaiko vaidmuo šeimoje ir bendruomenėje didžiai skiriasi. Tai neišvengiamai sąlygoja ir bendruomenių skirtingus požiūrius į vaikystės trukmę. Paprastai egzistuoja daugybė faktorių, kurie yra taikomi nustatant vaikystės pabaigą: tam tikro amžiaus pasiekimas, galimybė atlikti tam tikrus veiksmus arba gebėjimas vykdyti tam tikras funkcijas.

Nei 1924 m., nei 1959 m. Vaiko teisių deklaracija neapibrėžė, kada vaikystės periodas baigėsi. Vaiko teisių konvencija nustato, kad vaiku laikomas kiekvienas žmogus, neturintis 18-os metų, jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažinta anksčiau.<sup>38</sup> Pažymėtina, jog sąlyga “jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažinta anksčiau” yra skirta išvengti sunkumų toms valstybėms, kuriose pilnametystė yra įgyjama anksčiau. Tokio reglamentavimo, autorės nuomone, pranašumas yra tame, kad jis suteikia lankstumo teisei. Tačiau, siekiant kad šis lankstumas neįteisintų neprotingai žemo pilnametystės amžiaus, autorės nuomone, būtų naudinga įtvirtinti ribą, žemiau kurios pilnametystės pripažinimas nebūtų teisiškai galimas.

18 metų amžius, kurį nustato Vaiko teisių konvencija, – tai yra standartas, iki kurio valstybės dalyvės turėtų siekti išplėsti garantuojamą specialią apsaugą. Leidžiamas ir aukštesnis pilnametystės amžius, pavyzdžiui, Japonijoje, Austrijoje pilnametystė pasiekama sulaukus 19 metų, Šveicarijoje – 20 metų.<sup>39</sup>

Reglamentavimo, leidžiančio valstybėms, kuriose vaikystės pabaiga siejama su žemesniu amžiumi, likti prie tokios ribos, trūkumas yra tas, kad jis sukuria tam tikrą spragą. Vaikui pilnamečiu tapus anksčiau, tarptautinės sutarties numatytos teisės, kurios nesiejamos su jokių konkrečiu amžiumi, vaikui nebebus taikomos, nes pagal nacionalinę teisę asmuo jau nebus pripažįstamas vaiku.

Beje, pilnametystės ribos neįtvirtina nei vienas iš Tarptautinių teisių paktų, nei Europos žmogaus teisių konvencija. Blieka apgailestauti, kad Žmogaus teisių komitetas neįtvirtino 18 metų amžiaus ribos, pasakęs, kad “Paktas nenurodo amžiaus, nuo kurio

<sup>37</sup> 1949 m. Ženevos konvencijų 1977 m. papildomas protokolai “Dėl tarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos” (I protokolai) (Valstybės žinios, 2000, Nr. 63-1909), 76 str. 3 d.

<sup>38</sup> 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501), 1 str.

<sup>39</sup> VAN BUEREN, G. *The International Law on the Rights of the Child*. Hague: Kluwer Law International, 1998, p. 37.

asmuo tampa pilnametis. Tai nustatyti paliekama kiekvienai valstybei dalyvei, atsižvelgus į jos socialines ir kultūrinės sąlygas.”<sup>40</sup>

Vaikystė kaip atskiras socialinis ir teisinis statusas buvo pripažinta tarptautinių ir regioninių žmogaus teisių institucijų, tačiau apsaugos, susijusios su šiuo statusu, įgyvendinimui vis tiek kliūdo vaikystės pradžios nustatymo problematiškumas.

---

<sup>40</sup> 2004 *Compilation of General Comments and General Recommendations adopted by Human Rights Treaty Bodies*. Human Rights Committee, General Comment 17, article 24. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-05]. Prieiga per internetą: <<http://www1.umn.edu/humanrts/gencomm/hrcom17.htm>>;

## VAIKO TEISIŲ ĮGYVENDINIMAS

Praktika rodo, kad vien deklaratyvus teisių įtvirtinimo bei subjektiškumo statuso pripažinimo nepakanka efektyviam vaiko teisių užtikrinimui. Siekiant veiksmingai įgyvendinti vaiko teises būtinas realus ir efektyvus teisių apsaugos bei gynimo mechanizmas, leidžiantis kreiptis pažeidimų atveju.

Vaiko teisių konvencijos rėmuose veikia Vaiko teisių komitetas. Tai nepriklausomų ekspertų institucija, kuri kontroliuoja Vaiko teisių konvencijos bei abiejų Fakultatyvinių Protokolų<sup>41</sup> įgyvendinimą valstybėse dalyvėse. Gaila, tačiau Vaiko teisių komiteto veikla šiandien neužtikrina pakankamo vaiko teisių įgyvendinimo. Vaiko teisių komitetas nėra ginčų nagrinėjimo institucija. Jis nesvarsto individualių skundų, todėl vaikų teisių klausimai turi būti keliami kituose komitetuose, kurie turi kompetenciją svarstyti individualius skundus.

Autorės nuomone, tai taisytina praktika, nes galimybė individams tarptautiniu mastu skųstis dėl jų teisių pažeidimų suteikia tikrą reikšmę teisėms, įtvirtintoms atitinkamose žmogaus teisių sutartyse.

Jungtinių Tautų rėmuose individualius skundus šiandien svarsto net penkios institucijos: Žmogaus teisių komitetas, Komitetas prieš kankinimus, Komitetas dėl diskriminacijos prieš moteris pašalinimo, Komitetas dėl rasinės diskriminacijos pašalinimo bei Migruojančių darbuotojų komitetas. Vaikai savo teises gali ginti ir regioniniu lygiu: Europos Žmogaus Teisių Teisme, Amerikos Žmogaus Teisių Teisme ar Afrikos Žmogaus ir Tautų Teisių Komisijoje.

Autorės nuomone, vaiko teisių išskaidymas ir įtraukimas į skirtingų institucijų veiklos sritis, atitinkamai pagal jų kompetenciją, nėra pakankama praktika, ginant vaiko teises. Ypač turint galvoje, vaikų grupės pažeidžiamumą, jų specifines teises bei ypatingo dėmesio poreikius. Todėl siūlytina tarptautinėje arenoje steigti tokią ginčų nagrinėjimo instituciją, kurios pagrindinė kompetencijos sritis būtų vaikų teisių apsauga ir užtikrinimas.

Šiandien Vaiko teisių konvencija vaiko teisių įgyvendinimu rūpinasi trimis būdais: pirma, valstybės dalyvės įpareigojamos tinkamais ir veiksmingais būdais plačiai informuoti apie Konvencijos principus ir nuostatas tiek suaugusius, tiek vaikus.<sup>42</sup>

---

<sup>41</sup> 1989 m. Vaiko teisių konvencijos 2000 m. fakultatyvinis protokolas dėl vaikų dalyvavimo ginkluotuose konfliktuose (Valstybės žinios, 2002, Nr. 126-5734); 1989 m. Vaiko teisių konvencijos 2000 m. fakultatyvinis protokolas dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos (Valstybės žinios, 2004, Nr. 108-4037).

<sup>42</sup> 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501), 42 str.

Antra, valstybės dalyvės privalo supažindinti Vaiko teisių komitetą su pasiekta pažanga. Autorės nuomone, vien pareiga informuoti Komitetą nėra ir niekaip negali būti pakankamas būdas efektyviam ir veiksmingam vaiko teisių įgyvendinimui valstybėje. Toks informavimas vienašališkai atspindi tik valstybės požiūrį ir poziciją vaiko teisių įgyvendinimo klausimais, tačiau neįtraukia pačių subjektų į šį užtikrinimo procesą.

Taipogi skatinamas tarptautinis bendradarbiavimas. Toks bendradarbiavimas vyksta su Jungtinių Tautų specializuotomis įstaigomis, Jungtinių Tautų vaikų fondu (angl. – *United Nations Children's Fund*) (toliau – UNICEF) ir kitais Jungtinių Tautų organais, turinčiais teisę dalyvauti svarstant klausimus dėl Konvencijos nuostatų, patenkančių į jų veiklos sritį, įgyvendinimo.<sup>43</sup> Komitetui suteikiama teisė (pabrėžtina, kad ne pareiga) “teikti bendrus pasiūlymus ir rekomendacijas bei perduoti juos suinteresuotoms valstybėms dalyvėms bei pranešti Generalinei Asamblėjai.”<sup>44</sup>

Maža to, vaikų interesų užtikrinimo trūkumą atskleidžia ir tas faktas, kad Vaiko teisių komitetui, kaip institucijai, kuri skirta atstovauti vaikų interesams Jungtinėse Tautose, nėra suteiktas specializuotos agentūros statusas ir ji nėra suvokiama kaip Jungtinių Tautų Chartijos<sup>45</sup> sistemos dalis.

Dėl minėtų priežasčių, autorės nuomone, Jungtinių Tautų rėmuose turėtų veikti specialiai vaiko teisių pažeidimams nagrinėti skirta institucija. Tokios teisminės institucijos įsteigimas leistų dėmesį koncentruoti vien į vaikų problemas ir atitinkamai efektyviau kovoti su jų teisių pažeidimais. Tai ne tik gintų pažeistas vaikų teises bei užtikrintų jų įgyvendinimą, bet ir būtų efektyvi prevencinė priemonė.

Nors ilgą laiką vaikams nebuvo suteiktas subjektiškumas, situacija dabar keičiasi. Vaikams pripažįstama teisė pareikšti ieškinį savo vardu prieš kelis tarptautinius forumus. Byloje *Johnston ir kiti prieš Airiją*<sup>46</sup> Europos Žmogaus Teisių Teismas pažymėjo, kad vaiko teisė pareikšti ieškinį prieš tarptautinį teismą nepriklauso nuo to, ar tokia teisė yra suteikta būtent vaikui. Ji priklauso nuo to, ar asmenys apskritai turi pakankamai *locus standi* ieškiniui pareikšti. Todėl pagal Europos žmogaus teisių konvenciją, kaip ir pagal Amerikos žmogaus teisių konvenciją, suteikiančią individams peticijos teisę, vaikai lygiai taip pat turi šią teisę. Pažymėtina, kad Afrikos vaiko teisių dokumentas – Afrikos vaiko teisių ir gerovės chartija – taipogi numato vaiko peticijos teisę tiek dėl pilietinių ar politinių, tiek dėl ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių. “Vaiko teisių ir gerovės

---

<sup>43</sup> 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501), 45 str. A p.

<sup>44</sup> 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501), 45 str. D p.

<sup>45</sup> Valstybės žinios, 2002, Nr. 15-557.

<sup>46</sup> Europos Žmogaus Teisių Teismo 1986 m. gruodžio 18 d. sprendimas byloje *Johnston and others v. Ireland*. Application no. 9697/82. Hudoc Collection.

komitetas priima skundus iš bet kokio asmens, grupės ar nevyriausybinės organizacijos <...> dėl bet kokio klausimo, patenkančio į šios Chartijos reglamentavimo sritį.”<sup>47</sup>

Laipsniškas teismų praktikos, kuriose ieškinius reiškia vaikai, didėjimas, autorės nuomone, yra skatintina praktika. Tai sustiprintų jų nepriklausomą statusą tarptautinėje teisėje bei palengvintų teisių įgyvendinimą ir užtikrinimą.

Paminėtina, kad šiandien vaikai nėra įtraukiami į teisės, susijusias su vaikų teisėmis, kūrimą, dėl to ji gali mažiau atspindėti jų interesus. Siekiant visapusiškai įgyvendinti vaikų subjektiškumą, autorės nuomone, sveikintinas būtų vaikų įtraukimas tam tikru lygiu į teisės akto rengimo procedūras. Siūlytina, atsižvelgiant į vaiko subrendimo lygį, apklausų metu arba per kelis vaikus atstovus, išsiaiškinti, kaip tam tikrus aspektus suvokia vaiko protas, kreipti dėmesį į vaikų baimes bei problematiškiausias santykių grupes. Tokia bendradarbiavimo praktika, autorės nuomone, padėtų išsiaiškinti vaikų prioritetus ir poreikius bei leistų priimti tokias teises priemones, kurios geriausiai užtikrintų vaiko interesus.

Pažymėtina, kad Vaiko teisių konvencija neįtvirtina minimalaus Vaiko teisių komiteto dalyvių amžiaus, todėl būtų skatintina praktika, į šią darbo sritį, kiek tai įmanoma bei atitinka vaiko interesus ir neprieštarauja jų teisėms, įtraukti ir vaikus.

---

<sup>47</sup> 1999 African Charter on the Rights and Welfare of the Child. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-26]. Prieiga per internetą: <<http://www1.umn.edu/humanrts/africa/afchild.htm>>, 44 str. 1 d.



## VAIKO TEISIŲ PRINCIPAI

### Geriausių vaiko interesų principas

Svarbu aptarti Vaiko teisių konvencijos 3 straipsnį, įtvirtinantį geriausių vaiko interesų principą. “Imantis bet kokių vaiką liečiančių veiksmų, nesvarbu, ar tai darytų valstybinės ar privačios įstaigos, užsiimančios socialiniu aprūpinimu, teismai, administracijos ar įstatymų leidimo organai, svarbiausia – vaiko interesai.” Kaip teigia G. Van Bueren, ši nuostata nesukuria teisių ar pareigų, tai tiesiog interpretavimo principas, kurio privalu laikytis atliekant bet kokius veiksmus, susijusius su vaikų interesais.<sup>48</sup>

Svarbus klausimas, ar geriausiais vaiko interesais turi būti laikoma tai, ką tėvai suvokia, kaip geriausius interesus. Vaiko teisių konvencija tiksliai šito neįvardija. Ji tiesiog nustato, kad geriausi vaiko interesai turi būti pagrindinis tėvų rūpestis,<sup>49</sup> tačiau atviras lieka klausimas, kiek įtakos konkrečiam sprendimui turi daryti tėvai, o kiek pats vaikas.

Verta atkreipti dėmesį, kad be 3 straipsnio vaiko geriausių interesų principą įtvirtina ir kiti Vaiko teisių konvencijos straipsniai: “Vaiko atskyrimas nuo tėvų, kai tai yra būtina vaiko interesams”<sup>50</sup>, “Vaiko, kuris išskiriamas su vienu ar abiem tėvais, teisę su jais bendrauti, išskyrus, kai tai nesuderinama su vaiko interesais”<sup>51</sup>, “Tėvams tenka pagrindinė atsakomybė už vaiko auklėjimą ir vystymąsi. Pagrindinis jų rūpestis turi būti vaiko interesai”<sup>52</sup>, “Vaiko atskyrimas nuo jo šeimos aplinkos dėl savo interesų”<sup>53</sup>, “Valstybės dalyvės, kurios pripažįsta įvaikinimo sistemą, rūpinasi, kad pirmiausia būtų atsižvelgiama į vaiko interesus”<sup>54</sup>, “Kiekvienas vaikas, kuriam atimta laisvė turi būti atskirtas nuo suaugusiųjų, jei tik nemanoma, kad šito daryti nedera dėl paties vaiko interesų”<sup>55</sup>, ar “Vaikas, kuris laikomas pažeidusiu baudžiamuosius įstatymus arba kaltinamas jų pažeidimu, turi neatidėliojant būti supažindintas su teismo organo sprendimu, jeigu tai nekenkia vaiko interesams.”<sup>56</sup>

Kyla klausimas, kokios yra 3 straipsnio taikymo ribos, t.y., jei egzistuoja pareiga bet kokių atveju remtis geriausių vaiko interesų principu, kam reikalingos atskiros

---

<sup>48</sup> VAN BUEREN, G. *The International Law on the Rights of the Child*. Hague: Kluwer Law International, 1998, p. 46.

<sup>49</sup> 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501), 18 str. 1 d.

<sup>50</sup> *Ibidem*, 9 str. 1 d.

<sup>51</sup> *Ibidem*, 9 str. 3 d.

<sup>52</sup> *Ibidem*, 18 str.

<sup>53</sup> *Ibidem*, 20 str. 1 d.

<sup>54</sup> *Ibidem*, 21 str..

<sup>55</sup> *Ibidem*, 37 str. C p.

nuorodos minėtuose straipsniuose. Autorės nuomone, toks reglamentavimas nėra teisinio nenuoseklumo išdava, apribojanti šio principo veikimą tik nurodytose srityse. Tokiomis normomis tiesiog siekiama sustiprinti šio fundamentalaus principo veikimą konkrečiose situacijose.

### Didėjančių vaiko sugebėjimų principas

Vaiko teisių įgyvendinimui svarbus ir kitas fundamentalus principas – didėjančių vaiko sugebėjimų vertinimas. “Valstybės dalyvės gerbia tėvų arba, tam tikrais atvejais, išplėstinės šeimos arba bendruomenės narių, jei to reikalauja vietiniai papročiai, globėjų ar kitų, pagal įstatymą už vaiką atsakančių asmenų atsakomybę, teises ir pareigas tinkamai, pagal didėjančius sugebėjimus, vaiką pakreipti ir, jam naudojantis šia Konvencija pripažintomis teisėmis, vadovauti.”<sup>57</sup>

Sąvoka “pagal didėjančius sugebėjimus” įpareigoja išvardintus subjektus gerbti vaiko teisę pačiam priimti sprendimą bei pačiam atsakyti už save atitinkamose situacijose. Ir nors vaikai skirtingose kultūrose laikomi subrendusiais skirtingo amžiaus, šis principas yra universalus ir fundamentalus; vaikui bręstant bei savarankiškėjant, teisė jį pakreipti ir jam vadovauti mažėja.

Nepaisant šio principo fundamentalumo, problemų sukelia jo taikymas. Pavyzdžiui, kyla klausimas, ar vaikai valstybėse Vaiko teisių konvencijos dalyvėse turi teisę imtis kokių nors veiksmų prieš tėvus, jei šie nesugeba “tinkamai pakreipti ir vadovauti.”

Pažymėtina, kad Vaiko didėjančių sugebėjimų ir vaiko geriausių interesų principai yra esminės nuostatos, kuriomis privalu vadovautis, taikant bet kurį Vaiko teisių konvencijos straipsnį. Jie yra tokie esminiai, kad valstybės negali daryti jokių išimčių, susijusių su 3 ir 5 straipsniu. “Negalima daryti išlygos, nesuderinamos su šios Konvencijos tikslais ir uždaviniais.”<sup>58</sup>

---

<sup>56</sup> *Ibidem*, 40 str. 2 d. B(iii) p.

<sup>57</sup> *Ibidem*, 5 str. 1 d.

<sup>58</sup> *Ibidem*, 51 str. 1d.

## IDENTIŠKUMAS

Identiškumo arba tapatybės sąvokos apibrėžimas nėra įtrauktas į tarptautinių sutarčių nuostatas. Asmens tapatybę transformuoja biologinę būtybę į teisinę bei patvirtina specifinės teisinės asmenybės, galinčios turėti teises ir pareigas, egzistavimą. Verta pažymėti, kad Vaiko teisių konvencija vaiką identifikuoja per tris aspektus: vardą, pilietybę bei šeimos ryšius. “Valstybės dalyvės įsipareigoja gerbti vaiko teisę išsaugoti savo identiškumą, įskaitant pilietybę, vardą ir šeimos ryšius, kaip tai numatyta įstatymu, neleisdamos neteisėto kišimosi.”<sup>59</sup> Kaip nurodo Stewart, be šių Vaiko teisių konvencijos įtvirtintų nuostatų, susijusiais laikomi tokie faktoriai kaip vaiko rasė, lytis ar religija, o plačiausia prasme identiškumas gali apimti ir vaiko kultūrą bei kalbą.<sup>60</sup>

Šiandien tarptautinė teisė įpareigoja valstybes saugoti vaikus nuo neteisėto kenkimo jų identiškumo nustatymui ar neteisėto jo atėmimo. Siekiant nustatyti, kaip užtikrinamas vaiko identiškumas, darbe bus nagrinėjami minėti jo elementai.

### Vaiko teisė į vardą ir pilietybę

Vaiko teisės turėti vardą fundamentalumas nekelia abejonių. Asmens vardas yra pirma nuoroda į vaiko tapatybę, kuri visuomenę informuoja apie vaiką ir vaiko šeimą.

1959 m. Vaiko teisių deklaracija įtvirtino, kad kiekvienas “vaikas nuo savo gimimo turi turėti teisę į vardą ir pilietybę.”<sup>61</sup> Įpareigojantį statusą ši nuostata įgavo išgaliojus Tarptautiniam pilietinių ir politinių teisių paktui. “Kiekvienas kūdikis turi būti įregistruotas tučtuojau po gimimo ir privalo turėti vardą. Kiekvienas vaikas turi teisę įgyti pilietybę.”<sup>62</sup>

Teisė į vardą ir pilietybę įgyvendinama vaiką registruojant. Registracija yra laikoma vienu iš efektyviausių vaiko identiškumo apsaugos metodų. Valstybėms dalyvėms numatoma pareiga vaiką registruoti tuoj po gimimo, kuria siekiama užkirsti kelią bet kokiems įmanomiems piktnaudžiavimams, pavyzdžiui, vaikų prekybai. Registracija visada gelbsti ginant vaikų teises. Registruose nurodomos vaikų gimimo datos, būtinos įgyvendinant teisės aktų, susijusių su minimaliu amžiumi, nuostatas, pavyzdžiui, dėl vaikų darbo. Registravimas, kaip nurodo G. Van Bueren, taip pat leidžia valstybei žinoti,

<sup>59</sup> 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501), 8 str. 1 d.

<sup>60</sup> STEWART, A. Interpreting the Child’s Right to Identity in the UN Convention on the Rights of the Child. In *Falimy Law Quarterly*. S.I., 1992, p. 18.

<sup>61</sup> 1959 *Declaration of the Rights of the Child*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/25.htm>>, 3 str.

<sup>62</sup> 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3288), 24str. 2,3d.

kokią visuomenės dalį sudaro vaikai ir kaip atitinkamai planuoti ekonominę ir socialinę politiką vaikų atžvilgiu.<sup>63</sup>

Europos žmogaus teisių konvencija tiesiogiai neįpareigoja valstybių dalyvių registruoti vaikus tuoj pat po gimimo, tačiau neįregistravimas gali būti suprantamas kaip neteisėtas trukdymas įgyvendinti vaiko teisę į šeimos gyvenimą, ginamą Europos žmogaus teisių konvencijos 8 straipsnio. Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje *Marckx prieš Belgiją* pabrėžė, kad pagarba šeimos gyvenimui, garantuojama Europos žmogaus teisių konvencijos 8 straipsnyje, apima ir vaiko gimimo registravimą be papildomų procedūrų, nepaisant to, ar vaikas santuokinis ar nesantuokinis.<sup>64</sup>

Nei Vaiko teisių konvencija, nei Europos žmogaus teisių konvencija neįtvirtina vardo teisės apimties. Tikslesnė šiuo aspektu yra Amerikos žmogaus teisių konvencija, numatanti, kad “kiekvienas asmuo turi teisę į vardą bei jo tėvų pavardes arba į vieno iš tėvų pavardę.”<sup>65</sup>

Pažymėtina, kad Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas bei Europos žmogaus teisių konvencija vaiko teisę būti registruotam tuoj pat po gimimo bei teisę įgyti pilietybę priskiria prie tų teisių, nuo kurių “susidarius nepaprastajai padėčiai, dėl kurios iškyla grėsmė tautos išlikimui ir apie kurią yra oficialiai paskelbta”<sup>66</sup> leidžiama nukrypti “tiek, kiek to reikalauja padėties kritiškumas, su sąlyga, kad tokios priemonės neprieštarauja kitiems įsipareigojimams pagal tarptautinę teisę.”<sup>67</sup>

Amerikos žmogaus teisių konvencija neįtvirtina jokių teisės būtų įregistruotam išimčių. Skirtingai nei Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas ar Europos žmogaus teisių konvencija, ši regioninės sutartis neleidžia valstybėms dalyvėms nukrypti nuo šios teisės jokiais aplinkybėmis.<sup>68</sup>

Pastebėtina, kad nors tarptautinė teisė kalba apie vaiko teisę į vardą, tačiau dėl vaiko negalėjimo pačiam pasirinkti šios teisės įgyvendinimu, šią teisę vaiko vardu turi įgyvendinti tėvai. Beje, dėl tos pačios priežasties, nors vaikai ir turi teisę į vardą, tarptautinė teisė jiems negarantuoja teisės į savo pasirinktą vardą. Autorės nuomone, toks reglamentavimas gali būti pateisinamas tik kūdikio registracijos etapu, tačiau vėliau

---

<sup>63</sup> VAN BUEREN, G. *The International Law on the Rights of the Child*. Hague: Kluwer Law International, 1998, p. 118.

<sup>64</sup> Europos Žmogaus Teisių Teismo 1979 m. birželio 13 d. sprendimas byloje *Marckx v. Belgium*. Application no. 6833/74. Hudoc Collection.

<sup>65</sup> *1969 American Convention on Human Rights*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-26]. Prieiga per internetą: <<http://www.cidh.org/Basicos/basic3.htm>>, 18 str.

<sup>66</sup> 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3288), 4 str. 1 d.

<sup>67</sup> 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987), 15 str. 1 d.

<sup>68</sup> *1969 American Convention on Human Rights*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-26]. Prieiga per internetą: <<http://www.cidh.org/Basicos/basic3.htm>>, 27 str. 2 d.

pirmenybė turi būti teikiama didėjančių vaiko sugebėjimų principui. Maža to, Vaiko teisių konvencija garantuoja vaikui, sugebančiam suformuluoti savo pažiūras, „teisę laisvai jas reikšti visais jį liečiančiais klausimais; be to, vaiko pažiūroms, atsižvelgiant į jo amžių ir brandumą, skiriama daug dėmesio.“<sup>69</sup> Todėl vaikui, atsižvelgiant į jo brandumą, turėtų būti leidžiama įgyvendinti teisę į savo pasirinktą vardą, nesiejant šio įgyvendinimo su pilnametystės riba.

Primintina, kad tarptautinėje teisėje pripažinta, kad valstybė pilietybės įgijimo būdus nustato savo nacionaliniais teisės aktais. Pilietybė yra būtina prielaida, kad asmuo turėtų visas nacionaliniuose įstatymuose įtvirtintas teises ir laisves, kad jo teisėti interesai būtų ginami šalies viduje, ir už jos ribų.<sup>70</sup> Pagrindinis ir visuotinai pripažintas pilietybės įgijimo būdas – filiacija. Tai pilietybės įgijimas giminiu. Pažymėtina, kad šiuo būdu pilietybę įgyjantis asmuo neišreiškia ir negali išreikšti savo valios, kurios valstybės piliečiu jis norėtų būti.<sup>71</sup> Filiacijos atveju naujagimis gali įgyti savo tėvų pilietybę nepriklausomai nuo to, ar jis gimė tėvų pilietybės valstybėje, ar už jos ribų, t.y. kraujo teisės principas (jus sangvini), arba įgyti savo gimimo vietos valstybės pilietybę nepriklausomai nuo tėvų pilietybės, t.y. žemės teisės principas (jus soli).<sup>72</sup> Pagal Vaiko teisių konvenciją, vaiko teisė į pilietybę įgyvendinama vadovaujantis valstybių įstatymais ir jų išipareigojimais pagal atitinkamus šios srities tarptautinius dokumentus, ypač tuo atveju, jei antraip vaikas neturėtų pilietybės.<sup>73</sup>

### Šeimos ryšiai

Analizuojant Vaiko teisių konvencijos 8 straipsnio nuostatas, kyla klausimas, ar vaiko teisė išsaugoti savo identiškumą, įskaitant ir šeimos ryšius, reiškia įvaikinto vaiko teisę žinoti savo biologinius tėvus.

Kadangi įvaikintas vaikas turi tokias pačias teises ir pareigas, kaip ir biologiniai tėvių vaikai, ir negali būti jokių pagrindų diskriminuojamas, vadinasi, ir teisė išsaugoti identiškumą turi būti įgyvendinama vienodai. Tačiau realybėje įvaikinti vaikai vis dar kenčia nuo specifinės formos teisėtos diskriminacijos. Daugelyje valstybių, kuriose įvaikinimas yra leidžiamas, įvaikinti vaikai neturi teisės susipažinti su informacija apie jų genetinę kilmę iki pilnametystės. Autorės nuomone, ši praktika taisytina, nes teisės

<sup>69</sup> 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501), 12 str. 1 d.

<sup>70</sup> BIRMONTIENĖ, T., et al. *Lietuvos Konstitucinė Teisė*: vadovėlis. 2-asis leid. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002, p. 367

<sup>71</sup> *Ibidem*, p. 370

<sup>72</sup> *Ibidem*, p. 370

<sup>73</sup> 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501), 7 str. 2 d.

pažinti savo tėvus įgyvendinimas vaikui gali būti esminis vaiko vystymosi ir savęs realizavimo etape, ir turi priklausyti tik nuo vaiko noro šia teise pasinaudoti arba ne.

Pagrindinė priežastis, kaip nurodo G. Van Bueren, dėl ko vaikui draudžiama susipažinti su įvaikinimo įrašais, yra tėvių noras vaiką auginti kaip savo tikrą vaiką, be biologinių tėvų kišimosi ir priminimų, kad tai nėra tėvių tikras vaikas.<sup>74</sup> Vaiko teisei žinoti taip pat oponuoja biologinių tėvų teisė į privatumą. Tačiau pabrėžtina, kad toks argumentas kritikuotinas, nes pirmenybė įvaikinimo santykiuose visada turėtų būti teikiama vaiko interesams.

Pasak O'Donovan, dabartinė įvaikinimo praktika parodo, kad vaikams turėtų būti pranešta apie jų įvaikinimą kuo anksčiau, nes vėlesnis pranešimas gali būti žalingas tiek vaikui, tiek visai šeimai.<sup>75</sup> Informavus vaiką apie įvaikinimą, kyla kitas klausimas – dėl vaikų teisės žinoti savo biologinių tėvų tapatybes.

Kaip nurodo Vaiko teisių konvencijos 8 straipsnis, vaiko identiškumą sudaro trys elementai. Vienintelis būdas išsaugoti identiškumą – tai žinoti visus identiškumo elementus, įskaitant ir biologinius tėvus.

Nors Vaiko teisių konvencija tiesiogiai nepasisako dėl vaiko priėjimo prie įvaikinimo dokumentų teisės, tačiau Vaiko teisių konvencijos 8 straipsnis turėtų būti aiškinamas, atsižvelgiant į šios Konvencijos 13 straipsnio bei Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 19 straipsnio nuostatas, kiekvienam žmogui garantuojančias saviraiškos laisvę. Ši teisė apima laisvę nekliudomai ieškoti, gauti ir perteikti visokią informaciją. Autorės nuomone, šios nuostatos neabejotinai sukuria priėjimo prie informacijos teisės egzistavimo prielaidas.

Priėjimo teisę įrodo ir asmens teisė žinoti apie savo tikras seseris bei brolius, netiesiogiai implementuota Europos žmogaus teisių konvencijos 8 straipsnyje: “kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo asmeninis ir šeimos gyvenimas.” Ribojimas, draudžiantis pažinti savo seseris ar brolius, akivaizdžiai prieštarauja vaiko teisei į pagarbą šeimos ryšiams bei teisei išsaugoti savo identiškumą.

Deklaracija dėl socialinių ir teisinių principų, susijusių su vaiko apsauga ir gerove, su specialia nuoroda į globos skyrimą ir įvaikinimą nacionaliniu ir tarptautiniu lygiu (toliau – 1986 m. Deklaracija) įtvirtina nuostatą dėl priėjimo prie įvaikinimo dokumentų. “Įvaikinto vaiko poreikis žinoti apie jo kilmę turėtų būti pripažintas atsakingu už vaiko

---

<sup>74</sup> VAN BUEREN, G. *The International Law on the Rights of the Child*. Hague: Kluwer Law International, 1998, p. 121.

<sup>75</sup> O'DONOVAN, K. What shall we tell the children? In *Birthrights: Law and Ethics at the Beginning of Life*. London: Routledge, 1989, p. 34.

priežiūrą asmenų, nebent tai prieštarauja geriausiems vaiko interesams.”<sup>76</sup> Hagos konvencija įpareigoja valstybes dalyves užtikrinti, kad būtų išsaugota informacija apie vaiko kilmę, vaiko tėvų tapatybę bei vaiko ligos istoriją bei užtikrinti galimybę vaikui ar jo atstovui pagal įstatymą susipažinti su turima informacija.<sup>77</sup>

---

<sup>76</sup> 1986 Declaration on Social and Legal Principles relating to the Protection and Welfare of Children, with special reference to Foster Placement and Adoption Nationally and Internationally. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/27.htm>>, 9 str.

<sup>77</sup> 1993 m. Konvencija “Dėl vaikų apsaugos ir bendradarbiavimo tarptautinio įvaikinimo srityje” (Valstybės žinios, 1997, Nr. 101-2550), 30 str.

## VAIKAS IR ŠEIMA

### Atsakomybės padalijimo klausimas

Tarptautinėje teisėje daug problemų kelia klausimas – koks yra tinkamas tėvų, valstybės ir pačio vaiko vaidmuo vaikui augant. Nors kaip jau minėta, tarptautinė teisė pripažįsta vaikystę kaip atskirą statusą, tačiau tai jokių būdu nereiškia, kad turėdamas teisinį subjektiškumą, vaikas tampa nepriklausomas nuo šeimos.

Vieni autoriai teigia, kad vaiko teisės sėkmingai gali būti įgyvendintos, kai jie turi visišką laisvę nuspręsti patys už save. Farson teigimu, kalba eina ne vien apie valstybės kontrolės, bet ir apie tėvų kontrolės pabaigą.<sup>78</sup> Kiti, pavyzdžiui, Golstein mano, kad būti tėvais reiškia turėti galimybę, galią ir atsakomybę apibrėžti bei daryti tai, kas geriausia vaikui.<sup>79</sup> Autorė palaiko nuomonę, kad vaikui augant bei vystantis būtinas šeimos poveikis, todėl nepriimtinas vaiko subjektiškumo įgyvendinimas be šeimos priežiūros.

Analizuojant klausimą dėl šeimos bei valstybės atsakomybės atskyrimo, G. Van Bueren, pažymi, kad pagal tarptautinių žmogaus teisių principus, pirmenybė yra skiriama individualiems interesams, ne kolektyviniams, dėl ko analogiškai vaikai tampa pavaldūs išskirtinai tėvams ir nėra valstybės atsakomybės dalis.<sup>80</sup> Tai pabrėžia ir Vaiko teisių konvencijos 18 straipsnis, numatantis, kad tėvams arba, atitinkamai, atvejais, teisėtiems globėjams tenka pagrindinė atsakomybė už vaiko auklėjimą ir vystymąsi.

Iš esmės, valstybė gali atskirti vaiką nuo jo tėvų, kai toks atskyrimas yra būtinas vaiko interesams. Valstybė už vaiką tampa atsakinga, pavyzdžiui, “kai tėvai žiauriai elgiasi su vaiku arba juo nesirūpina.”<sup>81</sup> Pažymėtina, kad vaikui atsidūrus valstybės priežiūroje, valstybė elgiasi *in loco parentis*. Tačiau net ir tokiu atveju, kai valstybė elgiasi *in loco parentis*, realybėje valstybė niekada nesuteiks vaikui tokios aplinkos, kuri užtikrintų pilnavertį vaiko protinį, dvasinį, dorovinį ir socialinį vystymąsi. Todėl autorė remia nuomonę, kad tokia praktika turėtų būti taikoma tik kraštutiniais atvejais. Valstybės įsikišimas, kuriuo siekiama atskirti vaiką nuo šeimos yra kraštutinės situacijos kraštutinis sprendimas.<sup>82</sup>

<sup>78</sup> FARSON, R. *Birthrights*. New York: Macmillan, 1974, p. 87.

<sup>79</sup> GOLDSTEIN, J. *Medical care for the child at risk: on state supervision of parental autonomy*. Yale Law Journal 645. New Haven: Yale University Press, 1977, p. 19.

<sup>80</sup> VAN BUEREN, G. *The International Law on the Rights of the Child*. Hague: Kluwer Law International, 1998, p. 67.

<sup>81</sup> 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501), 9 str. 1 d.

<sup>82</sup> VAN BUEREN, G. *The International Law on the Rights of the Child*. Hague: Kluwer Law International, 1998, p. 87.



Atvejais, kada vaikas auga ne šeimos aplinkoje, o valstybės prižiūrimas, nepanaikina vaiko teisių. Valstybė vaiko atžvilgiu turi tas pačias pareigas kaip ir šeima, t.y., ji yra atsakinga už tinkamą vaiko vystymąsi, ugdymą ir kitas teises. Vaiko teisių konvencija įpareigoja valstybes dalyvės stebėti pareigūnus ir kitus darbuotojus, atsakingus už vaiko priežiūrą. “Valstybės dalyvės rūpinasi, kad tiek už vaikų globą ar apsaugą atsakingos įstaigos, tarnybos ir organai, ypač saugumo, sveikatos apsaugos sritys, jų darbuotojų skaičius bei tinkamumas, tiek kompetentinga jų priežiūra atitiktų kompetentingų organų nustatytas normas.”<sup>83</sup>

Valstybė vaiko teisių apsaugos srityje privalo visada būti aktyvi. Ji turi pareigą užtikrinti, kad būtų laikomasi tarptautinių teisės aktų nuostatų vaiko atžvilgiu, bei gali būti tarptautinės teisės požiūriu pripažinta atsakinga už atitinkamus pažeidimus. Šiais esminiais teisinės atsakomybės pagrindais siekiama įtvirtinti kuo visapusiškesnę vaiko teisių apsaugą.

#### Šeimos samprata tarptautinėje teisėje

Kaip nurodo F. Volio, tarptautinė teisė pripažįsta šeimą ne tik kaip svarbiausią visuomenės vienetą, bet ir kaip natūralią aplinką vaiko augimui ir gerovei.<sup>84</sup> Todėl akivaizdu, kad vaikui yra svarbu, kaip tarptautinė teisė apibrėžia šeimą. Nuo šio apibrėžimo priklauso esminiai vaiko gyvenimo aspektai. Šioje vietoje, kaip nurodo G. Van Bueren, tarptautinėje teisėje kyla tam tikros problemos: siekiant efektyviai užtikrinti vaiko teises, tarptautinė teisė privalo būti kuo lankstesnė, kad apimtų įvairiausias sudėties ir vertybių šeimas bei bendruomenes, ir tuo pat metu užtikrintų universaliai pripažintus minimalius tarptautinių vaiko teisių standartus.<sup>85</sup>

Tarptautinė teisė pripažįsta šeimą kaip natūralią ir pagrindinę visuomenės ląstelę, kuri turi teisę į visuomenės ir valstybės apsaugą.<sup>86</sup> Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas tikslina šią apsaugą, pabrėždamas, kad šeimai turi būti teikiama kuo didesnė apsauga ir pagalba, ypač tuomet, kai ji yra kuriama, ir tol, kol ji yra atsakinga už nesavarankiškų vaikų išlaikymą ir auklėjimą.<sup>87</sup>

<sup>83</sup> 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501), 3 str. 3 d.

<sup>84</sup> VOLIO, F. *Legal Personality, Privacy and the Family*. New York: Columbia University Press, 1981, p. 85.

<sup>85</sup> VAN BUEREN, G. *The International Law on the Rights of the Child*. Hague: Kluwer Law International, 1998, p. 67.

<sup>86</sup> 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3288), 23 str. 1 d.

<sup>87</sup> 1966 m. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas (Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3290), 10 str. 1 d.

Verta atkreipti dėmesį, kad tarptautinė teisė neturi sutartinės nuostatos, kas yra laikoma šeima. Pasauliniu mastu galimos įvairios koncepcijos: nesusituokusių asmenų šeima, vienišas tėvas/motina, poligaminė šeima, išplėstinė šeima (tėvai ir artimieji), homoseksualių asmenų šeima ir kitos. Tačiau ne visos valstybės jas pripažįsta vienodai. Maža to, didelę įtaką daro liberalėjanti visuomenė bei jos dėka sparčiai kintanti tarptautinė teisė. Pavyzdžiui, šiandien tarptautinėje bendruomenėje jau neabejojama, kad santuoka nėra būtina šeimos sąlyga bei ji neatima ir nesukuria jokių papildomų teisių vaikui.

### *Tinkamos sąvokos parinkimas*

Tarptautiniu mastu galima aptikti tris terminus: šeima, šeimos gyvenimas<sup>88</sup> bei šeimos aplinka. “Šeimos” sąvoka yra labiausiai paplitusi tarptautiniu mastu<sup>89</sup>, tačiau, autorės nuomone, tinkamiausia laikytina “šeimos aplinkos” sąvoka. Pastaroji sąvoka yra platesnė, todėl jos parinkimas leistų užtikrintų platesnį vaiko teisių įgyvendinimą. Ypač atkreiptinas dėmesys į faktą, kad neegzistuoja vieningas standartas, kas laikoma šeima. Todėl sąvoka “šeimos aplinka” galėtų apimti ir tuos atvejus, dėl kurių tarptautinė bendruomenė tyli arba dvejoja įvardinti kaip šeimą.

Šeimos aplinka yra naujausia sąvoka, ir autorės nuomone, labai vykusi ir tinkama. Ją įtvirtina Vaiko teisių konvencija bei Afrikos vaiko teisių ir gerovės chartija. Vaiko teisių konvencijos preambulėje šeima apibūdinama kaip natūrali vaikų augimo ir gerovės aplinka.<sup>90</sup> Be to, pagal Konvenciją “vaikas, kuris laikinai arba visam laikui yra netekęs savo šeimos aplinkos arba kuris dėl savo interesų negali toje aplinkoje būti, turi teisę į ypatingą valstybės teikiamą apsaugą ir paramą.”<sup>91</sup> Tokias pačias nuostatas įtvirtina ir Afrikos vaiko teisių ir gerovės chartija: “vaikas turi augti šeimos aplinkoje, laimės, meilės bei supratimo atmosferoje.”<sup>92</sup>

### *Šeimos samprata pagal tarptautinę praktiką*

Pasak Žmogaus teisių komiteto, Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakte vartojama “šeimos” sąvoka turėtų būti aiškinama plačiai, įtraukiant “visus asmenis, kurie pagal

<sup>88</sup> “Šeimos gyvenimas” įtvirtinamas Europos žmogaus teisių konvencijoje.

<sup>89</sup> “Šeimos” sąvoką vartoja Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas, Visuotinė žmogaus teisių deklaracija.

<sup>90</sup> 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501), preambulė.

<sup>91</sup> 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501), 20 str.

<sup>92</sup> 1999 African Charter on the Rights and Welfare of the Child. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-16]. Prieiga per internetą: <<http://www1.umn.edu/humanrts/africa/afchild.htm>>; preambulė.

Valstybės dalyvės visuomenės supratimą sudaro šeimą.”<sup>93</sup> Žmogaus teisių komitetas patvirtina, kad neegzistuoja jokia vieninga įpareigojanti “šeimos” sąvoka. Byloje *Cziffra and 19 other Mauritian women prieš Mauricijų* Žmogaus teisių komitetas pažymėjo, kad “teisinė apsauga ir priemonės, kurias visuomenė teikia šeimai gali skirtis skirtingose valstybėse ir priklausyti nuo skirtingų socialinių, ekonominių, politinių ir kultūrinių sąlygų bei tradicijų.”<sup>94</sup>

Svarbu pabrėžti, kad Žmogaus teisių komitetas nesiekia įtvirtinti universalios “šeimos” sąvokos, kuri būtų vienodai taikoma visoms kultūroms. Autorės nuomone, tai teigiamai vertintinas reglamentavimas dėl objektyviai egzistuojančių visuomenių kultūrų skirtumų. Ir nors kai kurios kultūrinės tradicijos gali būti priešingos vaiko interesams, *Cziffra* byloje Žmogaus teisių komitetas nustatė, kad vietinei teisei pripažinus asmenų grupę šeima, jai privalo būti suteikta Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 23 straipsnio garantuojama apsauga. Tačiau “šeimos” sąvoka negali prieštarauti tarptautinėms žmogaus teisėms.

Regioniniu mastu buvo bandymų apibrėžti šeimą, atsižvelgiant į to geografinio regiono ypatumus. Europos žmogaus teisių konvencija nesiekia saugoti šeimos *per se*, tik saugo teisę į tai, kad būtų gerbiamas “šeimos gyvenimas”.<sup>95</sup> Byloje *Marckx prieš Belgiją* Europos Žmogaus Teisių Teismas pripažino, kad siekiant taikyti 8 straipsnio garantuojamą apsaugą, reikia ieškoti *de facto* šeimos gyvenimo egzistavimo, vien *de jure* šeimos gyvenimu apsiriboti nepakanka.<sup>96</sup> Sutinkamai su šiuo sprendimu Europos žmogaus teisių komisija nustatė, kad į šeimos gyvenimą įeina “bent jau ryšiai tarp artimų giminaičių, pavyzdžiui, tokie tarp senelių ir vaikaičių, kai šie giminaičiai gali užimti svarbų vaidmenį šeimos gyvenime.”<sup>97</sup> Europos žmogaus teisių komisija taipogi yra pažymėjusi, kad gyvenimas kartu nėra būtina šeimos, pagal Europos žmogaus teisių konvencijos 8 straipsnį, egzistavimo sąlyga.<sup>98</sup>

Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje *Inze prieš Austriją*, aiškindamas šeimos gyvenimo sąvoką, patvirtino, kad negali būti apsiribojama vien *ex lege* šeima, t.y. šeima, sudaryta santuokos pagrindu. Į šeimos gyvenimą patenka ir santykiai, kylantys iš vaiko

---

<sup>93</sup> Žmogaus teisių komiteto 1978 m. gegužės 2 d. sprendimas byloje *Shirin Aumeeruddy-Cziffra and 19 other Mauritian women v. Mauritius*. U.N. Doc. Supp. No. 40 (A/36/40).

[http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/dc5a82bbf4efc072c1256ab200459312?Opendocument](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/dc5a82bbf4efc072c1256ab200459312?Opendocument)

<sup>94</sup> *Ibidem*.

<sup>95</sup> 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987), 8 str. 1 d.

<sup>96</sup> Europos Žmogaus Teisių Teismo 1979 m. birželio 13 d. sprendimas byloje *Marckx v. Belgium*. Application no. 6833/74. Hudoc Collection.

<sup>97</sup> Europos žmogaus teisių komisijos 1987 m. liepos 13 d. sprendimas byloje *Adamson v. the United Kingdom*. Application No. 12451/86. Hudoc Collection.

gimimo ne santuokoje, ar įvaikinimo santykiai.<sup>99</sup> Be to, santuokos pabaiga skyrybomis nepabaigia *eo ipso* šeimos gyvenimo. Vaiką ir toliau su tėvais sieja šeimos ryšiai. Byloje *Keegan prieš Airiją*, Europos Žmogaus Teisių Teismas dar kartą pažymėjo, kad šeimos sąvoka negali būti apribojama gyvenimo kartu santuokoje.<sup>100</sup>

Taigi Europos Žmogaus Teisių Teismas formuoja tendenciją, apibrėžiant šeimos gyvenimą, nagrinėti savarankišką šeimos narių vaidmenį santykiuose su vaikais ir neapsiriboti vien šeimos vardu. Europos žmogaus teisių komisija sutinkamai su tuo pažymėjo, kad šeimos gyvenimo egzistavimo ar neegzistavimo klausimas iš esmės yra fakto klausimas, nulemtas realybėje egzistuojančių artimų asmeninių ryšių.<sup>101</sup>

Autorės nuomone, toks praktikos formavimas vertintinas teigiamai. Jo dėka teisinis reglamentavimas tampa liberalesnis, nes kiekvienas konkretus atvejis įvertinamas pagal faktines aplinkybes. *Alam ir Khan prieš Jungtinę Karalystę* pranešimo pagrindu Europos Žmogaus Teisių Teismui gali tekti svarstyti daugybę rūšių santykių, siekiant nustatyti, ar tai šeima, įskaitant poligامينius ryšius ar homoseksualių asmenų santuokas. Taigi, atsižvelgiant į realią tikrovę, plečiama šeimos sąvoka bei atitinkamai vaikui užtikrinamos su tuo susijusios teisės.

Pažymėtina, kad toks traktavimas atitinka vaiko geriausių interesų principą. Kaip pažymi G. Van Bueren, jis ne tik leidžia vaikui palaikyti ryšius su tais giminaičiais, kurie užima svarbią vietą vaiko gyvenime, bet ir suteikia *locus standi* ne vien tėvams, bet ir kitiems šeimos nariams įgyvendinti savo teisę į šeimos gyvenimą prieš valstybę.<sup>102</sup>

### *Šeimos samprata pagal Vaiko teisių konvenciją*

Dabartinį pasaulietinį požiūrį į šeimą atspindi Vaiko teisių konvencija. Vaiko teisių konvencijos nuostatos atkreipia dėmesį į tai, kad skirtingose valstybėse šeima yra suvokiama skirtingai, priklausomai nuo vietinių papročių. “Valstybės dalyvės yra įpareigosotos gerbti tėvų arba, tam tikrais atvejais, išplėstinės šeimos arba bendruomenės narių, jei to reikalauja vietiniai papročiai, globėjų ar kitų, pagal įstatymą už vaiką atsakančių asmenų atsakomybę, teises ir pareigas.”<sup>103</sup>

---

<sup>98</sup> Europos žmogaus teisių komisijos 1986 m. spalio 15 d. sprendimas byloje *K. v. the United Kingdom*. Application No. 11468/85. Hudoc Collection.

<sup>99</sup> Europos Žmogaus Teisių Teismo 1987 m. spalio 28 d. sprendimas byloje *Inze v. Austria*. Application no. 8695/79. Hudoc Collection.

<sup>100</sup> Europos Žmogaus Teisių Teismo 1994 m. gegužės 26 d. sprendimas byloje *Keegan v. Ireland*. Application No. 16969/90. Hudoc Collection.

<sup>101</sup> Europos žmogaus teisių komisijos 1968 m. gruodžio 17 d. pranešimas byloje *Alam and Khan v. United Kingdom*. Application no. 2991/66. Hudoc Collection.

<sup>102</sup> VAN BUEREN, G. *The International Law on the Rights of the Child*. Hague: Kluwer Law International, 1998, p. 70.

<sup>103</sup> 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501), 5 str. 1 d.

Autorės nuomone, toks išplėstinis šeimos apibrėžimas yra sektinas pavyzdys. Todėl nuorodos į išplėstinės šeimos ar bendruomenės priežiūrą turėtų būti atkartojamos visuose atitinkamuose Vaiko teisių konvencijos nuostatuose. Pavyzdžiui, Vaiko teisių konvencija, įtvirtindama vaiko teisę į minties, sąžinės ir religijos laisvę, užtikrina tik tėvų ir, atitinkamais atvejais, teisėtų globėjų teises ir pareigas vadovauti vaikui įgyvendinant šią teisę taip, kad tai atitiktų besivystančius vaiko sugebėjimus.<sup>104</sup>

Ir visgi, nors Vaiko teisių konvencija daugelyje straipsnių kalba tik apie tėvus ar kitus teisėtus globėjus, autorės nuomone, sutarties nuostatos privalo būti aiškinamos ir interpretuojamos kaip visuma, t.y. Konvencijos 5 straipsnio nuostatos turėtų būti įtrauktos ir į kitus straipsnius. Tokį požiūrį patvirtina Vienos konvencijos dėl sutarčių teisės nuostatos: “sutartis aiškinama laikantis geros valios principų, atsižvelgiant į joje vartojamų sąvokų įprastinę reikšmę sutarties kontekste ir atsižvelgiant į sutarties objektą bei jos tikslą.”<sup>105</sup> Vadinasi, valstybės dalyvės turi, kur tai aktualu, vienodai gerbti vietinius papročius ir išplėstos šeimos bei bendruomenės teises, pareigas ir atsakomybę.

Pažymėtina, kad toks interpretavimas nepaneigia tėvų viršenybės principo, tačiau sutinkamai su vaiko geriausių interesų principu, vaikui suteikiami papildomi apsaugos šaltiniai.

Verta pastebėti, kad Afrikos vaiko teisių ir gerovės chartija visiškai atitinka šį principinį reikalavimą. Tėvai arba kiti už vaiką atsakingi asmenys turi pagrindinę atsakomybę už vaiko auginimą ir vystymą.<sup>106</sup>

### Alternatyvios vaiko priežiūros formos

Nors vaikai turi teisę į šeimos gyvenimo gerbimą ar teisę į apsaugą nuo neteisėto kišimosi į šeimą, vis dėlto tarptautinė teisė vaikams neužtikrina teisės į šeimą *per se*. (kalbama apie gyvenimą su suaugusiais asmenimis, o ne savo šeimos kūrimą). Vaikai, kurie dėl tam tikrų priežasčių laikinai ar visam laikui yra netekę savo šeimos aplinkos arba kurie dėl savo interesų negali toje aplinkoje būti, turi teisę į ypatingą valstybės teikiamą apsaugą ir paramą.<sup>107</sup> Kadangi Vaiko teisių konvencija apskritai visiems vaikams suteikia specialią apsaugą ir paramą, pastaroji nuostata turėtų būti aiškinama, kaip suteikianti papildomo lygio apsaugą ir paramą vaikams be šeimų.

<sup>104</sup> 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501), 14 str. 1, 2 d.

<sup>105</sup> 1969 m. Vienos konvencija “Dėl tarptautinių sutarčių teisės” (Valstybės žinios, 2002, Nr. 13-480), 31 str. 1 d.

<sup>106</sup> 1999 *African Charter on the Rights and Welfare of the Child*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-26].

Prieiga per internetą: <http://www1.umn.edu/humanrts/africa/afchild.htm>; 20 str.

<sup>107</sup> 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501), 20 str. 1 d.

Vaiko teisių konvencija siekia vaikui, augančiam be šeimos, suteikti šeimos aplinką. Šeimos aplinkai, beje, visada yra suteikiama pirmenybė institucijos atžvilgiu. Į šias alternatyvias priežiūros formas patenka įvaikinimas, globa, "kafalas" pagal islamo teisę, atidavimas į atitinkamas vaikų priežiūros įstaigas.<sup>108</sup> Šis sąrašas nėra išsamus. Verta pastebėti, kad Vaiko teisių konvencija neįtvirtina standartų, nurodančių kuri iš alternatyvių vaiko priežiūros priemonių turi būti taikoma, vaikui netekus šeimos aplinkos. Darbe bus aptariama, autorės nuomone, labiausiai priimtina ir praktikuotina vaiko priežiūros forma – įvaikinimas.

Svarbu atkreipti dėmesį, kad tarptautiniais teisės aktais dėl įvaikinimo nesiekama palengvinti nacionalinių ar tarpvalstybinių įvaikinimo procedūrų. Jie tiesiog skirti reglamentuoti šiuos santykius, atsižvelgiant į vaiko teises bei siekiant geriausių vaiko interesų.

### *Ivakinimo santykiai*

Ivakinimo santykiais siekiama suteikti vaikui visas teises, egzistuojančias vaiko ir tėvų santykiuose, prilygstančias vaiko, gimusio šiems tėvams, teisėms. Ivakinimo santykiai visada atsiranda įtėvių iniciatyva.<sup>109</sup> Dėl šios priežasties dar XX amžiaus pradžioje įvaikinimo santykiai buvo vertinami kaip naudos suteikimas įtėviams. Tarptautinei teisei vystantis, ypač sustiprėjus geriausių vaiko interesų principui, prioritetai pasikeitė. Šiandien įvaikinimu siekiama pilnaverčio gyvenimo suteikimo vaikui. Valstybės Vaiko teisių konvencijos dalyvės, kurios pripažįsta įvaikinimo sistemą, rūpinasi, kad pirmiausia būtų atsižvelgiama į vaiko interesus.<sup>110</sup>

Vaiko teisių konvencija yra be galo svarbi dėl to, kad jos nuostatos, pirmą kartą kaip įpareigojanti tarptautinė teisė, įtvirtina esminius įvaikinimo principus, žvelgiant iš vaiko perspektyvos. Tiek nacionalinio, tiek tarpvalstybinio įvaikinimo atveju pirmiausiai privalu atsižvelgti į geriausius vaiko interesus. Principai, atskleidžiantys vaiko geriausius interesus, įtvirtinti 1986 m. Deklaracijoje.<sup>111</sup>

Nors kiekvienai valstybei Vaiko teisių konvencija suteikia teisę parinkti vaiko priežiūros formą pagal savo vidaus teisę ir kultūrinės tradicijas, tačiau, autorės nuomone, geriausių vaiko interesų principas sąlygotų pirmenybės teikimą įvaikinimui, kur tai

---

<sup>108</sup> *Ibidem*, 20 str. 3 d.

<sup>109</sup> NASKOU-PERRAKI, P. The European Convention on Human Rights: The Jurisprudence on Child Protection. In *Child Protection in the Framework of the Council of Europe*. Working Papers. Athens: Ant. N. Sakkoulas Publishers, 2002, p. 26.

<sup>110</sup> 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501), 21 str. 1 d.

įmanoma. Įvaikinimu sukuriama labiausiai atspindintys šeimos aplinką. Jų nebegalima keisti bei jie tęsiasi neribotai. Hagos konvencija nustato, kad įvaikinimo pripažinimas reiškia:

- teisėtų tėvų – t.y. vaiko ryšių tarp vaiko ir įtėvių pripažinimą,
- įtėvių atsakomybės už vaiką pripažinimą,
- ankstesnių juridinių vaiko ir jo tėvų santykių nutraukimą, jei įvaikinimas turi tokią galią toje šalyje.<sup>112</sup>

Vaikas teisiškai įgyja statusą, lygiavertį biologinio vaiko statusui. Dėl to turi visas vaiko teises bei pareigas, įskaitant ir paveldėjimą. Dėl to, autorės nuomone, įvaikinimas, kaip alternatyvi vaiko priežiūros forma, laikytinas labiausiai atitinkančiu vaiko interesus. Įvaikinimas gali būti dvejopas: toks, kuris vyksta vienos valstybės teritorijoje (tos, kurioje gimė vaikas), bei tarpvalstybinis įvaikinimas, kai įvaikintas vaikas perkeliamas gyventi į jo įtėvių valstybės teritoriją. Tarptautinė teisė siekia reglamentuoti abu atvejus.

Pabrėžtina, kad nevertotina sąvoka “tarptautinis įvaikinimas”, nes tai sukurtų išpūdį, kad egzistuoja vienodas įvaikinimo tipas bei savarankiškos taisyklės, kurios skiriasi nuo nacionalinių įvaikinimų.<sup>113</sup>

Tarpvalstybinis įvaikinimas yra sąlyginai naujas fenomenas. Tarpvalstybinis įvaikinimas, kaip nurodo S. Ruxton, ne tik suteikia nuolatinę šeimą vaikams, kurie yra atskirti nuo savo tėvų, bet ir padeda vaikams išvengti gyvenimo skurde ar institucijose. Pažymėtina, kad dėl to, ypatingai aukšti tarpvalstybinių įvaikinimų rodikliai egzistuoja valstybėse, kur didžiulis skaičius vaikų, neturinčių 5 metų, auga institucijose (pavyzdžiui, Latvijoje šie įvaikinimai sudaro 77 %, Lietuvoje – 56 % visų įvaikinimų).<sup>114</sup>

Esminiu šioje srityje tarptautiniu mastu pripažįstamas Indijos Aukščiausiojo Teismo sprendimas byloje *Lakshmi Kant Pandey prieš Indijos Sąjungą*. Šis išvalgus ir išsamus sprendimas nurodė, kad įtėviai yra geriausias biologinių tėvų pakaitalas bei kad visomis pastangomis turi būti stengiamasi surasti įtėvius vaiko kilmės valstybėje, kad būtų išvengta kultūrinių, rasinių ir kalbinių skirtumų. Tarpvalstybinio įvaikinimo atveju,

---

<sup>111</sup> 1986 Declaration on Social and Legal Principles relating to the Protection and Welfare of Children, with special reference to Foster Placement and Adoption Nationally and Internationally. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.unhcr.ch/html/menu3/b/27.htm>>.

<sup>112</sup> 1993 m. Konvencija “Dėl vaikų apsaugos ir bendradarbiavimo tarptautinio įvaikinimo srityje” (Valstybės žinios, 1997, Nr. 101-2550), 26 str.

<sup>113</sup> DELUPIS, I. *International Adoptions and the Conflicts of Law*. The International and Comparative Law Quarterly. Oxford: Oxford University Press, 1976, p. 27

<sup>114</sup> RUXTON, S. *What about us? Children's Rights in the European Union. Next steps*. Brussels: The European Children's Network, 2005, p. 144.

įvaikis pagal tėvių valstybės nacionalinę teisę privalo turėti tokį patį teisinį statusą bei paveldėjimo teises, kaip tėvų biologinis vaikas.<sup>115</sup>

Kaip nurodo G. Van Bueren, kai kurios valstybės nėra linkusios pripažinti tarpvalstybinių įvaikinimų tinkama praktika dėl to, kad vaikas tokiu atveju auga visiškai jam svetimoje kultūroje, toli nuo bet kokių jo biologinių tėvų šeimos narių.<sup>116</sup> Autorės nuomone, tokia argumentacija yra visiškai nepriimtina. Įvaikinumu visada siekiama vaikui suteikti šeimą, kuri bet koku atveju yra geriau nei institucinė priežiūra. Galbūt būtų teisinga teikti pirmenybę nacionaliniams įvaikinimams, tačiau ir tarpvalstybiniai įvaikinimai vaikui daugiau duoda bei atima. Ir nors joks teisės aktas to neįtvirtina tiesiogiai, tačiau praktika, autorės nuomone, turėtų suformuoti aiškius prioritetus – augimas šeimos aplinkoje bet kuriuo atveju yra didesnė vertybė už savo kultūros ar tautinių vertybių saugojimą.

Kita priežastis, pristabdanti tarpvalstybinius įvaikinimus, tai vadinamasis vaikų “rinkos” reiškinyss.<sup>117</sup> Tarpvalstybiniai įvaikinimai tampa gera priedanga nelegaliai vaikų prekybai. Kaip pažymėjo Becker, šiuo tikslu vaikai grobiami iš šeimų arba taikomas spaudimas, siekiant išskirti šeimas.<sup>118</sup> Ir nors vaikų prekyba yra didžiulė problema, tačiau negalima kovoti su ja, tiesiog kiekybiškai apribojant ar uždraudžiant tarpvalstybinius įvaikinimus. Tai būtų patogus ir lengvas sprendimams valstybėms, tačiau prieštarautų geriausių vaiko interesų principui. Dėl to Vaiko teisių konvencija, įpareigoja valstybes dalyves imtis visų reikiamų priemonių, kad įvaikinimas kitoje šalyje neleistų su tuo susijusiems asmenims gauti nepateisinamą finansinę naudą.<sup>119</sup>

Įvaikinimas – tai viena iš alternatyvių vaiko priežiūros formų, kuri tėviams sukuria lygiai tokias pačias pareigas, kaip ir biologiniams tėvams. Dėl šios priežasties įvaikinimas įmanomas tik tų vaikų, kurie yra negrįžtamai apleisti, atžvilgiu. Įvaikinimas negali būti vykdomas esant laikinam šeimos aplinkos netekimui. Laikino netekimo atveju turi būti taikomos kitos alternatyvios apsaugos ir paramos formos.

Valstybei Vaiko teisių konvencijos dalyvei, skiriančiai vaikui bet kurią vaiko priežiūros formą, rekomenduojama atsižvelgti į “vaiko auklėjimo paveldimumą, jo etninę

---

<sup>115</sup> Indijos Aukščiausiojo Teismo 1984 m. sprendimas byloje *Lakshmi Kant Pandey v. Union of India*. [(1984) 2 SCC 244; AIR 1984 SC 469]

<sup>116</sup> VAN BUEREN, G. *The International Law on the Rights of the Child*. Hague: Kluwer Law International, 1998, p. 97.

<sup>117</sup> CHAPONNIERE, C. *A Question of Interest – Inter-country adoption*. International Children's Rights Monitor. Hague: Kluwer Law International, 1982, p. 135.

<sup>118</sup> BECKER, M. *The Pressure to Abandon*. International Children's Rights Monitor 5. Hague: Kluwer Law International, 1988, p. 75.

<sup>119</sup> 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501), 21 str. D p.



kilmę, religinę ir kultūrinę priklausomybę ir gimtąją kalbą.”<sup>120</sup> Ši rekomendacija vienodai taikoma tiek nacionalinių, tiek tarpvalstybinių įvaikinimų atvejams. Tačiau pastarojo įvaikinimo metu į tai turėtų būti atsižvelgiama ypatingai. Vaiko teisių konvencija netiesiogiai įtvirtina, kad tarpvalstybinis įvaikinimas turėtų būti paskutinė išeitis: “Valstybės dalyvės pripažįsta, kad įvaikinimą kitoje šalyje galima laikyti alternatyviu vaiko priežiūros būdu, jei vaiko negalima perduoti šeimai, kuri galėtų jį auklėti arba įvaikinti, ir jei neįmanoma suteikti tinkamos priežiūros toje šalyje, iš kurios vaikas kilęs.”<sup>121</sup> Maža to, šia norma pirmenybė aiškiai teikiama kitoms nei įvaikinimas priežiūros formoms, jei įvaikinimas yra tarpvalstybinis. Tai kritikuotinas reglamentavimas, nes kaip minėta, įvaikinimo santykiai teisiškai artimiausi šeimos aplinkai. O teisė augti šeimos aplinkoje visada geriau atspindi vaiko interesus, nei vaiko teisė augti pagal jo valstybės tradicijas ar kultūrą.

Esminis lieka principas, kad vaikams, įvaikinamiems kitoje valstybėje, turi būti suteikiama tokia pati apsauga ir taikomi tie patys standartai, kaip ir nacionaliniams įvaikinimams. 1986 m. Deklaracija rekomenduoja, kad tarpvalstybinių įvaikinimų atvejais vaiko perkėlimas turi būti vykdomas per kompetentingas institucijas ir agentūras, taikant tokias pačias apsaugos priemones ir standartus, kurie yra taikomi nacionalinių įvaikinimų atvejais.<sup>122</sup>

#### Europos Sąjungos reglamentavimas

Europos Sąjungos rėmuose Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 24 straipsnis “Vaiko teisės” atkartoja Vaiko teisių konvencijos 9 straipsnį: “Kiekvienas vaikas turi teisę nuolat palaikyti asmeninius santykius ir tiesiogiai bendrauti su savo abiem tėvais, išskyrus tuos atvejus, kai tai nesuderinama su vaiko interesais.”<sup>123</sup>

---

<sup>120</sup> *Ibidem*, 20 str. 3 d.

<sup>121</sup> *Ibidem*, 21 str. B p.

<sup>122</sup> *1986 Declaration on Social and Legal Principles relating to the Protection and Welfare of Children, with special reference to Foster Placement and Adoption Nationally and Internationally*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.unhcr.ch/html/menu3/b/27.htm>>, 20 str. 1 d.

<sup>123</sup> 2004 m. Sutartis dėl Konstitucijos Europai. (OL 2004/C 310/01); 24 str. 3 d.

## VAIKO TEISĖ Į APSAUGĄ NUO SMURTO

Dar kartą primintina, kad Vaiko teisių konvencija vaikams suteikia teisių turėtojų statusą. Vaikas turi tiek pilietines ar politines, tiek ekonomines, socialines ar kultūrinės žmogaus teises. Jis yra nepriklausomas individas, kuris gali reikalauti gerbti jo asmenį ir kuris turi tokią pačią teisę į apsaugą nuo smurto kaip ir suaugęs asmuo.

Vaiko teisių konvencija yra pirmasis tarptautinis žmogaus teisių dokumentas, suteikiantis vaikams apsaugą nuo įvairiausių smurto formų. Dokumentas įtvirtina, kad valstybės dalyvės, siekdamos apginti vaiką nuo įvairiausio pobūdžio fizinio ar psichologinio smurto, įžeidimų ar piktnaudžiavimo, priežiūros nebuvimo ar nerūpestingo elgesio, grubaus elgesio ar išnaudojimo, įskaitant seksualinį piktnaudžiavimą, kuriuos jis gali patirti iš tėvų, teisėtų globėjų ar kurio nors kito jį globojančio asmens, imasi visų reikiamų teisinių, administracinių, socialinių ir švietimo priemonių.<sup>124</sup> Pažymėtina, kad šios nuostatos skirtos kovoti prieš smurtą tiek prevenciniu, tiek reabilitaciniu lygiu.

Dažnai tarptautiniu mastu susiduriama su situacijomis, kai smurtas vaiko atžvilgiu yra ne išorinis, o vyksta šeimos viduje. Praktikoje tai sukelia daugiausiai problemų, nes dėl vaikų priklausomumo bei šeimos privatumo tokie atvejai netampa žinomi. Vaiko teisių konvencija dėl ekonominio ir socialinio vaikų pažeidžiamumo siekia, kad vaikas gyventų šeimoje, nebijodamas emocinės ar fizinės žalos. Tarptautinė teisė leidžia valstybėms kištis į šeimos gyvenimą, kai to reikalauja geriausių vaiko interesų principas.

Vienas iš aktualiausių XXI amžiaus tarptautinės teisės iššūkių – tai efektyvus reagavimas į situacijas, kada šeimos nariai kelia pavojų vaiko teisėms, bei būtinybė užkirsti kelią tokiems pažeidimams.

### Fizinės bausmės

Kyla klausimas, ar į minėtas, Vaiko teisių konvencijos 19 straipsnyje įtvirtintas smurto formas patenka fizinių bausmių skyrimas. Praktika rodo, kad dažnai tėvai ar kiti tokias bausmes vaiko atžvilgiu naudojančys asmenys tai vertina ne kaip smurto formą, o kaip auklėjamąją priemonę, atitinkančią geriausius vaiko interesus.

Nors Vaiko teisių konvencija tiesiogiai ir nenumato draudimo taikyti vaikams fizinių bausmių, tačiau, autorės nuomone, frazė “įvairiausio pobūdžio fizinis smurtas” apima bet kokias fizines bausmes, nesvarbu, kaip jas traktuoja patys tėvai, globėjai ar mokytojai.

---

<sup>124</sup> 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501), 19 str. 1 d.

Tai patvirtina ir Vaiko teisių komiteto komentare išsakyta nuomonė: “Neaiškumo nelieka: “įvairiausio pobūdžio fizinio ar psichologinio smurto” sąvoka nepalieka vietos jokiam legaliam smurtui prieš vaikus. Fizinės bausmės bei kitos žiauraus ir žeminančio pobūdžio bausmės yra smurto formos ir valstybės privalo jas pašalinti.”<sup>125</sup>

Tarptautinių ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitetas pabrėžė, kad fizinės bausmės, Komiteto požiūriu, yra nesuderinamos su fundamentaliu žmogaus teisių principu, įtvirtintu tiek Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos, tiek abiejų Paktų preambulėse: pagarba asmens orumui.<sup>126</sup>

Fizines bausmes smerkia ir regioniniai žmogaus teisių apsaugos mechanizmai. Europos Žmogaus Teisių Teismas ne kartą yra pasisakęs prieš fizinių bausmių taikymą vaikams, iš pradžių baudžiamojoje sistemoje, vėliau mokyklose, įskaitant ir privačias mokyklas, o galiausiai įtraukęs ir fizinių bausmių taikymą namuose.<sup>127</sup> Minėtina byla *Tyrer prieš Jungtinę Karalystę* dėl teisminių fizinių bausmių taikymo. Šioje byloje buvo priimta argumentacija, kuria galima remtis, siekiant patikrinti kitas bausmių, taikomų vaikams, formas. Ne tik teisminės fizinės bausmės buvo pripažintos pažeidžiančiomis Europos žmogaus teisių konvencijos 3 straipsnį, bet ir visos kitos oficialiai įtvirtintos fizinės bausmės. Į šią sritį, žinoma, papuola ir tokios bausmės taikomos vaikams mokyklose.<sup>128</sup>

Tokią poziciją remia ir Tarp-Amerikos Žmogaus Teisių Teismas, pabrėžęs, kad valstybė turi pareigą imtis visų priemonių, siekdama visiškai užtikrinti efektyvų vaiko teisių įgyvendinimą.<sup>129</sup>

Afrikos žmogaus ir tautų teisių komisija sprendime *Curtis Francis Doebbler prieš Sudaną* įtvirtino, kad nei individai, nei valstybės Vyriausybė neturi teisės fiziniu smurtu bausti asmenų už pažeidimus. Tokia teisė įteisintų valstybės vykdomus kankinimus bei prieštarautų visų žmogaus teisių sutarčių prigimčiai.<sup>130</sup>

---

<sup>125</sup> Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 8. *The right of the child to protection from corporal punishment and other cruel or degrading forms of punishment* (2006). [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-15]. Prieiga per internetą:

<[http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/898586b1dc7b4043c1256a450044f331/6545c032cb57bf5c12571fc002e834d/\\$FILE/G0740771.doc](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/898586b1dc7b4043c1256a450044f331/6545c032cb57bf5c12571fc002e834d/$FILE/G0740771.doc)>, p. 6.

<sup>126</sup> Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 13. *The right to education* (1999). [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-15]. Prieiga per internetą:

<[http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/\(symbol\)/E.C.12.1999.10.En?OpenDocument](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/(symbol)/E.C.12.1999.10.En?OpenDocument)>. 41 p. “Discipline in schools”.

<sup>127</sup> *Cit. Op.* 125, p. 7. (*Tyrer v. UK*, 1978; *Campbell and Cosans v. UK*, 1982; *Costello-Roberts v. UK*, 1993).

<sup>128</sup> Europos Žmogaus Teisių Teismo 1978 m. balandžio 25 d. sprendimas byloje *Tyrer v. the United Kingdom*. Application No. 5856/72. Hudoc Collection.

<sup>129</sup> *Cit. Op.* 125, p. 7.

<sup>130</sup> African Commission on Human and Peoples’ Rights. *Curtis Francis Doebbler v. Sudan*. Comm. No. 236/2000 (2003). [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-11]. Prieiga per internetą: <<http://www1.umn.edu/humanrts/africa/comcases/236-2000.html>>.

Visgi, autorės nuomone, tai laikytina nepakankamu reglamentavimu vaiko teisių įgyvendinime. Pažymėtina, kad pasaulyje šiuo metu tik dešimt ES valstybių narių<sup>131</sup> ir keturios ne ES valstybės<sup>132</sup> aiškiai uždraudė fizinių bausmių taikymą vaikams arba vykdo teisines reformas šia linkme. Italijoje ir Portugalijoje fizinės bausmės uždraudė šių valstybių Aukščiausieji teismai. Belgija, Graikija ir Airija dėl fizinių bausmių neuždraudimo buvo pripažintos pažeidusiomis išpareigojimus žmogaus teisių srityje pagal Europos Socialinę Chartiją. Kitos ES valstybės<sup>133</sup> neseniai paskelbė sieksiančios uždrausti fizinės bausmės arba apsvartysiančios tokį draudimą.<sup>134</sup>

Dėl šios priežasties pastarąjį dešimtmetį tarptautiniu lygiu bręsta teisinė reforma, kuria siekiama vaikams suteikti tokią pačią apsaugą nuo smurto kaip ir suaugusiems asmenims.<sup>135</sup> Jos pagrindu laikyti trys esminiai žmogaus teisių principai – pagarba žmogaus orumui, teisė į fizinį vientisumą bei vienoda apsauga pagal įstatymą. Juos įtvirtina tiek Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, tiek abu Tarptautiniai teisių paktai.

Minėtina Europos žmogaus teisių komisijos byla *X., Y. ir Z., prieš Švediją*, kurioje buvo svarstoma valstybių galimybė uždrausti fizinių bausmių taikymą šeimoje. Europos žmogaus teisių komisija pažymėjo, kad vaiko auginimas yra neatskiriamas šeimos gyvenimo aspektas, tačiau tai nesudaro pagrindo teigti, kad valstybė, uždraudusi vaiko auklėjime taikyti fizinės bausmės, pažeidžia Europos žmogaus teisių konvencijos 8 straipsnį.<sup>136</sup>

Autorės nuomone, fizinių bausmių uždraudimas šiandien yra neabejotinai reikalingas ir turi būti įtraukiamas į kiekvienos valstybės nacionalinę teisę. Principinis klausimas, kylantis kovojant prieš smurtą vaikų atžvilgiu yra šis: jei nėra leidžiama mušti suaugusio, kodėl leidžiama mušti vaiką? Sąmoningas smurtas prieš vaikus, kad ir kokia forma jis pasireiškia, yra jų fundamentalių žmogaus teisių pažeidimas. Fizinės bausmės visada pažeidžia vaiko fizinį vientisumą, demonstruoja nepagarbą jo žmogiškajam orumui bei kenkia vaiko savigarbai. Vaiko teisių konvencijos preambulės nuostatos pripažįsta “įgimtą orumą, lygias ir neatimamas teises visiems visuomenės nariams.”<sup>137</sup>

Tokį požiūrį stiprina ir jau minėta Vaiko teisių komiteto pozicija. Vaiko teisių komitetas, kaip už Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą atsakinga institucija, ne kartą

<sup>131</sup> Austrija, Kipras, Danija, Suomija, Vokietija, Vengrija, Latvija, Švedija, Rumunija ir Bulgarija.

<sup>132</sup> Kroatija, Islandija, Norvegija bei Ukraina.

<sup>133</sup> Olandija, Slovakijos Respublika, Slovėnija.

<sup>134</sup> RUXTON, S. *What about us? Children's Rights in the European Union. Next steps*. Brussels: The European Children's Network, 2005, p. 52.

<sup>135</sup> NEWELL, P. Ending corporal punishments of children. In *Revisiting Children's Rights. 10 years of the UN Convention on the Rights of the Child*. Hague: Kluwer Law International, 2000, p. 115.

<sup>136</sup> Europos žmogaus teisių komisijos sprendimas byloje *X., Y., Z. v. Sweden*. 5 EHRR 147 (1982).

<sup>137</sup> 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501), preambulė.

yra pabrėžęs, kad teisinis bei socialinis fizinių bausmių vaikams, nesvarbu namuose ar mokslo įstaigose, skyrimas bei taikymas nėra suderinamas su Vaiko teisių konvencijos nuostatomis. Komitetas rekomendavo uždrausti visas fizines bausmes, taikomas šeimoje ir ne tik. Taip pat Komitetas pateikė pasiūlymą Vyriausybei remti viešą švietimą, skirtą tėvams, mokytojams ar kitiems globėjams, kuris padėtų suvokti neigiamą fizinių bausmių poveikį, bei vystyti pozityvią, nesmurtinę vaikų auginimo ir auklėjimo praktiką.<sup>138</sup>

Fizinių bausmių šalininkai fizines bausmes bando pateisinti, įvardindami tai, kaip vaikų pataisymo praktiką. Valstybių Vyriausybių atstovai kartais teigia, kad tam tikro lygio “protingos” ir “saikingos” fizinės bausmės gali būti pateisinamos geriausiaisiais vaiko interesais.<sup>139</sup> Tokios bausmės yra neva griežtai atskiriamos nuo perdėto smurto ir turi teigiamą auklėjamąjį poveikį. Tačiau, kaip teigia Vaiko teisių komitetas, realybėje skiriamoji riba yra dirbtinė, dėl to labai lengva iš vienos stadijos pereiti į kitą.<sup>140</sup>

Suaugusiųjų požiūrį, pateisinantį fizines bausmes vaikui kaip “protingą baudimą”, nulėmė vaikų, kaip tėvų nuosavybės, vertinimas. Prisimintina, kad teisė mušti vergus, tarnus ar moteris (tiesa, prieš amžių ar net du) irgi buvo grindžiama šeiminių ar sutuoktinių statuso turėjimu, kuris tokias “teises” ir suteikė. Šiandien privalu vaikams, garantuoti vienodą teisinę apsaugą nuo sąmoningo smurto, t.y. tokią apsaugą, kurią suaugę asmenys laiko savaime suprantamu dalyku.

Vaiko teisių komitetas pažymėjo, kad Vaiko teisių konvencija reikalauja panaikinti visas nuostatas, leidžiančias bet kokio laipsnio smurtą prieš vaikus (pavyzdžiui, “protingas” ar “saikingas” baudimas) jų namuose, šeimose ar kitoje aplinkoje.<sup>141</sup>

Autorės nuomone, vaikų auklėjimo mušimu negali lemti ir nusistovėjusios ir visuomenės priimtose tradicijos. Praktika, kuria pažeidžiamos fundamentalios žmogaus teisės, negali būti teisinama kultūra, papročiais ar religija. Nors tarptautinė teisė garantuoja religijos laisvę,<sup>142</sup> tačiau religija negali būti praktikuojama nesuderinamai su pagarba žmogaus orumui bei fiziniam vientisumui. Neleistina fizines bausmes teisinti, remiantis tikėjimu ar tikinimu, kad tam tikri religinių tekstų interpretavimai ne tik pateisina, bet ir numato pareigą jas naudoti.<sup>143</sup>

---

<sup>138</sup> Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 8. *The right of the child to protection from corporal punishment and other cruel or degrading forms of punishment* (2006). [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-15]. Prieiga per internetą: <[http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/898586b1dc7b4043c1256a450044f331/6545c032cb57bff5c12571fc002e834d/\\$FILE/G0740771.doc](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/898586b1dc7b4043c1256a450044f331/6545c032cb57bff5c12571fc002e834d/$FILE/G0740771.doc)>, p. 13.

<sup>139</sup> *Ibidem*, p. 7.

<sup>140</sup> *Ibidem*, p. 8.

<sup>141</sup> *Ibidem*, p. 8 - 9.

<sup>142</sup> 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3288), 18 str.

<sup>143</sup> *Cit. Op.* 138, p. 8.

Nors namuose vaikai mušami dažniausiai, tačiau fizinės bausmės prieš vaikus yra pastebimos mokyklose ar globos institucijose. Vaiko teisių konvencija numato pareigą imtis visų reikiamų priemonių, kad drausmė mokyklose būtų palaikoma metodais, atspindinčiais pagarbą vaiko orumui.<sup>144</sup> Pažymėtina, kad nors tik mažuma Europos Tarybos valstybių ėmėsi teisinių priemonių, siekdamos visiškai uždrausti fizinės bausmės, tačiau beveik visos uždraudė fizinės bausmės mokyklose, įskaitant ir privačias mokyklas, bei kitose švietimo institucijose.<sup>145</sup>

Kontraversiškai vertinama byla *Costello-Roberts prieš Jungtinę Karalystę*, kurioje Europos Žmogaus Teisių Teismas nagrinėjo, ar fizinės bausmės skyrimas nepažeidžia teisės į pagarbą privačiam asmens gyvenimui. Europos Žmogaus Teisių Teismas yra pažymėjęs, kad “privataus gyvenimo” sąvoka apima asmens fizinį bei moralinį vientisumą.<sup>146</sup> Tačiau *Costello-Roberts* byloje Europos Žmogaus Teisių Teismas pastebėjo, kad ne kiekvienas veiksmas ar priemonė, kuri galėtų neigiamai paveikti vaiko fizinį ar moralinį vientisumą, bus pagrindas pripažinti privatumo pažeidimą. Tai priklausys nuo to, ar neigiamas efektas vaiko vientisumui yra “pakankamas”, kad būtų laikomas 8 straipsnio pažeidimu. Europos Žmogaus Teisių Teismas pažymėjo, kad mušimas šlepete nebuvo pakankamas. Todėl Europos žmogaus teisių konvencijos 8 straipsnio pažeidimas bus konstatuotas, tik sunkių fizinių bausmių atveju. Lengvesnės formos bausmės nepraeina “pakankamumo” testo.<sup>147</sup>

Autorės nuomone, toks vertinimas kritikuotinas dėl fizinių bausmių skirstymo į sunkias ir nesunkias. Bet koks smurtas prieš vaikus turi būti naikintinas ir bandymas grupuoti bausmes yra beprasmis ir negali tapti vertinamąja priemone (šiuo atveju tai tapo priemone, padedančia nustatyti privataus gyvenimo pažeidimą). Grupavimą į priimtinos bei nepriimtinos formos fizinės bausmės kritikuoja ir Vaiko teisių komitetas.<sup>148</sup>

Valstybių pasirošimą uždrausti tokias bausmes, kaip teigia Newson, gali pagreitinti socialiniai ir psichologiniai tyrimai, atskleidžiantys fizinių bausmių poveikį

---

<sup>144</sup> 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501), 28 str. 2 d.

<sup>145</sup> BODIN, D. *Violence at School*. Background Paper for the Regional Consultation for the UN Study on Violence against Children, Ljubljana, 2005, p. 13.

<sup>146</sup> Europos Žmogaus Teisių Teismo 1985 m. kovo 26 d. sprendimas byloje *X and Y v. the Netherlands*. Application No. 8978/80, Hudoc Collection.

<sup>147</sup> Europos Žmogaus Teisių Teismo 1993 m. kovo 25 d. sprendimas byloje *Costello-Roberts v. the United Kingdom*. Application No. 13134/87, Hudoc Collection.

<sup>148</sup> Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 8. *The right of the child to protection from corporal punishment and other cruel or degrading forms of punishment* (2006). [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-15]. Prieiga per internetą: <[http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/898586b1dc7b4043c1256a450044f331/6545c032cb57bf5c12571fc002e834d/\\$FILE/G0740771.doc](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/898586b1dc7b4043c1256a450044f331/6545c032cb57bf5c12571fc002e834d/$FILE/G0740771.doc)>, p. 10.

vaikams,<sup>149</sup> tačiau šiandien valstybių praktika vengia tiek regioniniu, tiek tarptautiniu mastu pripažinti tokius draudimus.

Vaikų teisių komitetas, siekdamas uždrausti fizines bausmes, siūlo imtis papildomų švietimo kampanijų, kurios padėtų performuoti socialinį požiūrį į fizinių bausmių naudojimą šeimoje bei pagreitintų teisinių normų, uždraudžiančių tokias bausmes, priėmimą.<sup>150</sup>

Vaiko teisių komitetas akcentavo vaikų vaidmenį, kovojant prieš smurtą prieš vaikus. Svarbu tinkamai informuoti vaikus apie jų teises, įdiegti tinkamą mechanizmą, kuris užtikrintų vaikų dalyvavimą tiriant bei kontroliuojant problemą, bei įtraukti vaikus į atitinkamų teisės aktų priėmimą ir politikos formavimą.<sup>151</sup>

Pabrėžtina, kad kriminalizuojant fizines bausmes nesiekama persekioti ir nubausti daugiau tėvų. Tokiu reglamentavimu siekiama suteikti lygiaverčią vaikų orumo ir fizinio vientisumo apsaugą. Maža to, bausmių uždraudimas sąlygotų harmoningą vaiko asmenybės vystymąsi, kuris ugdytų vaikui taikos, tolerancijos ir koegzistencijos vertybes. Vaiko vystymas negali būti pasiekiamas smurto priemonėmis, kurios iš esmės prieštarauja visiems šiems tikslams. Įteisinus net ir “lengviausią” smurto formą, vaiko fizinė ir protinė gerovė bus statoma į pavojų. Be to, leidus “lengvą” smurtą, jis lengvai gali peraugti į rimtą smurtą.

Imperatyvas, draudžiantis fizines bausmes turėtų būti viena iš vaiko esminių teisių. Tarptautinė bendruomenė draudimą mušti suaugusius supranta kaip natūralią vertybę, nereikalaujančią jokių pagrindimų. Lygiai taip pat turėtų būti vertinami ir vaikai.

### Europos Sąjungos reglamentavimas

Europos Sąjunga neabejoja, kad fizinės bausmės pažeidžia vaikų fundamentalią žmogaus teisę į pagarbą asmens orumui bei fiziniam vientisumui, dėl to būtina neatidėliotinai įtvirtinti imperatyvą, nutraukiantį tokią praktiką.<sup>152</sup> Europos Sąjunga, kovodama su smurtu prieš vaikus, didžiausią dėmesį teikia tarptautiniam bendradarbiavimui. Amsterdamo sutarties 29 straipsnis įtvirtino Europos Sąjungos tikslą suteikti piliečiams aukšto lygio saugumą. “To tikslo siekiama užkardant organizuotą ir kitokį nusikalstamumą, ypač terorizmą, prekybą žmonėmis ir nusikaltimus prieš vaikus.”<sup>153</sup>

<sup>149</sup> NEWSON, E.; NEWSON, J. *The Extent of Parental Physical Punishment in the United Kingdom*. London: Approach, 1989, p. 66.

<sup>150</sup> *Cit. Op.* 138, p. 13.

<sup>151</sup> RUXTON, S. *What about us? Children's Rights in the European Union. Next steps*. Brussels: The European Children's Network, 2005, p. 50.

<sup>152</sup> *Ibidem*, p. 51

<sup>153</sup> 1999 m. Amsterdamo sutartis, iš dalies pakeičianti Europos Sąjungos sutartį, Europos Bendrijų steigimo sutartis ir tam tikrus su jomis susijusius aktus. Celex nr. 11997D, 29 str. 2 d.

## VAIKO TEISĖ Į MOKSLĄ

Viena iš nedaugelio teisių, jei ne vienintelė, garantuojanti vaikams ypatingos reikšmės galimybę, yra teisė į mokslą. Išsilavinimo reikšmė šiandien nekvestionuojama – jis svarbus tiek asmeniniam, tiek nacionaliniam vystymuisi. Švietimas yra esminis valstybės ekonominio augimo faktorius, todėl, remiantis 1966 m. Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacijos (angl. – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) (toliau – UNESCO) rekomendacija, švietimo planavimas, visų pirma, turėtų sudaryti neatskiriama bet kurio socialinio plano, skirto pagerinti pragyvenimo sąlygas, dalį.<sup>154</sup>

Ypatingai mokslo vaidmuo ryškus asmenybės vystymuisi – vaikams mokslas padeda suvokti ir realizuoti jaunos asmenybės potencialą, lengviau integruotis į visuomeninį gyvenimą ir jaustis pilnaverte visuomenės dalimi. Vis dėlto statistika rodo, kad praėjusį dešimtmetį daugiau nei 100 milijonų vaikų nebuvo įgyję net elementaraus mokslo, iš kurių 2/3 buvo mergaitės<sup>155</sup>. Šie skaičiai tik pabrėžia problemos aktualumą ir būtinybę ne tik teoriškai įtvirtinti vaiko teisę į mokslą, bet ir praktikoje sukurti kuo palankesnes bei realesnes sąlygas jai įgyvendinti.

Pabrėžtina, jog 1924 m. Vaiko teisių deklaracija neįtvirtino vaiko teisės į mokslą. Tik 1959 metais vaikui garantuojama teisė į mokslą įtraukta į Vaiko teisių deklaracijos 7 principą. Jis ne tik įtvirtino vaiko teisę gauti išsimokslinimą, bet ir garantavo, kad jis bent pradiniuose etapuose būtų nemokamas ir privalomas.

Vaiko teisių konvencija siekia suteikti vaikui tokį išsimokslinimą, kuris kuo visapusiškiau ugdytų vaiko asmenybę, talentą ir protinius bei fizinius sugebėjimus; ugdytų pagarbą žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, taip pat principams, paskelbtiems Jungtinių Tautų Įstatuose; ugdytų vaiko pagarbą tėvams, savo kultūriniam identitetui, kalbai ir vertybėms; šaliai, kurioje vaikas gyvena; civilizacijoms, kurios skiriasi nuo jo paties civilizacijos; parengtų vaiką sąmoningam gyvenimui laisvoje visuomenėje, pagrįstam supratimo, taikos, pakantumo, vyrų ir moterų lygiateisiškumo, visų tautų, etninių, nacionalinių ir religinių grupių, taip pat vietinės kilmės asmenų draugystės principais; ugdytų pagarbą gamtai.<sup>156</sup>

---

<sup>154</sup> 1966 Recommendation concerning the Status of Teachers. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-10]. Prieiga per internetą: <[http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL\\_ID=13084&URL\\_DO=DO\\_PRINTPAGE&URL\\_SECTION=201.html](http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13084&URL_DO=DO_PRINTPAGE&URL_SECTION=201.html)>.

<sup>155</sup> 1990 World Declaration on the Survival, Protection and Development of Children. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.unicef.org/wsc/declare.htm>>.

<sup>156</sup> 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501), 29 str. 1 d.



Bendruosius mokslo tikslus įtvirtina ir Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. Mokslas turi būti skirtas tam, kad visiškai suklestėtų žmogaus asmenybė ir kad būtų vis labiau gerbiamos žmogaus teisės ir pagrindinės laisvės. Jis turi padėti ugdyti savitarpio supratimą, pakantumą ir draugystę tarp visų tautų, rasinių, ir religinių grupių, taip pat turi skatinti Suvienytųjų Nacijų Organizacijos vykdomą taikos išsaugojimo veiklą.<sup>157</sup> Remiantis Tarptautiniu ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktu, minėti švietimo tikslai papildomi siekiu suteikti visiems žmonėms galimybę tapti naudingais laisvos visuomenės dalyviais.<sup>158</sup>

UNESCO kaip vieną iš pagrindinių švietimo politikos tikslų įvardijo asmens pasirengimo dalyvauti, sprendžiant jo bendruomenės, jo valstybės ir viso pasaulio problemas, principą.<sup>159</sup>

Fundamentalioji vaiko teisė būti mokomam yra pripažįstama daugelyje tarptautinių dokumentų. Tačiau šios teisės implementavimas į daugelio tarptautinių teisės aktų nuostatas greičiau išreiškia bendrą idealą. Pabrėžtina, kad šios teisės specifiškumas, o kartu ir problemiškas, yra tas, kad ji sunkiai gali būti priverstinai įgyvendinama teisminiu būdu.

Šią bendrą vertybę, visų pirma, įtvirtina Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 26 straipsnis bei Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto 13 straipsnis. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija įtvirtina bendrąją garantiją (ne konkrečiai vaikams), jog kiekvienam asmeniui garantuojama teisė į mokslą. “Mokslas turi būti nemokamas – bent jau pradinis ir bendrasis lavinimas. Pradinis lavinimas yra privalomas. Profesinis techninis mokymas turi būti visuotinai prieinamas; aukštasis mokslas turi būti vienodai prieinamas visiems pagal kiekvieno žmogus sugebėjimus”.<sup>160</sup> Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto valstybės “turi pareigą gerinti egzistuojančias sąlygas, susijusias su išsilavinimu, iki maksimumo pagal savo galimus išteklius, paisydamos geriausių vaiko interesų, skirstant retus išteklius.”<sup>161</sup>

Teisės į mokslą aspektai yra įtvirtinti ir regioninėse žmogaus teisių sutartyse. Europos Socialinės Chartijos valstybės dalyvės, siekdamos užtikrinti, kad būtų veiksmingai įgyvendinta vaikų ir paauglių teisė augti aplinkoje, kuri skatina visapusišką

<sup>157</sup> 1948 m. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (Valstybės žinios, 2006, Nr. 68-2497), 26 str. 2 d.

<sup>158</sup> 1966 m. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas (Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3290), 13 str. 1 d.

<sup>159</sup> *1974 Recommendation concerning Education for International Understanding, Co-operation and Peace and Education relating to Human Rights and Fundamental Freedoms*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-11]. Prieiga per internetą: <<http://www.unhcr.ch/html/menu3/b/77.htm>>;

<sup>160</sup> 1948 m. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (Valstybės žinios, 2006, Nr. 68-2497), 26 str. 1 d.

<sup>161</sup> VAN BUEREN, G. *The International Law on the Rights of the Child*. Hague: Kluwer Law International, 1998, p. 233.

jų asmenybės ir fizinių bei protinių galių vystymąsi, įsipareigoja suteikti vaikams ir paaugliams nemokamą pradinį bei vidurinį išsilavinimą ir skatinti juos tvarkingai lankyti mokyklą.<sup>162</sup> Europos žmogaus teisių konvencijos Pirmo protokolo 2 straipsnis įtvirtina neigiamą formuluotę – niekam neturi būti atimta teisė į mokslą.<sup>163</sup> Europos Žmogaus Teisių Teismas, interpretuodamas Protokolo Nr. 1 2 straipsnį, pažymėjo, kad nepaisant neigiamo formulavimo pirmame sakinyje “niekam neturi būti atimta teisė į mokslą”, straipsnis vartoja sąvoka “teisė į mokslą”. Dėl šios priežasties, nėra jokios abejonės, kad 2 straipsnis suteikė individui teisę.”<sup>164</sup>

### Teisės į mokslą turinys

Konkrečiai vaiko teisę į mokslą įtvirtina ir jos turinį reglamentuoja Vaiko teisių konvencijos 28 straipsnio nuostatos: “Valstybės dalyvės pripažįsta vaiko teisę mokytis.”<sup>165</sup>

Nors įvairūs tarptautiniai teisės aktai teisę į mokslą formuoja skirtingai, tačiau jos turinys išlieka praktiškai vienodas. “Teisė į mokslą” apima valstybės, atitinkamų teisės aktų dalyvės, pareigą garantuoti šios teisės įgyvendinimą visiems asmenims, gyvenantiems jos teritorijoje, pačios valstybės pasirinktomis priemonėmis.

Pažymėtina, kad tarptautinėje teisėje egzistuoja dvi sąvokos: “teisė į mokslą” (angl. – *right to education*) ir “priėjimo prie mokslo teisė” (angl. – *right of access to education*).<sup>166</sup> Priėjimo teisė yra teisės į mokslą dalis – tinkamo įgyvendinimo prielaida. “Teisės į mokslą” sąvoka yra platesnė, dėl to tarptautiniu mastu vartojama dažniau.

### Vienodas priėjimas

Priėjimo teisė implikuoja diskriminacijos švietime panaikinimą. Visi vaiko teisės į mokslą aspektai priklauso nuo esminės galimybės, t.y. teisės į mokslą vienodo įgyvendinimo. Vaiko teisių konvencijos 28 straipsnio 1 dalis sukuria valstybėms pareigą pripažinti vaiko teisę mokytis bei siekti palaipsniui šią teisę įgyvendinti, sudarant visiems vaikams vienodas galimybes. Ir visgi, nepaisant minėtųjų Vaiko teisių konvencijos nuostatų, realybėje lygybė nėra universali. Tarptautiniu mastu egzistuoja kelios vaikų

<sup>162</sup> 1996 m. Europos socialinė chartija (Valstybės žinios, 2001, Nr. 49-1704), 17 str. 2 d.

<sup>163</sup> 1952 Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos protokolai Nr. 1, iš dalies pakeistas protokolu Nr. 11 (Valstybės žinios, 2000, Nr. 96-3016).

<sup>164</sup> Europos Žmogaus Teisių Teismo 1993 m. kovo 25 d. sprendimas byloje *Costello-Roberts v. the United Kingdom*. Application No. 13134/87, Hudoc Collection.

<sup>165</sup> 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501), 28 str. 1 d.

<sup>166</sup> LONBAY, J. *The Right to Education. An analysis of the International Law concerning the Right to Education and its Application in Belgium, France and Ireland*. Florence: European University Institute, 1988, p. 57.

grupės, kurioms pripažįstama didesnė galimybė tapti švietimo diskriminacijos aukomis. Remiantis UNESCO priimta Konvencija prieš diskriminaciją švietime, bet koks skirtumo darymas, išskyrimas, apribojimas ar pirmenybės suteikimas dėl rasės, spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinės ar kitos nuomonės, nacionalinės ar socialinės kilmės, ekonominės padėties ar gimimo, kai turimas tikslas arba toks elgesys jau panaikina arba mažina lygų vertinimą švietime, laikoma diskriminacija švietime.<sup>167</sup> Valstybės dalyvės įsipareigoja tiek imtis priemonių užkirsti kelią diskriminacijai atsirasti, tiek pašalinti jau egzistuojančią diskriminaciją.<sup>168</sup>

Be to, egzistuoja kiti tarptautiniai teisės aktai, skirti panaikinti konkrečios formos diskriminaciją švietime. Draudimas diskriminuoti pagal lytį įtvirtintas Jungtinių Tautų konvencijoje dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims, kuri atitinkamai taikoma ir mergaitėms. Valstybėms dalyvėms numatyta pareiga imtis visų reikiamų priemonių, kad “būtų panaikinta moterų diskriminacija ir jos turėtų lygias su vyrais teises mokslo srityje.”<sup>169</sup> Labai svarbi valstybėms numatyta pareiga – uždrausti bet kokias stereotipines pažiūras į vyrų ir moterų vaidmenį visų lygių ir formų mokyme, skatinant bendrą mokymą ir kitus mokymo tipus, kurie padės pasiekti šį tikslą.<sup>170</sup> Tai yra esminė nuostata, kovojant prieš diskriminaciją lyčių pagrindu.

### *Ikimokyklinis lavinimas*

Analizuojant teisės į mokslą turinį, pastebėtina, kad neegzistuoja valstybių tarptautinė pareiga vaikams teikti ikimokyklinio lavinimo. Daugelyje tarptautinių ir regioninių aktų teisė į mokslą siejama su pradiniu, viduriniu ar aukštesniu išsilavinimu, neįtraukiant vaiko ikimokyklinio lavinimo. Galbūt būtų per radikalų tai vadinti tarptautinio reglamentavimo spraga vaikų teisių įgyvendinimo srityje, tačiau, autorės nuomone, privalomas ikimokyklinis vaiko ruošimas būtų sėkmingas žingsnis tolimesniam teisės į mokslą įgyvendinimui. Kaip teigiama 1974 m. UNESCO rekomendacijoje, galimybė gauti ikimokyklinį lavinimą yra pripažįstama svarbia, nes vaikų požiūriai, “pavyzdžiui į rasę”, dažnai susiformuoja ikimokyklinio amžiaus vaikams.<sup>171</sup>

---

<sup>167</sup> 1960 *Convention against Discrimination in Education*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-09]. Prieiga per internetą: <[http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/d\\_c\\_educ.htm](http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/d_c_educ.htm)>; 3 str.

<sup>168</sup> *Ibidem*.

<sup>169</sup> 1981 *Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination against Women*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-1-09]. Prieiga per internetą:

<<http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm>>, 10 str.

<sup>170</sup> *Ibidem*, 10 str. C p.

<sup>171</sup> 1974 *Recommendation concerning Education for International Understanding, Co-operation and Peace and Education relating to Human Rights and Fundamental Freedoms*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-11]. Prieiga per internetą: <<http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/77.htm>>, 24 str.

Vis dėlto, iš 2005 m. Europos švietimo informacijos tinklo, ES statistikos agentūros “Eurostat” ir Europos Komisijos jungtinėje publikacijoje pateiktų esminių duomenų mokslo klausimais 30-yje valstybių (27 ES valstybės narės, Islandija, Norvegija ir Šveicarija),<sup>172</sup> galima matyti, kad didžioji dalis vaikų, sulaukusių 4 metų amžiaus, yra įtraukiami į ikipradinio švietimo įstaigas, nors toks lankymas nėra privalomas.<sup>173</sup>

### *Nemokamo mokslo principas*

Nieko stebėtina, kad valstybių pareiga teikti vaikams nemokamą mokslą skiriasi priklausomai nuo mokslo lygio. Šiandien vaikams visiškai garantuojamas tik pradinis nemokamas mokslas. Valstybės turi pareigą įdiegti nemokamą pradinį mokslą, taikomą asmenims, esantiems tos valstybės jurisdikcijoje. Tai iliustruoja tiek Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos, tiek Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto nuostatos. Šis principas yra atkartojamas ir Vaiko teisių konvencijos normose. 28 straipsnis įpareigoja valstybes dalyves įvesti nemokamą pradinį lavinimą: “valstybės, siekiamos palaipsniui įgyvendinti teisę į mokslą ir sudaryti vienodas galimybes, įveda nemokamą ir privalomą pradinį lavinimą.”<sup>174</sup>

Kitas aktualus klausimas – ar vaikai turi teisę į aukštesnio lygio nemokamą mokslą. Panašu, kad valstybėms paliekama veikimo laisvė, sprendžiant šį klausimą. Nors iš tarptautinių teisės aktų analizės galima teigti, kad matoma aiški tendencija, jog valstybės turėtų plėsti nemokamą mokslą. Vaiko teisių konvencija numato, kad valstybės dalyvės skatina tobulinti įvairias tiek bendrojo, tiek profesinio viduriniojo lavinimo formas, rūpinasi, kad jis būtų prieinamas visiems vaikams, ir imasi tokių priemonių kaip nemokamo lavinimo įvedimas, o prireikus ir finansinės paramos teikimas.<sup>175</sup> Beveik identiška nuostata įtvirtinta ir Tarptautiniame ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakte. “Įvairių formų vidurinis mokslas, įskaitant techninį ir profesinį vidurinį mokymą, turi būti atviras bei prieinamas visiems imantis visų reikiamų priemonių, visų pirma palaipsniui įvedant nemokamą mokslą.”<sup>176</sup>

### *Privalomo mokslo principas*

<sup>172</sup> European Commission, Eurydice, Eurostat. *Key Data on Education in Europe 2005*. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities, 2005, p. 23.

<sup>173</sup> RUXTON, S. *What about us? Children's Rights in the European Union. Next steps*. Brussels: The European Children's Network, 2005, p. 116.

<sup>174</sup> 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501), 28 str. 1 d. A p.

<sup>175</sup> 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501), 28 str. 1 d. B p.

<sup>176</sup> 1966 m. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas (Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3290), 13 str. 2 d. B p.

Nors teisę į mokslą turi kiekvienas asmuo, privalomo mokslo principas taikomas tik vaikams. Šio principo įgyvendinimas atima vaikams teisę atsisakyti mokytis iki tam tikro lygio. Tačiau problema tame, kad nors ir egzistuoja valstybės pareiga teikti nemokamą išsilavinimą iki konkretaus lygio, nėra jokios atitinkamos įvykdomos tarptautinės pareigos vaikui priimti mokymą.<sup>177</sup> 2006 m. atlikti tyrimai rodo, kad 1/6 visų 5 – 12 amžiaus grupės vaikų nėra įtraukti į pradinės mokyklas, o 1 iš 5 pradinės mokyklos mokinių mokyklos nebaigia.<sup>178</sup>

Privalomojo mokyklinio lavinimo amžius kinta skirtingose valstybėse, pavyzdžiui, Danijoje, Suomijoje, Švedijoje, Estijoje ir Rumunijoje – nuo 7 metų, Liuksemburge ir Jungtinėje Karalystėje (Šiaurės Airijoje) – nuo 4 metų. Vidutiniškai, privalomas mokslas trunka 9 ar 10 metų.<sup>179</sup>

Pažymėtina, kad nepaisant valstybės pareigos, nėra aišku nei iš vieno tarptautinio dokumento, kada pradinis mokslas turėtų baigtis, ar nuorodų, kokių sugebėjimų, įgūdžių turi įgyti vaikai, įgyję pradinį išsilavinimą.<sup>180</sup> Taigi šis klausimas greičiausiai lieka kiekvienos valstybės prerogatyva.

Tarptautinis ekonominis išsivystymas dar nepasiekė lygio, kad įpareigotų valstybes įdiegti vidurinio mokslo privalomumą. Tai neįmanoma dėl kelių priežasčių: pirma, nes tada jis automatiškai privalės būti nemokamas, bei antra, nes daugybė šeimų reikalauja iš tokio amžiaus vaikų tam tikrų pajamų, siekdami išgyventi.<sup>181</sup> Dėl šios priežasties pagal Vaiko teisių konvenciją valstybės įsipareigoja siekti, kad vidurinis mokslas “būtų prieinamas visiems vaikams”. Prieinamumas, autorės nuomone, turėtų būti siejamas su galimybe mokytis nemokamai arba bent jau galimybe gauti atitinkamą finansinę paramą. Kai kuriose valstybėse privalomas mokslas sąlygoja draudimą įsidarbinti. Europos Socialinės Chartijos 7 straipsnio, numatančio vaikų ir paauglių teisę į apsaugą, 3 dalis įpareigoja valstybes nares nustatyti, kad asmenys, kuriems tebegalioja privalomas mokymas, nebūtų įdarbinami tokiose srityse, kur jie neturėtų galimybės sėkmingai

---

<sup>177</sup> VAN BUEREN, G. *The International Law on the Rights of the Child*. Hague: Kluwer Law International, 1998, p. 237.

<sup>178</sup> 2006 Education for all Global Monitoring Report. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-13]. Prieiga per internetą: <[http://portal.unesco.org/education/en/ev.php-URL\\_ID=43283&URL\\_DO=DO\\_TOPIC&URL\\_SECTION=201.html](http://portal.unesco.org/education/en/ev.php-URL_ID=43283&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html)>.

<sup>179</sup> RUXTON, S. *What about us? Children's Rights in the European Union. Next steps*. Brussels: The European Children's Network, 2005, p. 120.

<sup>180</sup> VAN BUEREN, G. *The International Law on the Rights of the Child*. Hague: Kluwer Law International, 1998, p. 238.

<sup>181</sup> VAN BUEREN, G. *The International Law on the Rights of the Child*. Hague: Kluwer Law International, 1998, p. 238.

mokytis.<sup>182</sup> Šiandien pasaulyje apie 211 milijonų vaikų, kurių amžius 5-14 metų (1/5 šios amžiaus grupės), yra dirbantys.<sup>183</sup>

### *Vaiko teisė būti mokomam pagal savo įsitikinimus*

Kaip teigia G. Van Bueren, paprastai ryšys tarp teisės į mokslą ir teisės į įsitikinimų laisvę yra suvokiamas kaip pusiausvyra tarp valstybės pareigų ir tėvų teisių.<sup>184</sup> Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto normos įtvirtina valstybių pareigą gerbti tėvų ir atitinkamais atvejais – teisėtą globėjų laisvę <...> užtikrinti religinių bei dorovinių savo vaikų auklėjimą pagal savo pačių įsitikinimus.<sup>185</sup> Tėvų teisė rinktis išplaukia ir iš Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto: “Valstybės, šio Pakto Šalys, įsipareigoja gerbti tėvų ir atitinkamais atvejais – teisėtą globėjų laisvę rūpintis savo vaikų religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo pačių įsitikinimus.”<sup>186</sup>

Analizuojant minėtos valstybių pareigos turinį, pabrėžtina, kad ši valstybių narių pareiga suponuoja tėvų teisę parinkti savo vaikams bet kurią iš egzistuojančių ir veikiančių mokyklų. Tačiau ši pareiga nesukuria tėvams teisės reikalauti iš valstybės įsteigti naujų mokymosi įstaigų, kurios atitiktų tėvų įsitikinimus. Nei vienas tarptautinis dokumentas neimplementuoja valstybėms pareigos subsidijuoti tėvų parinktą mokslą.

Valstybių pareiga gerbti tėvų pasirinkimo teisę taipogi įtvirtinta dvejose regioninėse žmogaus teisių sutartyse: Amerikos žmogaus teisių konvencijoje ir Europos žmogaus teisių konvencijoje. Europos žmogaus teisių konvencijos protokolo Nr. 1 normos įpareigoja valstybę, rūpinantis švietimu ir mokymu, gerbti tėvų teisę parinkti savo vaikams švietimą ir mokymą pagal savo religinius ir filosofinius įsitikinimus.<sup>187</sup>

Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje *Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen prieš Daniją* pažymėjo, kad valstybė, vykdydama jai priskirtas funkcijas švietimo srityje, privalo pasirūpinti, kad informacija, įtraukta į mokymo programą, būtų perteikiama

---

<sup>182</sup> 1996 m. Europos socialinė chartija (Valstybės žinios, 2001, Nr. 49-1704), 7 str. 3 d.

<sup>183</sup> International Programme on the Elimination of Child Labour (IPEC). Statistical Information and Monitoring Programme on Child Labour (SIMPOC). *Every Child counts: New Global Estimates on Child Labour*. Geneva: International Labour Office, 2002. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-26]. Prieiga per internetą: <<http://www.ilo.org/public/english/standards/ipecc/simpoc/others/globalest.pdf>>.

<sup>184</sup> VAN BUEREN, G. *The International Law on the Rights of the Child*. Hague: Kluwer Law International, 1998, p. 240.

<sup>185</sup> 1966 m. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas (Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3290), 13 str. 3 d.

<sup>186</sup> 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3288), 18 str. 4 d.

<sup>187</sup> 1952 Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos protokolas Nr. 1, iš dalies pakeistas protokolu Nr. 11 (Valstybės žinios, 2000, Nr. 96-3016), 2 str. 2 sakiny.

objektyviai, kritiškai bei įvairiapusiškai. Valstybėms draudžiama siekti, kad apmokymai negerbtų tėvų religinių ir filosofinių įsitikinimų. Tai yra riba, kurios nederėtų peržengti.<sup>188</sup>

Tačiau kyla klausimas, ar tėvų teisės parinkti vaikams mokslą pagal tėvų įsitikinimus implementavimas gali būti laikomas pakankamu vaiko teisės mokytis pagal savo įsitikinimus įgyvendinimu. Svarbi ir iki šiol praktikos nepaliesta problema, susijusi su teise ginti savo įsitikinimus, – tai klausimas dėl vaiko teisės pačiam priimti sprendimą dėl mokslo tipo, siekiant, kad mokslas nesikirstų su vaiko religiniais ir filosofiniais įsitikinimais. Iš to atitinkamai seka kitas klausimas – kokias pagal tarptautinę teisę vaikas turi teises, jei jis nesutinka su tėvų parinktu mokslu. Akivaizdu, kad tėvai, paisydami vaiko geriausių interesų, turi teisinę galią kištis tarp valstybės ir vaiko, tačiau tai nereiškia, kad vaikas niekada neturi galimybės savarankiškai spręsti, ypač atkreipiant dėmesį į faktą, kad dažnai vaiko ir tėvų norai gali nesutapti.

Autorės nuomone, santykiai tarp valstybės ir tėvų turėtų įgauti kitą formą, siekiant į šį sprendimų priėmimo procesą įtraukti ir vaiką, t.y. kai kuriose situacijose leisti nuspręsti jam pačiam. Tokią poziciją stiprina ir didėjančių vaiko sugebėjimų principas.

Vaiko teisių konvencija tiesiogiai neįtvirtina nei tėvų, nei pačio vaiko teisės rinktis mokslus, atitinkančius jų moralinius ar filosofinius įsitikinimus. Dėl to, ši teisė bus aiškinama sistemiškai analizuojant kelis Vaiko teisių konvencijos straipsnius. Pagal 14 straipsnį, valstybės dalyvės gerbia tėvų ir, atitinkamais atvejais, teisėtų globėjų teises ir pareigas vadovauti vaikui įgyvendinant jo teisę taip, kad tai atitiktų besivystančius vaiko sugebėjimus.<sup>189</sup> Žinoma, ypatingai yra gerbiama vaiko teisė į minties, sąžinės ir religijos laisvę. Vaiko teisių konvencijos 12 straipsnis garantuoja vaikui, sugebančiam suformuluoti savo pažiūras, teisę laisvai jas reikšti visais jį liečiančiais klausimais; be to, vaiko pažiūroms, atsižvelgiant į jo amžių ir brandumą, skiriama daug dėmesio.<sup>190</sup>

Atsižvelgus į šias nuostatas bei didėjančių vaiko sugebėjimų principą, darytina išvada, kad vaikai, gyvenantys valstybėse, Vaiko teisių konvencijos dalyvėse, disponuoja teise dalyvauti priimant sprendimus, susijusius su mokslų atitikimu vaikų religiniams ir moraliniams įsitikinimams.

Taigi, Vaiko teisių konvencija neįpareigoja valstybių gerbti vien tėvų teisės mokytis savo vaikus pagal tėvų įsitikinimus. Tai būtų nepriimtina, turint omenyje, kad ši Konvencija skirta vaikų teisių apsaugai ir interesų užtikrinimui. Tai patvirtina ir JT konvencija prieš diskriminaciją švietime. Jos 5 straipsnis įtvirtina, kad svarbu gerbti tėvų

---

<sup>188</sup> Europos Žmogaus Teisių Teismo 1976 m. gruodžio 7 d. sprendimas *byloje Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark*. Application No. 5095/71; 5920/72; 5926/72, Hudoc Collection.

<sup>189</sup> 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501), 14 str. 2 d.

<sup>190</sup> 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501), 12 str. 1 d.

teisę, o kur reikia ir teisėtų globėjų <...>, užtikrinti <...> vaikų religinį ir moralinį švietimą sutinkamai su jų pačių įsitikinimais. Maža to, nei vienas asmuo ar asmenų grupė negali būti verčiama priimti religinių apmokymų, nesuderinamų su jo ar jų įsitikinimais.<sup>191</sup>

### Europos Sąjungos reglamentavimas

Trumpai aptariant teisinį reglamentavimą Europos Sąjungos valstybių narių teritorijose, pažymėtina, kad švietimas, kaip socialinės politikos dalis, nebuvo įtrauktas į Europos Bendrijos steigiamosios sutarties nuostatas. Buvo apsiribota tik profesinio mokymo, susijusio su darbo rinkos pertvarkymu ir mobilumu, sritimi. Buvęs 128 EEB sutarties straipsnis (dab. 159 straipsnis) tiesiog nustatė, kad Taryba, remdamasi Komisijos pasiūlymu ir pasikonsultavusi su Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetu, nustato bendros profesinio mokymo politikos įgyvendinimo bendruosius principus, kurie skatintų darnią valstybių narių nacionalinės ekonomikos ir bendrosios rinkos plėtrą.<sup>192</sup> Tik 1992 metais Maastrichto sutartimi švietimas formaliai pripažintas ES teisėta įsikišimo sritimi, nors Valstybės narės liko atsakingos už savo švietimo sistemas.<sup>193</sup>

Europos lygiu, visos Valstybės narės dalyvauja „Švietimo ir Mokymo 2010“ darbo programoje,<sup>194</sup> kuria įgyvendinama Lisabonos strategija.<sup>195</sup> Šios programos vienas iš tikslų yra gerinti švietimo ir mokslo sistemos kokybę ir efektyvumą, palengvinti švietimo ir mokymo sistemų prieinamumą visiems, įskaitant su juo susijusius tikslus: „atvira mokymosi aplinka“ ir „aktyvaus pilietiškumo, lygių galimybių ir socialinės sanglaudos skatinimas“.<sup>196</sup> Ypatingai aktualūs šie trys tikslai: ankstyvo mokslų metimo sumažinimas, esminių sugebėjimų vystymas bei pasiekimo lygių kėlimas. Taipogi, esminiu laikomas pagrindo tolimesniems mokslams kūrimas vaikams, sulaukusiems ankstyviausio tinkamo amžiaus, ypač ikimokyklinio amžiaus vaikams. Remiantis Europos Tarybos išvadamis dėl švietimo ir mokymo veiksmingumo bei teisingumo, ypač svarbios yra investicijos į ikimokyklinį ugdymą, nes taip galima užkirsti kelią nesugebėjimui mokytis mokykloje ir socialinei atskirčiai.<sup>197</sup>

<sup>191</sup> 1960 *Convention against Discrimination in Education*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-09]. Prieiga per internetą: <[http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/d\\_c\\_educ.htm](http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/d_c_educ.htm)>, 5 str. B d.

<sup>192</sup> Konsoliduota Europos Ekonominės Bendrijos steigimo sutartis (Valstybės žinios, 2004, Nr. 2-20);128str.

<sup>193</sup> 1992 m. Europos Sąjungos sutartis (Maastrichto sutartis). Celex nr. 11992M.

<sup>194</sup> Education and Training 2010 work programme

<sup>195</sup> Lisbon goals

<sup>196</sup> 2006 m. Tarybos ir Taryboje posėdžiavusių valstybių narių vyriausybės atstovų išvados dėl švietimo ir mokymo veiksmingumo bei teisingumo (OL 2006/C 298/03);

<sup>197</sup> *Ibidem*.



Vis dėlto, Europos Sąjungos teisinis reglamentavimas švietimo srityje daugiausiai susijęs su migruojančių ES vaikų teisėmis ir teisėtais interesais. Minėtinas, 1968 metais spalio 15 d. priimtas Tarybos reglamentas (EEB) Nr. 1612/68 dėl laisvo darbuotojų judėjimo Bendrijoje.<sup>198</sup> Remiantis šio teisės akto 12 straipsniu, migruojančių ES darbuotojų vaikai turi būti priimti į kitos valstybės narės bendrojo lavinimo, amatų ir profesines mokyklas tomis pačiomis sąlygomis kaip ir tos šalies piliečiai, jeigu vaikai gyvena toje šalyje. Svarbu paminėti, kad šis straipsnis apima visų lygių mokslą: nuo ikimokyklinio lavinimo iki aukštojo mokslo.<sup>199</sup> Valstybės narės turi stengtis, kad tokiems vaikams būtų sudarytos kaip galima geresnės sąlygos lankyti šias mokyklas.<sup>200</sup> Prie mokymosi galimybių Europos Sąjungoje migruojantiems vaikams plėtimo nemažai prisidėjo Europos Teisingumo Teismas, interpretuodamas 12 straipsnį. Pavyzdžiui, esminėje *Baumbast* byloje<sup>201</sup> migruojančių vaikų teisė tęsti mokslus priimančioje valstybėje buvo patvirtinta, nors jų dirbantys tėvai išvyko iš Europos Sąjungos. Šis principas, beje, šiuo metu yra inkorporuotas į 2004 metų Laisvo Judėjimo direktyvą (Free Movement directive).<sup>202</sup>

---

<sup>198</sup> 1968 m. spalio 15 d. Tarybos reglamentas (EEB) Nr. 1612/68 dėl laisvo darbuotojų judėjimo Bendrijoje (OL L 257, 1968 10 19, p. 2-12).

<sup>199</sup> ACKERS, L.; STALFORD, H. *A Community for Children? Children, Citizenship and Internal Migration in the EU*. England: Ashgate Publishing Limited, 2004, p. 205.

<sup>200</sup> 1968 m. spalio 15 d. Tarybos reglamentas (EEB) Nr. 1612/68 dėl laisvo darbuotojų judėjimo Bendrijoje (OL L 257, 1968 10 19, p. 2-12), 12 str. 2 d.

<sup>201</sup> Europos Teisingumo Teismo 2002 m. rugsėjo 17 d. sprendimas byloje C-413/99, *Baumbast* (2002), ECR I-7091;

<sup>202</sup> 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2004/38/EB dėl Sąjungos piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje, iš dalies keičianti Reglamentą (EEB) Nr. 1612/68 ir panaikinanti Direktyvas 64/221/EEB, 68/360/EEB, 72/194/EEB, 73/148/EEB, 75/34/EEB, 75/35/EEB, 90/364/EEB, 90/365/EEB ir 93/96/EB (OL L 158, 2004 4 30, p. 77-123).

## VAIKO TEISĖ Į APSAUGĄ NUO IŠNAUDOJIMO

Vaikų išnaudojimas yra universali problema. Nors ir skirtingų formų, išnaudojimas pasireiškia elgesiu, prieštaraujančiu vaiko fundamentaliam orumui. Jis kenkia esminėms visuomenės vertybėms – vaiko sveikatai, vystymuisi bei pažeidžia fundamentalias vaiko žmogaus teises.

Bet koks elgesys su vaiku, prilygstantis išnaudojimui, retai kyla dėl vienos teisės pažeidimo. Išnaudojimas dažniausiai yra susijęs su kelių fundamentalių teisių pažeidimais, kaip pavyzdžiui, neteisėtu kišimusi į šeimos gyvenimą, teisės į mokslą, sveikatą ir poilsį pažeidimais.

Pareiga saugoti vaikus nuo visų formų išnaudojimo, pirmiausiai įtvirtinta 1924 m. Vaiko teisių deklaracijoje.<sup>203</sup> Šis principas buvo atkartotas bei išplėstas 1959 m. Vaiko teisių deklaracijoje: “vaikas turi būti apsaugotas nuo visų netinkamo elgesio su juo, žiaurumo ir išnaudojimo formų. Jis neturi būti prekybos objektu, nesvarbu, kokia forma.”<sup>204</sup>

Vaiko teisių konvencija vysto ir plėtoja šį principą, akcentuodama konkrečias išnaudojimo formas bei įtvirtindama bendrą draudimą prieš visų formų išnaudojimą. Remiantis 36 straipsnio nuostatomis, valstybės Vaiko teisių konvencijos dalyvės pripažįsta vaiko teisę būti apsaugotam nuo bet kokių išnaudojimo formų, darančių kokią nors žalą jo gerovei,<sup>205</sup> ypač ypačingai nuo ekonominio išnaudojimo (32 straipsnis), išnaudojimo vartojant narkotikus (33 straipsnis), nuo seksualinio išnaudojimo (34 straipsnis bei Fakultatyvinis Protokolas dėl vaikų pardavimo), nuo vaikų prekybos, jų grobimo ar kontrabandos (35 straipsnis) bei vaikų šaukimo tarnauti ginkluotuosiose pajėgose (38 straipsnis bei Fakultatyvinis Protokolas dėl vaikų dalyvavimo ginkluotuose konfliktuose).

Šiame darbe bus aptariamas vaiko ekonominis išnaudojimas. Toks autorės pasirinkimas grindžiamas teisės būti aspaugotam nuo ekonominio išnaudojimo neatsiejamu ryšiu su kitomis fundamentaliomis šiame darbe nagrinėtomis temomis, pavyzdžiui, vaiko teise į mokslą, vaiko teise būti saugomam nuo smurto. Autorės nuomone, nuosekliai aptarti kitų išnaudojimo formų, pavyzdžiui, vaikų prekybos ar vaikų seksualinio išnaudojimo nėra įmanoma dėl darbo apimties ribų.

---

<sup>203</sup> 1924 *Geneva Declaration of the Rights of the Child*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm>>, 4 principas.

<sup>204</sup> 1959 *Declaration of the Rights of the Child*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/25.htm>>, 9 principas.

<sup>205</sup> 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501), 36 str.

## Apsauga nuo ekonominio išnaudojimo

Pažymėtina, kad tarptautinės teisės tikslas yra užkirsti kelią vaikams dirbti tam tikrose situacijose, arba saugoti juos ten, kur dirbti jiems leidžiama. Bendro pobūdžio apsauginę normą, susijusią su vaikų darbu, pateikia Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas. Jis nustato, kad visų vaikų ir jaunuolių atžvilgiu turi būti imamasi specialių apsaugos ir pagalbos priemonių. Vaikai ir jaunuoliai turi būti ginami nuo ekonominio ir socialinio išnaudojimo.<sup>206</sup>

Kovoje su vaikų išnaudojimu svarbus Tarptautinės Darbo Organizacijos vaidmuo. Esminės yra dvi Tarptautinės Darbo Organizacijos konvencijos, nustatančios vaikų darbo standartus, t.y. 1973 metų Konvencija Nr. 138 dėl minimalaus įdarbinimo amžiaus<sup>207</sup> (toliau – TDO Konvencija Nr. 138) bei Konvencija Nr. 182 dėl nepriimtino vaikų darbo uždraudimo ir neatidėliotųjų veiksmų tokiam darbui panaikinti<sup>208</sup> (toliau – TDO Konvencija Nr. 182).

Pažymėtina, kad tarptautinė teisė nevertina bet kokio vaikų darbo kaip išnaudojimo. Vaiko teisių konvencija pripažįsta vaiko teisę būti aspaugotam nuo ekonominio išnaudojimo ir nuo bet kokio darbo, kuris gali būti pavojingas jo sveikatai arba trukdyti jam mokytis, gali kenkti jo sveikatai ir fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam bei socialiniam vystymuisi.<sup>209</sup> Šioje normoje vartotas žodis “ir” patvirtina, kad ekonominis išnaudojimas bei darbas nėra identiškos sąvokos.

Pabrėžtina, kad tarptautinė teisė fokusuojasi ne į darbą *per se*, bet į piktnaudžiavimą juo. Taigi kiekviena situacija yra vertinimo dalykas. Autorė kaip išnaudojimą siūlo vertinti tokius darbo atvejus, kai dėl darbo kyla grėsmė fiziniam, protiniam, dvasiniam bei socialiniam vaiko vystymuisi; vaikui už tą patį darbą mokama mažiau nei suaugusiam asmeniui; įdarbinami ypatingai jauni vaikai ir tai kenksminga jų gerovei, dėl negalėjimo įgyvendinti savo teisės į mokslą bei savęs vystymą ateičiai. Esminius išnaudojimo elementus apibrėžė UNICEF. Į sąrašą papuola: pilnas įsidarbinimas per anstyvo amžiaus vaikų; per ilga darbo trukmė; neadekvatus apmokėjimas; darbas, sukeliantis pernelyg didelę fizinę, psichologinę ar socialinę įtampą; darbas gatvėse; darbas, susijęs su pernelyg didele atsakomybe per ankstyvo amžiaus vaikams; darbas, kuris varžo psichologinį ir

---

<sup>206</sup> 1966 m. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas (Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3290), 10 str. 3 d.

<sup>207</sup> 1973 *C138 Minimum Age Convention*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-12]. Prieiga per internetą: <<http://www.ilo.org/ilolex/english/convdisp1.htm>>.

<sup>208</sup> 1999 *C182 Worst Forms of Child Labour Convention*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-12]. Prieiga per internetą: <<http://www.ilo.org/ilolex/english/convdisp1.htm>>.

<sup>209</sup> 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501), 32 str. 1 d.

socialinį vaiko vystymąsi; ir darbas, kuris mažina vaiko savigarbą.<sup>210</sup> Pažymėtina, kad sąrašas nėra išsamus, todėl į jį gali būti įtrauktas bet koks kitas darbas, kai vaikas dirba nesutinkamai su tarptautiniais standartais.

Vaikų darbas egzistuoja dėl daugybės priežasčių. Skirtingi autoriai nurodo skirtingus lemiamus faktorius. Visų pirma, neatskiriamai su tuo susijęs skurdas. Pasak Tarptautinės Darbo Organizacijos, vaikai, jaunesni nei nustatytas minimalus amžius, eina dirbti dėl skurdo jų šeimose bei lėto jų valstybės vystymosi.<sup>211</sup> S. Ruxton kaip priežastis nurodo kokybiško išsilavinimo stoką bei neadekvačią socialinę apsaugą. Ryškus ir diskriminacijos (etninės, dėl neįgalumo ar lyties) vaidmuo. Pavyzdžiui, kai kuriose kultūrose mergaitės dažniausiai dirba namų darbininkėmis, todėl jų mokslams neteikiama dėmesio jau nuo mažumės.<sup>212</sup> Pasak G. Van Bueren, vaikų darbas valstybėje yra susijęs su privalomo mokslo stoka bei spragomis apsauginiuose teisės aktuose.<sup>213</sup>

Primintina, kad tarptautinėje teisėje egzistuoja tam tikri imperatyvai dėl vaiko įgimto orumo, kuriuos gerbti ir kurių tvirtai laikytis privalo kiekviena valstybė, nepriklausomai nuo valstybės ekonominio išsivystymo lygio. Tačiau praktika rodo, kad vaikų darbas yra 'reikšmingas faktorius' kai kurių valstybių ekonomikoje.<sup>214</sup>

Žvelgiant iš darbdavio perspektyvos, vaikai yra įdarbinami dėl dvejų esminių priežasčių: vaikai yra pigi darbo jėga bei yra lengvai pakeičiami. Maža to, egzistuoja konkretūs darbai, kuriuose vaikai dėl savo ūgio bei vikrumo yra ypatingai išnaudojami.<sup>215</sup>

Šios problemos aktualumą sąlygoja ir tai, kad tai tampa uždaru ratu: išnaudojami vaikai neįgyja išsilavinimo, yra neraštingi, todėl suaugę yra priversti versti savo vaikus dirbti, kad padėtų išlaikyti savo šeimą.

### Vaikų darbo sąvoka

Prieš aptariant vaikų darbo sąvoką, būtina atkreipti dėmesį į dvi tarptautiniu mastu egzistuojančias skirtingas sąvokas: "*child labour*" ir "*work*". Lietuvių kalboje šios sąvokos skamba vienodai, todėl TDO Konvencijos Nr. 138 tikslas "*to ensure the effective*

<sup>210</sup> *End Child Exploitation*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-15]. Prieiga per internetą:

[http://www.unicef.org.uk/campaigns/campaign\\_detail.asp?campaign=16&nodeid=campaign16&section=9](http://www.unicef.org.uk/campaigns/campaign_detail.asp?campaign=16&nodeid=campaign16&section=9)

<sup>211</sup> *Conditions of work digest. Child Labour: Law and Practice*. Volume 10. Geneva: International Labour Office, 1991, p. 7.

<sup>212</sup> RUXTON, S. *What about us? Children's Rights in the European Union. Next steps*. Brussels: The European Children's Network, 2005, p. 124.

<sup>213</sup> VAN BUEREN, G. *The International Law on the Rights of the Child*. Hague: Kluwer Law International, 1998, p. 263.

<sup>214</sup> Pavyzdžiui, Pakistanas yra ketvirta valstybė pasaulyje pagal kilimų gamybą. Ir tai tik vaikų dėka. U.S. Department of Labour. Pakistan. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-10]. Prieiga per internetą: <http://www.dol.gov/ilab/media/reports/iclp/sweat/pakistan.htm>.

<sup>215</sup> VAN BUEREN, G. *The International Law on the Rights of the Child*. Hague: Kluwer Law International, 1998, p. 263.

*abolition of child labour and to raise progressively the minimum age for admission to employment or work to a level consistent with the fullest physical and mental development of young persons*” išreikštas lietuvių kalba skamba nelogiškai: “panaikinti vaikų darbą ir didinti minimalų įdarbinimo ar darbo amžių iki lygio, suderinamo su visišku jaunų asmenų fiziniu ir protiniu išsivystymu.”<sup>216</sup>

Autorė laiko būtina šias sąvokas atskirti, todėl šiame darbe pasirinktos šios sąvokos: draudžiamas vaikų darbas – kaip naikintinas reiškinys (angl. – *child labour*) bei vaikų darbas (angl. – *work*), kaip reiškinys, reikalaujantis nuoseklaus reglamentavimo, kad nevirstų draudžiamu vaikų darbu.

Pasaulyje dirba daug vaikų. Jie gali padėti dirbti namų ruošoje, prižiūrėti jaunesnes seseris ar brolius. Tokiu būdu vaikai dalyvauja šeimos gyvenime. Tačiau sąvoka “draudžiamas vaikų darbas” turi kitą reikšmę. Ši sąvoka implikuoja veiklą, kenksmingą vaiko sveikam vystymuisi.

Išsamiausias neteisėto vaikų darbo duomenis pateikia Tarptautinė Darbo Organizacija, įvertinusi, kad 2002 m. “ekonomiškai aktyvių” vaikų skaičius visame pasaulyje siekė 352 milijonus. Iš šių 352 milijonų ekonomiškai aktyvių vaikų Tarptautinė Darbo Organizacija 246 milijonus priskyrė prie neteisėtų vaikų darbininkų (angl. – *child labourer*).<sup>217</sup>

Didžiausią problemą, autorės nuomone, siekiant atskirti, ar dirbantis vaikas papuola į neteisėto vaiko darbininko ar tiesiog dirbančio vaiko kategoriją, sukelia šių rūšių darbai: namuose dirbantys vaikai, nelegaliai dirbantys vaikai arba dirbantys ir kartu lankantys mokyklą vaikai. Žinoma, atsakymas negali būti vienareikšmis. To pasekoje, tarptautinėje teisėje neegzistuoja tikslus draudžiamo vaikų darbo apibrėžimas. Kiekvienas tarptautinis teisės aktas implementuoja savitą sąvoką, todėl nėra aišku, kada vaikų darbas virsta draudžiamu vaikų darbu. Autorės nuomone, vertinant, ar tam tikra veikla patenka į draudžiamo vaikų darbo sąvoką, svarbūs du elementai: darbo pobūdis bei dirbančio vaiko amžius.

Išsamiausią reglamentavimą, autorės nuomone, pateikia Vaiko teisių konvencija. Šis teisės aktas įtvirtina bendrą vaiko teisę “būti apsaugotam nuo ekonominio išnaudojimo ir nuo bet kokio darbo (angl. – *any work*), kuris gali būti pavojingas jo sveikatai arba trukdyti jam mokytis, gali kenkti jo <...> vystymuisi”.<sup>218</sup> Autorė siekia atkreipti dėmesį, kad Vaiko teisių konvencija vartoja sąvoką “bet koks darbas”, siekdama

---

<sup>216</sup> 1973 C138 Minimum Age Convention. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-12]. Prieiga per internetą: <<http://www.ilo.org/ilolex/english/convdsp1.htm>>, 1 str.

<sup>217</sup> End Child Exploitation. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-15]. Prieiga per internetą: [http://www.unicef.org.uk/campaigns/campaign\\_detail.asp?campaign=16&nodeid=campaign16&section=9](http://www.unicef.org.uk/campaigns/campaign_detail.asp?campaign=16&nodeid=campaign16&section=9)

įtraukti visas įmanomas darbo rūšis ar veiklos sritis. Šiuo aktu siekiama vaikų darbą riboti, atsižvelgiant į jo pobūdį (pavojingas sveikatai, kenksmingas vystymuisi), o ne į konkrečią darbo rūšį (pavyzdžiui, darbus šeimoje ar namines paslaugas). Toks reglamentavimas, autorės nuomone, tinkamiausiai atspindi geriausių vaiko interesų principą.

Be tikslo panaikinti vaikų draudžiamą darbą TDO Konvencija Nr. 138 taipogi siekia didinti minimalų įdarbinimo ar darbo amžių iki lygio, suderinamo su visišku jaunu asmenų fiziniu ir protiniu išsivystymu.<sup>219</sup> Šiuo tikslu TDO Konvencijos Nr. 138 2 straipsnis įpareigoja kiekvieną valstybę dalyvę nurodyti minimalų įdarbinimo ar darbo amžių savo teritorijoje, su Konvencijos leidžiamomis išimtimis.

#### *Minimalaus įdarbinimo amžiaus reikalavimas*

TDO Konvencija Nr. 138 siekia, kad minimalus amžius nebūtų mažesnis negu pradinės mokyklos baigimo amžius ir bet kuriuo atveju ne mažesnis negu 15 metų.<sup>220</sup> Tai, autorės nuomone, esminė šio teisės akto nuostata, tačiau jos įgyvendinimas nėra absoliutus, nes TDO Konvencija Nr. 138 numato nemažai netaikymo atvejų.

Autorės nuomone, ypatingai svarbu išvengti teisinės galimybės įdarbinti vaikus, turinčius pareigą lankyti mokyklą. Todėl teigiamai yra vertintinas reglamentavimas, minimalų vaikų įsidarbinimo amžių siejantis su privalomojo mokslo pabaiga (minimalus įsidarbinimo amžius neturi būti mažesnis negu pradinės mokyklos baigimo amžius).

Pažymėtina, kad valstybės narės yra visiškai laisvos deklaruoti, kad minimalus įdarbinimo amžius jų teritorijoje yra virš 15 metų. Tai visiškai atitinka TDO Rekomendacijos Nr. 146 dėl minimalaus amžiaus<sup>221</sup> pagrindines gaires, kurios pabrėžia, kad valstybės turėtų siekti padidinti minimalų įsidarbinimo amžių iki 16 metų visose ekonominėse veiklose.<sup>222</sup>

Pažymėtina, kad Vaiko teisių konvencija tiesiogiai neįtvirtina tarptautinių standartų dėl konkretaus minimalaus vaiko įsidarbinimo amžiaus. Dokumentas tiesiog įpareigoja valstybes dalyves imtis teisinių, administracinių, socialinių ir auklėjamųjų priemonių, siekiant apsaugoti vaiką nuo ekonominio išnaudojimo. Šiam tikslui, vadovaudamosios atitinkamomis kitų tarptautinių dokumentų nuostatomis, valstybės dalyvės:

---

<sup>218</sup> 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501), 32 str. 1 d.

<sup>219</sup> 1973 C138 Minimum Age Convention. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-12]. Prieiga per internetą: <<http://www.ilo.org/ilolex/english/convdisp1.htm>>. 1 str.

<sup>220</sup> *Ibidem*, 2 str. 3 d.

<sup>221</sup> 1973 R146 Minimum Age Recommendation. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-12]. Prieiga per internetą: <<http://www.ilo.org/ilolex/english/recdisp1.htm>>;

<sup>222</sup> *Ibidem*, 7 str.

- nustato minimalų priėmimo į darbą amžių;
- numato darbo dienos trukmę ir darbo sąlygas;
- numato atitinkamas bausmes arba kitas sankcijas, leidžiančias veiksmingai įgyvendinti šią normą.<sup>223</sup>

Autorės nuomone, atsižvelgiant į geriausių vaiko interesų principą, valstybei nepakanka vien pakelti minimalaus amžiaus iki reikalaujamos ribos. Ji taipogi turi užtikrinti, kad neegzistuoja jokie socialinio spaudimo elementai, kurie *de facto* toliau pažeistų vaikų, jaunesnių nei nustatytas amžius, teises ir interesus.

### *Išimties dėl minimalaus įsidarbinimo amžiaus*

Visų pirma, valstybėms TDO Konvencijos Nr. 138 narėms, kurių ekonomikos ir švietimo sąlygos yra nepakankamai išvystytos, leidžiama nustatyti 14 metų minimalų amžių.<sup>224</sup> Pažymėtina, kad ši Konvencijos nuostata laikytina pereinamąja priemone, kurios tikslas skatinti besivystančias valstybes jungtis prie Konvencijos ir vėliau imti taikyti normas, numatančias aukštesnį minimalų amžių. Tai patvirtina ir TDO Rekomendacija Nr. 146, pagal kurią valstybėms, kuriose minimalus amžius nesiekia 15 metų, skubiai siūloma jį pakelti iki minėto amžiaus ribos. Valstybės narės, nustačiusios 14 metų minimalų amžių, privalo nurodyti, kas tai lemia, o vėliau patvirtinti, kad priežastys tai daryti vis dar egzistuoja.<sup>225</sup>

TDO Konvencija Nr. 138 leidžia valstybėms, kiek tai būtina, netaikyti šios Konvencijos konkrečioms įdarbinimo ar darbo kategorijoms, dėl kurių kyla ypatingų ir esminių taikymo problemų.<sup>226</sup> Autorės nuomone, išimtis, pagrįsta “ypatingomis ir esminėmis taikymo problemomis” laikytina per laisvu reglamentavimu. Tokia taisyklė atriša valstybėms rankas suteikti išimčių praktiškai bet kuriai darbo kategorijai, grindžiant tai “ypatingų ir esminių problemų” egzistavimu. Ir vien valstybės pareigos visiškai pagrįsti tokį netaikymą, autorės nuomone, nepakanka. Minėta sąlyga yra per daug nekonkreči, dėl to sudaranti galimybę piktnaudžiauti.

Kita išimtis, autorės nuomone, taipogi kritikuotina dėl per plačios taikymo apimties. TDO Konvencijos Nr. 138 garantuojama apsauga gali būti sumažinta valstybėje, kurios ekonominės ir administracinės galimybės yra nepakankamai išvystytos.<sup>227</sup> Valstybė narė tokiu atveju tiesiog apibrėžia ekonominės veiklos sritis ar įmonių tipus, kuriems

<sup>223</sup> 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501), 32 str. 2 d.

<sup>224</sup> 1973 *C138 Minimum Age Convention*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-12]. Prieiga per internetą: <<http://www.ilo.org/ilolex/english/convdisp1.htm>>, 2 str. 4 d.

<sup>225</sup> *Ibidem*, 2 str. 5 d.

<sup>226</sup> *Ibidem*, 4 str. 1 d.

Konvencija nebus taikoma.<sup>228</sup> Taigi ne tik konkrečios darbo rūšys, bet net visa ekonominės veiklos sritis gali būti pašalinta iš taikymo apimties.

Svarbu akcentuoti, kad tuo atveju, jei valstybė pasinaudojo TDO Konvencijos Nr. 138 suteikta teise netaikyti jos nuostatų tam tikriems ekonominiams sektoriams, valstybė vistiek turės teisinę pareigą bausti už ekonominį išnaudojimą pagal Vaiko teisių konvenciją.

TDO Konvencijos Nr. 138 6 straipsnis numato dar prie išimčių priskirtinus atvejus. Pirma, tai darbas, kurį atlieka jaunuoliai ir vaikai mokyklose bendrajam, profesiniam ar techniniam išsilavinimui ugdyti arba kitose mokymo institucijose bei, antra, darbas, kurį atlieka mažiausiai 14 metų amžiaus asmenys įmonėse, kuriose toks darbas atliekamas pagal sąlygas, kurias aprašo kompetentinga valdžios institucija, pasikonsultavusi su atitinkamomis darbdavių ir darbuotojų organizacijomis, kur tokios yra, ir tas darbas yra:

- švietimo ar mokymo kurso, už kurį mokykla ar mokymo institucija yra atsakinga, sudėtinė dalis;
- mokymo, iš esmės ar visiškai atliekamo įmonėje, kurį patvirtino kompetentinga valdžios institucija, programos sudėtinė dalis;
- vadovavimo ar orientavimo, kuriuo siekiama palengvinti profesijos ar mokymo pasirinkimą, programos sudėtinė dalis.

TDO Konvencija Nr. 138 taipogi leidžia valstybėms narėms nacionaliniais įstatymais ar kitais norminiais aktais leisti įdarbinti ar dirbti lengvą darbą 13-15 metų amžiaus asmenims, jeigu tas darbas:

- neatrodo pavojingas jų sveikatai ar vystymuisi;
- ne toks, kuris formuoja nepalankų jų požiūrį į mokyklą, jų dalyvavimą profesiniame orientavime ar mokymo programose, patvirtintose kompetentingos valdžios institucijos, ar jų sugebėjimą gauti naudos iš gautos instrukcijos.<sup>229</sup>

TDO Konvencija Nr. 138 tiksliai neįvardija, koks darbas laikomas “lengvu darbu”. Maža to, nėra net esminių nuostatų dėl “lengvo darbo” sąlygų, trukmės, laiko ar kitų požymių, kurie pateiktų konkretnę supratimą. TDO Konvencija Nr. 138 palieka valstybių narių kompetentingoms valdžios institucijoms teisę nustatyti tiek veiklos sritis, kuriose toks įdarbinimas ar darbas būtų leidžiamas, tiek valandas ir sąlygas, kuriomis toks įdarbinimas ar darbas gali būti atliekamas.<sup>230</sup> Autorės nuomone, reikalingas tikslus “lengvo darbo” apibrėžimas. Tai sumažintų pažeidimų galimybę ir atitinkamai stiprintų

---

<sup>227</sup> *Ibidem*, 5 str. 1 d.

<sup>228</sup> *Ibidem* 5 str. 2 d.

<sup>229</sup> *Ibidem*, 7 str. 1 d.

<sup>230</sup> *Ibidem*, 7 str. 2 d.



vaikų pozicijas. Pagal šiandieninį reglamentavimą, autorė, nustatant lengvą darbą, siūlo atsižvelgti į tokius aspektus kaip vaiko mokslai ir sveikata.

Darytina išvada, kad vaiko teisė į apsaugą nuo ekonominio išnaudojimo tarptautiniu mastu nėra pakankamai užtikrinama. Tarptautinė Darbo Organizacija įtvirtina gausybę išimčių, sukuriančių teisinį pagrindą, netaikyti tarptautinių normų daugybei darbo santykių. Tai, autorės nuomone, sukuria teisinio reglamentavimo spragas. Vaiko teisių konvencija nėra pakankamai tiksli, todėl jos nuostatos nėra veiksminga priemone siekiant vaikui palankiausių darbo sąlygų. Žinoma, paminėtina, kad didžiulę įtaką tam daro valstybių politinio noro ginti vaikus nuo ekonominio išnaudojimo trūkumas. Pavyzdžiui, ypatingai skaudi padėtis Indijoje. Indijos Vyriausybė pripažįsta 17,5 milijonų dirbančių vaikų. O įvairių organizacijų skaičiavimai svyruoja nuo 44 iki 100 milijonų dirbančių vaikų.<sup>231</sup> Šiandien tokio masto vaikų darbo panaikinimas praktiškai sunkiai įsivaizduojamas.

#### Vaikų darbo sąlygos

Tarptautinė Darbo Organizacija, siekdama panaikinti draudžiamą vaikų darbą, atkreipė dėmesį į egzistuojantį faktą, kad daugelyje pasaulio valstybių vaikai vis dėlto dirba. Todėl be minimalaus įdarbinimo amžiaus įtvirtinimo, Tarptautinė Darbo Organizacija priėmė keletą sutarčių, skirtų apsaugoti vaikus nuo darbo sąlygų, kenksmingų jų vystymuisi.

TDO Konvencijos Nr. 138 normos draudžia vaikams įsidarbinti ar dirbti bet kurios rūšies darbą, kuris pagal savo pobūdį ar aplinkybes, kuriomis jis dirbamas, gali kelti pavojų jaunuolių sveikatai, saugumui ar moralei.<sup>232</sup> Minimalus tokio įdarbinimo amžius yra 18. Pažymėtina, kad tarptautinė teisė neapibrėžia sąvokos “pavojingas” ir nenurodo, kokios darbo rūšys patenka į šią sąvoką. Tai nustatyti paliekama valstybių kompetencijai: “nustato nacionaliniai įstatymai ar kiti norminiai aktai arba kompetentinga valdžios institucija, pasikonsultavusi su darbdavių ir darbuotojų organizacijomis, kur tokios yra.”<sup>233</sup> Autorės nuomone, pavojingų darbų sąrašas turėtų būti pastoviai peržiūrimas, atkreipiant dėmesį į progresuojančias mokslines žinias ar duomenis, gautus atlikus epidemiologinius ar kitokius panašius tyrimus.

Pažymėtina, kad TDO Konvencija Nr. 138 nustato labai mažai reikalavimų dėl darbo sąlygų, kuriomis vaikams leidžiama dirbti (kai jie jau teisiškai gali dirbti). TDO Konvencija Nr. 182 numato, kad nepriimtiniu vaikų darbu laikytinas “darbas, kuris savo

<sup>231</sup> U.S. Department of Labour. India. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.dol.gov/ilab/media/reports/iclp/sweat/india.htm>>.

<sup>232</sup> 1973 C138 Minimum Age Convention. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-12]. Prieiga per internetą: <<http://www.ilo.org/ilolex/english/convdisp1.htm>>, 3 str. 1 d.

prigimtimi ir aplinkybėmis, kuriomis dirbamas, gali pakenkti vaiko sveikatai, saugumui bei moralei.”<sup>234</sup> Darbų rūšis, patenkančias į šią kategoriją, nustato valstybės nacionaliais įstatymais, atsižvelgamos į tarptautinius standartus.<sup>235</sup>

Europos regione egzistuoja aukštesni standartai. Europos Socialinės Chartijos 7 straipsnis “Vaikų ir paauglių teisė į apsaugą” numato daugybę sąlygų, užtikrinant veiksmingą apsaugą. Tačiau tarptautiniu mastu daugelis šių sąlygų tėra įtrauktos į Tarptautinės Darbo Organizacijos rekomendacijų nuostatas ir dėl to nėra valstybėms narėms privalomos. Pavyzdžiui, pripažinti jaunų darbuotojų ir mokinių teisę į teisingą darbo užmokestį ar kitas atitinkamas išmokas;<sup>236</sup> nustatyti, kad laikas, kurį paaugliai darbdavio sutikimu per įprastinę darbo dieną sugaišta profesiniam pasirengimui, būtų laikomas darbo dienos dalimi;<sup>237</sup> nustatyti, kad asmenys iki 18 metų amžiaus, dirbantys darbus, kuriuos nustato vidaus įstatymai ar kiti teisės aktai, reguliariai tikrintūsi sveikatą.<sup>238</sup>

Vaiko teisių konvencija tiesiog įpareigoja valstybes dalyves numatyti darbo dienos trukmę ir darbo sąlygas bei atitinkamas bausmes arba kitas sankcijas, siekiant veiksmingo įgyvendinimo.

Detalizuojant sąlygas, prasminga pasitelkti TDO Rekomendacijos Nr. 146 nuostatas. Šis dokumentas rekomenduoja, kad sąlygos, kuriomis jaunesni nei 18 metų amžiaus asmenys yra įdarbinami arba dirba, turi atitikti patenkinamus standartus ir būti atidžiai prižiūrimos. Nors TDO Rekomendacija Nr. 146 tiksliai nenurodo valandų, kurias leidžiama dirbti skirtingo amžiaus vaikams, skaičiaus, tačiau rekomenduoja, kad šios valandos būtų griežtai ribojamos dienos ir savaitės trukmės pagrindu. Ypatingas dėmesys turėtų būti skirtas sąlygoms, nustatančioms teisingą atlyginimą bei įtvirtinančioms vienodo apmokėjimo už vienodą darbą principą.<sup>239</sup> Autorės nuomone, šia nuostata siekiama užkirsti kelią galimai vaikų diskriminacijai. Pabrėžtina, kad teisingo apmokėjimo principas yra esminis kovojant su vaikų išnaudojimu. Jei vaikui būtų mokama tiek pat, kiek suaugusiam asmeniui, vaikų darbas nebūtų toks paplites.

Paminėtina, kad vaikus įmanoma išnaudoti tiek atvirai, tiek paslėptai. Atviras išnaudojimas – tai vaikų darbas aplinkoje, kuri yra kenksminga ar nesaugi suaugusiam

---

<sup>233</sup> *Ibidem*, 3 str. 2 d.

<sup>234</sup> 1999 C182 *Worst Forms of Child Labour Convention*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-12]. Prieiga per internetą: <<http://www.ilo.org/ilolex/english/convdisp1.htm>>, 3 str. D p.

<sup>235</sup> *Ibidem*, 4 str. 1 d.

<sup>236</sup> 1996 m. Europos socialinė chartija (Valstybės žinios, 2001, Nr. 49-1704), 7 str. 5 d.

<sup>237</sup> 1996 m. Europos socialinė chartija (Valstybės žinios, 2001, Nr. 49-1704), 7 str. 6 d.

<sup>238</sup> *Ibidem*, 7 str. 9 d.

<sup>239</sup> 1973 R146 *Minimum Age Recommendation*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-12]. Prieiga per internetą: <<http://www.ilo.org/ilolex/english/recdisp1.htm>>, 13 str.

asmeniui. Paslėptas išnaudojimas apima tokį darbą, kuris laikomas saugiu suaugusiam asmeniui, tačiau nebūtinai saugus vaikui dėl to, kad jis vis dar auga ir vystosi.<sup>240</sup>

#### Teisės į apsaugą nuo išnaudojimo įgyvendinimas

Kovos su vaikų darbu problemos, pirmiausiai, susiję su faktu, kad sąlyginai mažai valstybių yra ratifikavusios TDO Konvenciją Nr. 138, ypač tos kuriose ši problema ypatingai aktuali. Jeigu ir yra, tai su galybe išlygų, leidžiančių valstybėms netaikyti svarbių Konvencijos nuostatų. Be to, kovoti su vaikų darbu trukdo tai, kad daugelis vaikų dirba neoficialiame sektoriuje. Tai ne tik neleidžia surinkti tikslių duomenų, bet ir atitinkamai taikyti konkrečių teisės normų vaikų darbui.

TDO Konvencijos Nr. 138 nuostatos įpareigoja valstybes nares imtis visų būtinų priemonių užtikrinti efektyvų Konvencijos įgyvendinimą, tame tarpe, tam tikrų baudų numatymas;<sup>241</sup> asmenų, atsakingų už nuostatų, įgyvendinančių Konvenciją, laikymąsi, nustatymas;<sup>242</sup> sąrašų ar kitų dokumentų, kuriuos turi turėti darbdavys, nustatymas.<sup>243</sup>

Svarbu akcentuoti, kad siekiant užkirsti kelią teisės į apsaugą nuo išnaudojimo pažeidimams, vien tarptautinio reglamentavimo šioje srityje nepakanka. Kiekviena valstybė turi jausti pareigą tinkamai įdiegti tarptautinius standartus kovoje su vaikų išnaudojimu savo nacionalinėje teisės sistemoje bei atitinkamą pareigą tinkamai šiuos standartus įgyvendinti praktikoje.

Neužtenka vien deklaratyvių taisyklių priėmimo. Pirmiausia reikia kovoti su vaikų darbo priežastimis. O priežastys, kaip buvo minėta, yra įvairios. Visų pirma, būtinas skurdo mažinimas bei ekonominės politikos vystymas. Turi būti taikomos tokios socialinės ir ekonominės priemonės, kurios pašalintų vaikų ekonominės veiklos poreikį bei kurios visais atvejais užtikrintų tinkamą paramą vaikams.

#### Europos Sąjungos reglamentavimas

Tarptautinė laisvųjų profsąjungų konfederacija pabrėžė, kad “paprastai, nors ne visada, įstatymų dėl vaikų darbo įgyvendinimas bei privalomojo mokslo reikalavimai mažina vaikų darbo problemą. Tai pastebėtina šiaurinėse bei vakarinėse Europos Sąjungos

---

<sup>240</sup> VAN BUEREN, G. *The International Law on the Rights of the Child*. Hague: Kluwer Law International, 1998, p. 270.

<sup>241</sup> 1973 C138 *Minimum Age Convention*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-12]. Prieiga per internetą: <<http://www.ilo.org/ilolex/english/convdisp1.htm>>, 9 str. 1 d.

<sup>242</sup> *Ibidem*, 9 str. 2 d.

<sup>243</sup> *Ibidem*, 9 str. 3 d.

valstybėse. Pietinėse ir rytinėse valstybėse narėse tai išlieka rimta problema.”<sup>244</sup> Šią perspektyvą patvirtina 2005 metų Europos Parlamento pranešimas, kuriame nurodoma, kad 5 milijonai vaikų yra išnaudojami darbo vietose Rytų Europoje bei Viduržemio regione, ypač ES valstybėse narėse.

1994 m. Europos Tarybos direktyva 94/33/EB dėl dirbančio jaunimo apsaugos valstybių narių Vyriausybės įpareigoja saugoti asmenų, neturinčių 18 metų, sveikatą bei saugumą, taipogi nustatyti specialius reikalavimus dėl konkrečių darbo rūšių, darbo valandų, poilsio pertraukų bei naktinio darbo.<sup>245</sup> Taigi šioje srityje kompetencija paliekama valstybėms narėms.

---

<sup>244</sup> RUXTON, S. *What about us? Children's Rights in the European Union. Next steps*. Brussels: The European Children's Network, 2005, p. 124.

<sup>245</sup> 1994 m. birželio 22 d. Tarybos direktyva 94/33/EB dėl dirbančio jaunimo apsaugos (OL L 216, 1994 8 20, p. 12—20).

## IŠVADOS

1. Vaiko teisių įgyvendinimas priklauso nuo vaikystės pradžios ir pabaigos momentų. Jų nustatymas tarptautiniu mastu kelia problemų. Autorės nuomone, nustatant vaikystės pradžios momentą, sektinas pavyzdys yra Amerikos žmogaus teisių konvencija, ginanti gyvybę nuo pastojimo momento. Tinkama vaikystės pabaiga laikytina Vaiko teisių konvencijos nuostata, įtvirtinanti 18 metų ribą. Tačiau siekiant išvengti piktnaudžiavimo šia nuostata reikia patikslinimo. Autorės nuomone, būtų tikslinga šią nuostatą papildyti taip: vaiku laikomas kiekvienas žmogus, neturintis 18-os metų, jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažinta anksčiau, tačiau bet kuriuo atveju ne anksčiau nei 16 metų.
2. Tarptautinės teisės įtvirtintas vaiko teisių užtikrinimo mechanizmas nėra pakankamas. Tarptautinėje arenoje trūksta specialiai vaikų teisių pažeidimams nagrinėti skirtos institucijos, kuri būtų kompetentinga atstovauti ir ginti vaikų interesus. Tokios institucijos įsteigimas leistų dėmesį koncentruoti vien į vaikų problemas ir atitinkamai efektyviau kovoti su jų teisių pažeidimais.
3. Vaiko teisių apsaugą siūloma stiprinti vykdant visuomenės švietimą: būtina apie vaiko teises, Vaiko teisių konvencijos principus ir nuostatas plačiai informuoti tiek suaugusius, tiek vaikus. Skatintinas ir tarptautinis bendradarbiavimas šioje srityje. Autorės nuomone, ypač naudingas būtų vaikų įtraukimas tam tikru lygiu į teisės kūrimą.
4. Vaiko statuso specifiškumą atskleidžia esminiai vaiko teisių principai. Geriausių vaiko interesų principas kyla iš vaiko nesubrendimo bei pažeidžiamumo: kai vaiko teisės įgyvendinamos padedant kitiems subjektams, būtinas pirmenybės teikimas vaiko interesams. Didėjančių vaiko sugebėjimų principas įrodo, kad vaiko statusas nėra pastovi būseną. Jis vystosi, artėdamas prie pilnametystės ribos, suteikiančios visišką veiksnumą. Šis principas sąlygoja laipsnišką veiksnumo įgyjimą. Autorės nuomone, šie principai pripažintini tarptautinės paprotinės teisės dalimi.
5. Tarptautiniu mastu nėra pilnai užtikrinama vaiko teisė išsaugoti savo identiškumą. Įvaikio galimybės pažinti biologinis tėvus ribojimas traktuotinas kaip įteisinta diskriminacija. Kartu tai riboja vaiko teisę pažinti savo biologinius brolius bei seseris, kas iš esmės prieštarauja Europos žmogaus teisių konvencijos 8 straipsniui, Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 17 straipsniui.
6. Vaikui yra garantuojama teisė į vardą, tačiau nesuteikiamos galimybės šiai teisei įgyvendinti. Remiantis didėjančių vaiko sugebėjimų principu bei teise laisvai reikšti

pažiūras visais vaika liečiančiais klausimais, reikėtų sukurti sąlygas šia teise pasinaudoti ir pačiam vaikui.

7. Kalbant apie šeimos santykius, siūlytina vartoti platesnę – “šeimos aplinkos” sąvoką. Tai atitinkamai sąlygos platesnę vaiko teisių apsaugą. Teigiamai vertintina praktika šeimos egzistavimo klausimą priskirti prie fakto klausimų, nustatomų įvertinus tam tikras aplinkybes.
8. Įvaikinimo santykiai grindžiami vaiko interesais, o ne naudos suteikimu tėvams. Dėl savo esmės įvaikinimo santykiai geriausiai sukuria šeimos aplinką, todėl jiems turi būti teikiama pirmenybė kitų alternatyvių vaiko priežiūros formų atžvilgiu. Nors teisės aktai ir tarptautinė praktika pripažįsta nacionalinių įvaikinimų pirmenybę tarpvalstybinių įvaikinimų atžvilgiu, tačiau, autorės nuomone, tarpvalstybinių įvaikinimų draudimas negali būti teisinamas kultūrinių ar tautinių vertybių saugojimu. Augimas šeimos aplinkoje yra didesnė vertybė.
9. Vaikui tarptautiniu mastu nėra garantuojama pakankama apsauga nuo smurto. Fizinės bausmės laikytinos smurto forma ir privalo būti naikintinos. Vaikas turi teisę į tokio pačio lygio apsaugą nuo smurto kaip ir suaugęs asmuo. Tai išplaukia iš pagarbos žmogaus orumui, teisės į fizinį vientisumą bei vienodos apsaugos pagal įstatymą. Bausmių skirstymas į sunkias ir nesunkias sudaro klaidingą prielaidą, kad tam tikro lygio smurtas gali būti pateisinamas. Todėl doktrinoje ir praktikoje turi būti vengiama tokio grupavimo.
10. Vaiko teisė būti mokomam pagal jo įsitikinimus suprantama kaip tėvų teisė parinkti vaikui religinį ir dorovinį auklėjimą pagal savo pačių įsitikinimus. Nors vaiko vaidmuo priimant sprendimus šioje srityje nėra aiškiai įvardintas, tačiau, atsižvelgus į vaiko teisę laisvai reikšti savo pažiūras visais jį liečiančiais klausimais bei į didėjančių vaiko sugebėjimų principą, darytina išvada, kad vaikas turi teisę dalyvauti priimant sprendimus, susijusius su teise būti mokomam pagal savo įsitikinimus.
11. Ikimokyklinis lavinimas – tai viena iš tinkamų fundamentalios teisės į mokslą įgyvendinimo prielaidų, todėl tarptautiniu mastu turėtų būti skatintina ikimokyklinio lavinimo teikimo praktika.
12. Tarptautiniu mastu nėra pakankamai užtikrinama vaiko teisė į apsaugą nuo ekonominio išnaudojimo. Tai lemia tarptautinėje teisėje įtvirtintos plačios išimtys. Siekiant efektyvesnio reglamentavimo būtų tikslinga sumažinti išimčių ribas bei įtvirtinti tam tikrų sąvokų prasmes. Pavyzdžiui, “lengvo darbo” sąvokos. Tai sumažintų pažeidimų galimybes ir atitinkamai stiprintų vaiko pozicijas.

## LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai:

Jungtinių Tautų teisės aktai:

1. 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501);
2. 1989 m. Vaiko teisių konvencijos 2000 m. fakultatyvinis protokolas dėl vaikų dalyvavimo ginkluotuose konfliktuose (Valstybės žinios, 2002, Nr. 126-5734);
3. 1989 m. Vaiko teisių konvencijos 2000 m. fakultatyvinis protokolas dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos (Valstybės žinios, 2004, Nr. 108-4037);
4. 1993 m. Konvencija “Dėl vaikų apsaugos ir bendradarbiavimo tarptautinio įvaikinimo srityje” (Valstybės žinios, 1997, Nr. 101-2550);
5. *1981 Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination against Women*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-1-09]. Prieiga per internetą: <<http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm>>;
6. 1949 m. Ženevos konvencijų 1977 m. papildomas protokolas “Dėl tarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos” (I protokolas) (Valstybės žinios, 2000, Nr. 63-1909);
7. 1969 m. Vienos konvencija “Dėl tarptautinių sutarčių teisės” (Valstybės žinios, 2002, Nr. 13-480);
8. 1966 m. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas (Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3290);
9. 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3288);
10. *1960 Convention against Discrimination in Education*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-09]. Prieiga per internetą: <[http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/d\\_c\\_educ.htm](http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/d_c_educ.htm)>;
11. 1945 m. Jungtinių Tautų Chartija (Valstybės žinios, 2002, Nr. 15-557);
12. *1990 World Declaration on the Survival, Protection and Development of Children*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.unicef.org/wsc/declare.htm>>;
13. *1986 Declaration on Social and Legal Principles relating to the Protection and Welfare of Children, with special reference to Foster Placement and Adoption Nationally and Internationally*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/27.htm>>;

14. *1974 Recommendation concerning Education for International Understanding, Cooperation and Peace and Education relating to Human Rights and Fundamental Freedoms*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-11]. Prieiga per internetą: <<http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/77.htm>>;
15. *1966 Recommendation concerning the Status of Teachers*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-10]. Prieiga per internetą: <[http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL\\_ID=13084&URL\\_DO=DO\\_PRINTPAGE&URL\\_SECTION=201.html](http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13084&URL_DO=DO_PRINTPAGE&URL_SECTION=201.html)>;
16. *1959 Declaration of the Rights of the Child*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/25.htm>>;
17. 1948 m. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (Valstybės žinios, 2006, Nr. 68-2497);
18. *1924 Geneva Declaration of the Rights of the Child*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm>>;

Tarptautinės Darbo Organizacijos teisės aktai:

19. *1999 C182 Worst Forms of Child Labour Convention*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-12]. Prieiga per internetą: <<http://www.ilo.org/ilolex/english/convdisp1.htm>>;
20. *1973 C138 Minimum Age Convention*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-12]. Prieiga per internetą: <<http://www.ilo.org/ilolex/english/convdisp1.htm>>;
21. *1973 R146 Minimum Age Recommendation*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-12]. Prieiga per internetą: <<http://www.ilo.org/ilolex/english/recdisp1.htm>>;

Europos Sąjungos teisės aktai:

22. 2004 m. Sutartis dėl Konstitucijos Europai. (OL 2004/C 310/01);
23. 1999 m. Amsterdamo sutartis, iš dalies pakeičianti Europos Sąjungos sutartį, Europos Bendrijų steigimo sutartis ir tam tikrus su jomis susijusius aktus. Celex nr. 11997D;
24. 1992 m. Europos Sąjungos sutartis (Mastrichto sutartis). Celex nr. 11992M;
25. Konsoliduota Europos Ekonominės Bendrijos steigimo sutartis (Valstybės žinios, 2004, Nr. 2-20);
26. 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2004/38/EB dėl Sąjungos piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje, iš dalies keičianti Reglamentą (EEB) Nr. 1612/68 ir panaikinanti Direktyvas 64/221/EEB, 68/360/EEB, 72/194/EEB, 73/148/EEB, 75/34/EEB, 75/35/EEB, 90/364/EEB, 90/365/EEB ir 93/96/EB (OL L 158, 2004 4 30, p. 77-123);
27. 1994 m. birželio 22 d. Tarybos direktyva 94/33/EB dėl dirbančio jaunimo apsaugos (OL L 216, 1994 8 20, p. 12—20);



28. 1968 m. spalio 15 d. Tarybos reglamentas (EEB) Nr. 1612/68 dėl laisvo darbuotojų judėjimo Bendrijoje (OL L 257, 1968 10 19, p. 2-12);
29. *2006 Communication from the Commission, Towards an EU Strategy on the Rights of the Child*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-01-30]. Prieiga per internetą: <[http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2006/com2006\\_0367en01.pdf](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2006/com2006_0367en01.pdf)>;

Europos Tarybos teisės aktai:

30. 1996 m. Europos socialinė chartija (Valstybės žinios, 2001, Nr. 49-1704);
31. 1952 Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos protokolas Nr. 1, iš dalies pakeistas protokolu Nr. 11 (Valstybės žinios, 2000, Nr. 96-3016);
32. 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987);
33. *1979 Recommendation 874 on a European Charter on the rights of the child*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-30]. Prieiga per internetą: <<http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta79/BREC874.pdf>>;

Afrikos Vienybės Organizacijos (angl. – Organisation of African Unity) teisės aktai:

34. *1999 African Charter on the Rights and Welfare of the Child*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-26]. Prieiga per internetą: <http://www1.umn.edu/humanrts/africa/afchild.htm>;
35. *1986 African Charter on Human and People's Rights*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-27]. Prieiga per internetą: <<http://www1.umn.edu/humanrts/instree/z1afchar.htm>>;

Amerikos Valstybių Organizacijos (angl. – Organisation of American States) teisės aktai:

36. *1969 American Convention on Human Rights*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-26]. Prieiga per internetą: <<http://www.cidh.org/Basicos/basic3.htm>>;
37. *1948 American Declaration of the Rights and Duties of Man*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-26]. Prieiga per internetą: <<http://www.cidh.org/Basicos/basic2.htm>>;

Specialioji literatūra:

38. ACKERS, L.; STALFORD, H. *A Community for Children? Children, Citizenship and Internal Migration in the EU*. England: Ashgate Publishing Limited, 2004.
39. BECKER, M. *The Pressure to Abandon*. International Children's Rights Monitor 5. Hague: Kluwer Law International, 1988;
40. BIRMONTIENĖ, T., et al. *Lietuvos Konstitucinė Teisė*: vadovėlis. 2-asis leid. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002.

41. BODIN, D. *Violence at School*. Background Paper for the Regional Consultation for the UN Study on Violence against Children, Ljubljana, 2005;
42. CHAPONNIERE, C. *A Question of Interest – Inter-country adoption*. International Children's Rights Monitor. Hague: Kluwer Law International, 1982;
43. DELUPIS, I. *International Adoptions and the Conflicts of Law*. The International and Comparative Law Quarterly. Oxford: Oxford University Press, 1976;
44. FARSON, R. *Birthrights*. New York: Macmillan, 1974;
45. FOTTRELL, D. One step forward or two steps sideways? Assessing the first decade of the United Nations Convention on the Rights of the Child. In *Revisiting Children's Rights. 10 years of the UN Convention on the Rights of the Child*. Hague: Kluwer Law International, 2000.
46. GOLDSTEIN, J. *Medical care for the child at risk: on state supervision of parental autonomy*. Yale Law Journal 645. New Haven: Yale University Press, 1977;
47. LONBAY, J. *The Right to Education. An analysis of the International Law concerning the Right to Education and its Application in Belgium, France and Ireland*. Florence: European University Institute, 1988;
48. NASKOU-PERRAKI, P. The European Convention on Human Rights: The Jurisprudence on Child Protection. In *Child Protection in the Framework of the Council of Europe*. Working Papers. Athens: Ant. N. Sakkoulas Publishers, 2002.
49. NEWSON, E.; NEWSON, J. *The Extent of Parental Physical Punishment in the United Kingdom*. London: Approach, 1989;
50. NEWELL, P. Ending corporal punishments of children. In *Revisiting Children's Rights. 10 years of the UN Convention on the Rights of the Child*. Hague: Kluwer Law International, 2000.
51. O'DONOVAN, K. What shall we tell the children? In *Birthrights: Law and Ethics at the Beginning of Life*. London: Routledge, 1989;
52. PAPAPASCHALIS, P. The European Convention on the Exercise of Children's Rights and the Related Frameworks: A Short Presentation. In *Child Protection in the Framework of the Council of Europe*. Working Papers. Athens: Ant. N. Sakkoulas Publishers, 2002.
53. RUXTON, S. *What about us? Children's Rights in the European Union. Next steps*. Brussels: The European Children's Network, 2005.
54. STEWART, A. Interpreting the Child's Right to Identity in the UN Convention on the Rights of the Child. In *Falimy Law Quarterly*. S.l., 1992;

55. VAN BUEREN, G. *The International Law on the Rights of the Child*. Hague: Kluwer Law International, 1998.
56. VOLIO, F. *Legal Personality, Privacy and the Family*. New York: Columbia University Press, 1981;

#### Praktinė medžiaga

57. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. kovo 20 d. sprendimas byloje *TYSIĄC v. Poland*. Application no. 5410/03. HUDOC collection;
58. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1994 m. gegužės 26 d. sprendimas byloje *Keegan v. Ireland*. Application No. 16969/90. Hudoc Collection;
59. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1993 m. kovo 25 d. sprendimas byloje *Costello-Roberts v. the United Kingdom*. Application No. 13134/87, Hudoc Collection;
60. Europos žmogaus teisių komisijos 1987 m. liepos 13 d. sprendimas byloje *Adamson v. the United Kingdom*. Application No. 12451/86. Hudoc Collection;
61. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1987 m. spalio 28 d. sprendimas byloje *Inze v. Austria*. Application no. 8695/79. Hudoc Collection;
62. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1986 m. gruodžio 18 d. sprendimas byloje *Johnston and others v. Ireland*. Application no. 9697/82. Hudoc Collection;
63. Europos žmogaus teisių komisijos 1986 m. spalio 15 d. sprendimas byloje *K. v. the United Kingdom*. Application No. 11468/85. Hudoc Collection;
64. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1985 m. kovo 26 d. sprendimas byloje *X and Y v. the Netherlands*. Application No. 8978/80, Hudoc Collection;
65. Europos žmogaus teisių komisijos sprendimas byloje *X., Y., Z. v. Sweden*. 5 EHRR 147 (1982);
66. Europos žmogaus teisių komisijos 1980 m. sprendimas byloje *Paton v. United Kingdom* (1980), 3 E.H.R.R. 408;
67. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1979 m. birželio 13 d. sprendimas byloje *Marckx v. Belgium*. Application no. 6833/74. Hudoc Collection;
68. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1978 m. balandžio 25 d. sprendimas byloje *Tyrer v. the United Kingdom*. Application No. 5856/72. Hudoc Collection;
69. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1976 m. gruodžio 7 d. sprendimas byloje *Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark*. Application No. 5095/71; 5920/72; 5926/72, Hudoc Collection;
70. Europos žmogaus teisių komisijos 1968 m. gruodžio 17 d. pranešimas byloje *Alam and Khan v. United Kingdom*. Application no. 2991/66. Hudoc Collection;

71. Europos Teisingumo Teismo 2002 m. rugsėjo 17 d. sprendimas byloje C-413/99, *Baumbast* (2002), ECR I-7091;
72. Žmogaus teisių komiteto 1978 m. gegužės 2 d. sprendimas byloje *Shirin Aumeeruddy-Cziffra and 19 other Mauritian women v. Mauritius*. U.N. Doc. Supp. No. 40 (A/36/40).  
<[http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/dc5a82bbf4efc072c1256ab200459312?OpenDocument](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/dc5a82bbf4efc072c1256ab200459312?OpenDocument)>;
73. African Commission on Human and Peoples' Rights. *Curtis Francis Doebbler v. Sudan*. Comm. No. 236/2000 (2003). [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-11]. Prieiga per internetą: <<http://www1.umn.edu/humanrts/africa/comcases/236-2000.html>>;
74. Inter-American Commission on Human Rights 1981, March 6, "Baby Boy" Case 2141 (United States), Resolution 23/81. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-26]. Prieiga per internetą: <<http://www.wcl.american.edu/humright/digest/1980/res2381.cfm>>;
75. Indijos Aukščiausiojo Teismo 1984 m. sprendimas byloje *Lakshmi Kant Pandey v. Union of India*. [(1984) 2 SCC 244; AIR 1984 SC 469];
76. Committee on the Rights of the Child, General Comment No. 8. *The right of the child to protection from corporal punishment and other cruel or degrading forms of punishment* (2006). [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-15]. Prieiga per internetą: <[http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/898586b1dc7b4043c1256a450044f331/6545c032cb57bff5c12571fc002e834d/\\$FILE/G0740771.doc](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/898586b1dc7b4043c1256a450044f331/6545c032cb57bff5c12571fc002e834d/$FILE/G0740771.doc)>;
77. Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 13. *The right to education* (1999). [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-15]. Prieiga per internetą: <[http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/\(symbol\)/E.C.12.1999.10.En?OpenDocument](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/(symbol)/E.C.12.1999.10.En?OpenDocument)>;
78. 2006 Education for all Global Monitoring Report. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-13]. Prieiga per internetą: <[http://portal.unesco.org/education/en/ev.php-URL\\_ID=43283&URL\\_DO=DO\\_TOPIC&URL\\_SECTION=201.html](http://portal.unesco.org/education/en/ev.php-URL_ID=43283&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html)>;
79. *2004 Compilation of General Comments and General Recommendations adopted by Human Rights Treaty Bodies*. Human Rights Committee, General Comment 17, article 24. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-05]. Prieiga per internetą: <<http://www1.umn.edu/humanrts/gencomm/hrcom17.htm>>;
80. 2006 m. Tarybos ir Taryboje posėdžiavusių valstybių narių vyriausybių atstovų išvados dėl švietimo ir mokymo veiksmingumo bei teisingumo (OL 2006/C 298/03);
81. *2003 EU Guidelines on Children and Armed Conflicts*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-11]. Prieiga per internetą: .

<http://www.redbarnet.dk/Files/Filer/Rapporter/uganda/Konference/EUGuidelinesonchildrenandarmedconflict.pdf>>;

82. European Commission, Eurydice, Eurostat. *Key Data on Education in Europe 2005*. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities, 2005
83. International Programme on the Elimination of Child Labour (IPEC). Statistical Information and Monitoring Programme on Child Labour (SIMPOC). *Every Child counts: New Global Estimates on Child Labour*. Geneva: International Labour Office, 2002. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-26]. Prieiga per internetą: <http://www.ilo.org/public/english/standards/ipec/simpoc/others/globalest.pdf>>;
84. *Conditions of work digest. Child Labour: Law and Practice*. Volume 10. Geneva: International Labour Office, 1991;
85. U.S. Department of Labour. Pakistan. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-10]. Prieiga per internetą: <http://www.dol.gov/ilab/media/reports/iclp/sweat/pakistan.htm>>;
86. U.S. Department of Labour. India. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-03-10]. Prieiga per internetą: <http://www.dol.gov/ilab/media/reports/iclp/sweat/india.htm>>;

Travaux preparatoires:

87. *1968 Inter-American Yearbook on Human Rights*. Washington, D.C, OAS General Secretariat, p. 321. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007-02-06]. Prieiga per internetą: [http://scm.oas.org/Reference/english/INTER-AMERICAN%20COMM.%20ON%20HUMAN%20RIGHTS%20\(CIDH\)/U.%20CIDIH%20PUBLICATIONS.doc](http://scm.oas.org/Reference/english/INTER-AMERICAN%20COMM.%20ON%20HUMAN%20RIGHTS%20(CIDH)/U.%20CIDIH%20PUBLICATIONS.doc)>.

## SANTRAUKA

Vaiko teisės – fundamentalių žmogaus teisių dalis, taikoma savitai asmenų grupei. Tai silpnoji visuomenės narių grupė, dėl nesubrendimo ir pažeidžiamumo reikalaujanti kitų pagalbos savo teisių užtikrinimui.

Darbe aptariamas vaiko teisinis statusas, subjektiškumo ribos. Remiantis tarptautiniais teisės aktais bei tarptautine praktika, analizuojamos vaikystės pradžios ir pabaigos nustatymo problemos.

Darbo pagrindą sudaro išsami kelių fundamentalių vaiko teisių analizė. Visų pirma, analizuojama teisė išsaugoti savo identiškumą, ypač atkreipiant dėmesį į įvaikinto vaiko galimybę įgyvendinti šią teisę. Įvaikio teisė žinoti savo biologinius tėvus nėra leidžiama daugelio valstybių praktikoje, o tai sukelia teisės išsaugoti savo šeimos ryšius pažeidimą.

Atsižvelgiant į tai, kokia esminė tarptautiniu mastu laikoma šeima vaiko auklėjime, analizuojamas teisinis šeimos statusas: teisės, pareigos ir atsakomybės ribos auklėjant ir vystant vaiką. Aptariamos skirtingos “šeimos” sampratos ir praktinė būtinybė, siekiant geriausių vaiko interesų, šeimos santykius nustatyti pagal faktines aplinkybes. Aktualus alternatyvių vaiko priežiūros formų klausimas. Darbe dėmesys skiriamas įvaikinimo santykiams, ypatingai atkreipiant dėmesį į tarpvalstybinių įvaikinimų aspektus.

Vaiko pilnaverčiam vystymuisi esminė yra apsauga nuo smurto. Darbe analizuojamas ypatingai problematinis šios teisės aspektas – fizinių bausmių taikymas. Fizinės bausmės patenka į draudžiamo smurto formas ir reglamentavimo spragos, leidžiančios fizinių bausmių taikymą, privalo būti šalinamos.

Aptariant fundamentalią vaiko teisę į mokslą, analizuojamas jos turinys bei įgyvendinimo problematika. Viena iš šios teisės įgyvendinimo prielaidų – tai vaiko apsauga nuo draudžiamo darbo ar išnaudojimo. Vaiko teisės būti saugomam nuo ekonominio išnaudojimo analizė apima vaikų draudžiamo darbo bei situacijų, kur dirbti jiems leidžiama, aptarimą. Analizuojami esminiai reikalavimai darbo sąlygoms, minimalaus darbo amžiaus nustatymas bei leidžiamos išimtys šiose srityse.

Vaiko teisių fundamentalumas reikalauja vaiko teisėms suteikti prioritetą žmogaus teisių darbotvarkėje. Tiek teisinėje praktikoje, tiek teisėkūroje vaiko teisių klausimams privalo teikti vis daugiau dėmesio, kad būtų sustabdyti vaiko teisių pažeidimai bei sustiprintas vaiko teisių įgyvendinimas tarptautiniu mastu.

## SUMMARY

### Protection of Children's Rights: Problems of Regulation on International Plane

The rights of the child constitute a part of fundamental human rights and are applicable to a specific group of individuals. The immaturity and vulnerability of these individuals requires interference of international society to ensure and protect their rights.

The final paper views legal status of the child and the scope of child's capability. The problems of the beginning and the end of the childhood are analysed in accordance with international laws and international practice.

The final paper is based on the analysis of several fundamental rights of the child. The paper includes the right to protect identity with a specific reference to the rights of adopted child. The right of the adoptee to know his/her biological parents is not guaranteed by legal systems of many states and this lacuna leads to the infringement of the right to preserve family relations.

Regarding the importance of the family in child's upbringing, the legal status of the family is analysed, including rights, duties and the responsibilities of the family while educating and developing the child. The paper reviews the different concepts of 'family' and highlights a practical necessity to define the family accordingly to factual circumstances. Important question of the alternative forms of child's care focuses on adoption with a special reference to the aspects of inter-country adoption.

The effective protection against violence is an essential matter to the development of the child. The paper includes a problematic issue of corporal punishments. Corporal punishment is a part of prohibited violence and the lacunas of regulation allowing corporal punishments must be eliminated.

The paper includes the analysis of child's right to education, its' content and the problems of enforcement. One of the prerequisites for implementation of the right to education is a protection of the child against child labour and exploitation. The analysis of the right to protection against economic exploitation covers such issues as child labour, work conditions, minimal age for employment and legal exceptions.

Because of the fundamental nature the rights of the child must take priority in the agendas of international human rights bodies. The regulation of the rights of the child must be improved in order to abolish the infringements and strengthen the implementation of the rights of the child internationally.